

İradə Əlili

**XOCALI:
ŞAHİDLƏR DANIŞIR**

Bakı - 2018

Ön sözün müəllifi:
professor Elmira Süleymanova
Azərbaycan Respublikasının
İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili
(Ombudsman)

Redaktorlar:
Azadə Novruzova
Nərgiz Xələf

Tərcümə edənlər :
Xəyalə Qurbanova
Natavan Ayazoğlu
Sultan Özateş
Aysel Cəfərova Məmmədzadə

Dizayner:
Anna Mir

Korrektorlar:
Sevda Hüseynova
Ülviyyə Qasımova
İman Əsədov

İradə Əlili -Xocalı: Şahidlər danışır. Qısa ensiklopedik məlumat kitabı -Bakı, "Ləman nəşriyyat poliqrafiya", 2018.- 215 səh.

Kitabda Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonuna daxil olan Xocalı rayonu haqqında qısa ensiklopedik məlumatlar və eləcə də 26 fevral 1992-ci il tarixində baş vermiş Xocalı faciəsi şahidlərinin xatirələri yer almışdır. Kitab geniş oxucu auditoriyası üçün ünvanlanmışdır.

ISBN 978-9952-37-039-3

“Bütövlükdə Azərbaycan xalqına qarşı yönəldilmiş Xocalı soyqırımı öz ağlasığmaz qəddarlığı və qeyri- insani cəza üsulları ilə bəşər tarixində bir vəhşilik aktıdır .Bu soyqırım, eyni zamanda, bütün bəşəriyyətə qarşı tarixi bir cinayətdir”

**Ümummilli lider
Heydər Əliyev**

"The Khojaly genocide with its inconceivable cruelty and inhuman punitive methods, was completely targeted against the people of Azerbaijan and represents a barbarian act in the history of humankind. At the same time, this genocide was a historical crime against humanity."

**Heydar Aliyev
National Leader of Azerbaijani people**

“Bir bütün olarak Azerbaycan halkına karşı yöneltilmiş Hocalı katliamı inanılmaz zalimliği ve insanlık dışı ceza yöntemleriyle insanlık tarihinde bir vahşilik eylemidir. Bu katliam aynı zamanda, tüm insanlığa karşı tarihi bir suçtur”

**Ulu önder
Haydar Aliyev**

Ходжалинский геноцид, который был направлен в целом против Азербайджанского народа, своей невероятной беспощадностью бесчеловечными карательными мерами—является актом варварства в истории человечества. В то же время этот геноцид является историческим преступлением против всего человечества.

**Общенациональный лидер
Гейдар Алиев**

Xocalı soyqırımını qurbanlarının xatirəsinə sükut dəqiqəsi elan edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin SƏRƏNCAMI

1992-ci il fevral ayının 26-da Ermənistan silahlı qüvvələri Azərbaycan xalqına qarşı misli görünməmiş Xocalı soyqırımını törətmişlər. Bu kütləvi və amansız qırğın aktı erməni qəsbkarlarının Azərbaycan dövlət müstəqilliyini, ərazi bütövlüyünü hədəf almış məqsədyönlü iqtisadi siyasətinin növbəti qanlı səhifəsi olmaqla, təkcə Azərbaycan xalqına deyil, bütün insanlığa qarşı cinayətdir və bəşər tarixində qara ləkə kimi qalacaqdır.

Xocalı soyqırımını qurbanlarının xatirəsini yad etmək məqsədi ilə **qərara alıram:**

Hər il fevral ayının 26-da 17.00-da Azərbaycan Respublikası ərazisində Xocalı soyqırımını qurbanlarının xatirəsinə ehtiram əlaməti olaraq sükut dəqiqəsi elan edilsin.

Heydər Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 25 fevral 1997-ci il

DECREE of President of Republic of Azerbaijan About the declaring of minute of silence in memory of victims of genocide of Khojaly.

On February 26, 1992 the armed forces of Armenia committed against the Azerbaijan nation unprecedented genocide of Khojaly. This action of mass and ruthless bloodshed as one of the bloody pages of purposeful reactionary politic of Armenian aggressors, whose aim is the state independence and territorial integrity of Azerbaijan, was the crime not only against the Azerbaijan nation, but against whole humanity, and this event went down in history as black spot. With the aim to revere victim's of Khojaly genocide memory I decree: To declare on the territory of Republic of Azerbaijan the minute of silence to revere victim's of Khojaly genocide memory annually on February 26 at 17 o'clock.

Heydar Aliyev
The President of Republic of Azerbaijan
Baku city, February 25, 1997

...Azərbaycan heç vaxt Dağlıq Qarabağın itirilməsinə razılıq verməyəcək, nəyin bahasına olursa-olsun , doğma torpaqlarını azad edəcək, ərazi bütövlüyünü bərpa edəcək. Dağlıq Qarabağ əzəli Azərbaycan torpağıdır. Ermənilər oraya XIX əsrin əvvəllərində köçürülmüşlər. Bir dəfə Azərbaycan , türk torpağında erməni dövləti yaradılıb, burada ikinci erməni dövlətinin yaranmasına biz heç vaxt imkan vermərik”

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

“...Azerbaijan will never accept the occupation of its lands by Armenia. We will restore our country's territorial integrity at any cost. Nagorno-Karabakh is an ancient Azerbaijani land. Armenians were resettled in these territories in the 19th century. The people and state of Azerbaijan will never allow creation of a second Armenian state on Azerbaijan's historical lands”

İlham Aliyev
The President of the Republic of Azerbaijan

“Azerbaycan hiç bir zaman Dağlık Karabağın kayıp edilmesine izin vermeyecek, ne pahasına olursa-olsun, topraklarını özgürleştirecek, bütünlüğünü yeniden sağlayacaktır. Dağlık Karabağ Azerbaycan toprağıdır. Ermeniler oraya XIX yüzyılın başlarında yerleşmişler. Bir defa Azerbaycan, türk toprağında ermeni devleti yaratılmış, ikinci ermeni devletinin yaratılmasına biz hiç bir zaman izin vermeyiz”

İlham Aliyev

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Azərbaydjan niqogda ne soqlasitsea s poterey Naqornogo Karabaqa, vo qto by to ni stalo, osvobodit rodnye zemli i vosstanovit svoju territorialnuyu qelostnost. Naqornyy Karabaq - eto iskonno azerbaydjanская земля, i arмяne byli pereseleny na ete territorii v XIX veqe. Arмянское gosudarstvo bylo sozdano na istoricheskikh azerbaydjanских территориях. Azerbaydjanский narod i gosudarstvo niqogda ne pozvolyat sozdat na azerbaydjanских землях vtoroqe arмянское gosudarstv

Ильхам Алиев

Президент Азербайджанской Республики.

ÖN SÖZ

XOCALI – ÜRƏYİMİZİN SIZLAYAN YARASIDIR

Torpaqlarımızda yurd salmış, illər boyunca nemətlərimizdən yararlanmış, sərin bulaqlarımızın şəfali suyunu içmiş, səfali yerlərində məskən salaraq “dostunam” deyib, bizə düşmən kəsilmiş namərd qonşularımız, sonra isə qonşularımız artıq iki əsrdən çoxdur ki, xislətli arzularla, bu torpaqlarımızı özününküləşdirmək həsrəti ilə yaşayırlar. Tarixin səhifələrini vərəqləsək, görərik ki, azğınlaşmış bədnam qonşularımız azərbaycanlılara qarşı dəfələrlə qırğınlar törətmiş, hiyləgər əməlləri, soyqırımları ilə ulu əcdadlarımızdan tutmuş, bugünkü nəsilərimizi, öz torpaqlarından, ata-baba yurdlarından didərgin salmış, dinc əhalini özgə silah gücünə, insan bəndəsinə yaraşmayan qeyri – insani rəftara məruz qoymuş, insanlığa qarşı bəşər tarixində görünməmiş bir dəhşət törətmişlər.

26 il öncə fevralın 25-dən 26-na keçən gecə, insan simasını itirmiş, gözləri qanla, ürəkləri nifrətlə dolmuş bu canilər öz havadarlarının gücünə, hərbi dəstəyinə arxalanaraq Xocalını hədəf tutdular. Bu gecə heç nədən xəbəri olmayan, şirin yuxusunu yatan, hər zaman bülbüllərin səsinə oyanan Xocalılar, hər tərəfdən gur yanan güclü projektorların işığına, qabaqcadan hazırlığı aparılmış hərbi əməliyyatın başlanmasını xəbər verən partlayışların, uşaqları, qadınları, ahılları, əlilləri, bir sözlə hər kəsi azərbaycanlı olduğuna görə güllə-barana tutan atəşlərin gurultulu səsinə, insanların vahiməli harayına oyandılar.

Şəhərin minlərlə sakinlərindən möcüzə olaraq sağ qalanlarını, bircə canlarını, bir də balalarını xilas etmək üçün, bu cəhənnəm ocağından baş götürüb qaçanları da pusquya salıb, qətlə yetirdilər.

Bu sözün əsl mənasında qətliam idi. Qətliam ona görə ki, bu hadisə qabaqcadan hazırlanmış, planlaşdırılmış əməliyyat, dinc əhaliyə qarşı hücum idi. Həm də ona görə qətliam ki, burada hücum edənlərin niyyəti və məqsədləri bu dinc əhalini məhz milliyyətinə görə, azərbaycanlı olduqlarına görə kütləvi şəkildə qırğına məruz qoymaq idi.

Və məqsədlərinə də çatdılar...

Bir gecədə 106-sı qadın, 63-ü uşaq, 70-i ahıl, qoca olmaqla, 613 nəfər soydaşımız qətlə yetirildi, yüzlərlə insan ağır yaralar aldı, 1275 nəfər girov götürüldü. 8 ailə bütünlüklə məhv edildi, 150-dən çox uşaq bir və ya hər iki valideynsiz qaldı.

Həmin gün 25 ildən çox davam edən, torpaqlarımızın beşdən birinin zəbt olunması, 20 mindən çox nəfərin şəhid olması, bir milyondan çoxunun məcburi köçkün həyatı yaşaması, minlərlə soydaşımızın əsir, girov götürülməsi, memarlıq, tarixi, dini abidələrimizin yerlə yeksan edilməsi, misilsiz təbii sərvətlərimizin talan olunması, azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmə siyasəti nəticəsində 300 min nəfərdən çox əsrlərlə indiki Ermənistan ərazisində yaşamış soydaşlarımızın qaçqınlıq ömrünə düşər olunması sonsuz və saysız əzablar fonunda belə, Xocalıda baş verən dəhşətlər fərqlənir. Fərqlənir ona görə ki, bəşəriyyətin gözü qarşısında bir gecədə bütövlüklə bu şəhər yerlə yeksan olundu, əhalisi ağlasığmaz qəddarlıqla və işgəncələrlə kütləvi şəkildə qırıldı, BMT-nin ən ağır cinayət kimi tanıdığı genosid hadisəsi baş verdi.

Hələ 1946-cı il dekabrın 11-də, BMT-nin Baş Assambleyası öz qətnaməsi ilə bəyan etmişdir ki, genosid insanlığa qarşı törədilən ən ağır cinayətlərdəndir.

Bu növ cinayətin əlamətləri 9 dekabr 1948-ci il tarixli “Genosid cinayətlərinin qarşısının alınması və onun cəzalandırılması haqqında” Konvensiyada müəyyən edilmiş və bütün dövlətlər tərəfindən qəbul olunmuşdu. Xocalı soyqırımında bu əlamətlər aşkar görünür: bu qabaqcadan düşünülmüş qaydada, milli əlamətlərə görə insanların kütləvi şəkildə məhv edilməsi niyyəti ilə törədilmiş bir cinayətdir. Bu gözlə görünən fakt olsa da, üstündən 26 il keçsə belə, hələ də beynəlxalq aləmdə öz hüquqi – siyasi qiymətini almamışdır.

Elə bu səbəbdən də, nə adları bəlli olan qətləmə hadisəsini törədənlər, zabit və gizirlər, nə də onlara bu əmri verənlər törətdikləri vəhşiliklərə görə hələ də öz cəzalarını almamışlar, cinayət məhkəməsi qarşısında cavab verməmişlər.

Azərbaycana Xocalı hadisəsi ilə bağlı onlarla ölkədən bəlkə yüzdən çox jurnalist gəlmiş, topladıqları faktlara əsaslanan məlumatları dünya kütləvi informasiya vasitələri ilə yaymışlar. Nə bunlar, nə də gecikmiş də olsa çəkilişlər kifayət etmədi. Dünya sanki lal-kar oldu, səs-səmiri çıxmadı.

Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə bir çox ölkələrdə həyata keçirilən “Xocalıya ədalət!” beynəlxalq təbliğat kompaniyası Xocalı qətləməsinin dünyada soyqırımı aktı kimi tanınmasında mühüm rol oynayır, ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdiyi soyqırım bir çox ölkələrdə pislənir.

İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı Ermənistanı təcavüzkar, Xocalı faciəsini isə soyqırımı kimi tanıyan ilk beynəlxalq təşkilatdır.

Artıq Meksika, Kolumbiya, Peru, Pakistan, Bosniya və Herseqovina, Rumıniya, Çexiya, Sudan, İordaniya, Honduras, Qvatemala, Panama, Sloveniya, Cibuti və Paraqvay parlamentləri Xocalı soyqırımını beynəlxalq hüquq normaları müstəvisində tanımışlar.

Hələ ABŞ-ın 22 ştatı - Massaçusets, Texas, Nyu-Cersi, Meyn, Nyu-Meksika, Arkanzas, Corciya, Oklahoma, Tennesi, Pensilvaniya, Konnektikut, Florida, Missisipi, Vest Virciniya, İndiana, Yuta, Nebraska, Havay, Montana, Arizona, Aydaho və Nevada ştatlarının qanunverici orqanlarında da müvafiq qətnamələr qəbul olunmuşdur.

Vətəndaşlıq borcu olaraq bu faciəni həm ölkəmizdə, gənclərlə, qadınlarla, hərbi qulluqçularla apardığımız maarifləndirmə tədbirlərində, həm də bir çox xarici ölkələrdə keçirilmiş konfranslarda, BMT-nin İnsan Hüquqları, genosid mövzusunda keçirdiyi sessiyasında o cümlədən Macarıstanda genosid mövzusunda keçirilmiş konfransda Xocalı hadisələrinin canlı şahidi olan, Səriyyə xanım Müslümqızını özümlə aparıb çıxışlar etmişik. Çıxışlarımız böyük maraq və rəğbətlə qarşılanmış, yadda qalmışdır.

Dünya birliyinə hər il 26 Fevral Xocalı soyqırımı günü ərəfəsində, bu hadisəyə həm insan hüquqları pozuntusu, həm də genosid olduğunu açıqlayan Bəyanatım yayımlanır. Bu Bəyanatlar BMT-nin Baş Katibinə, BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasına, BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarına, BMT-nin Qaçqınlar üzrə Ali Komissarına, YUNİSEF-ə, Avropa Komissiyasına, Avropa Şurasına, ATƏT-ə, Beynəl-

xalq və Avropa Ombudsmanlar İnstitutlarına, Asiya Ombudsmanlar Assosiasiyasına, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatına və bu quruma üzv dövlətlərin Ombudsmanlar Assosiasiyasına, Avropa Uşaq Hüquqları Ombudsmanları Şəbəkəsinə, Beynəlxalq Sülh Bürosuna, müxtəlif ölkələrin ombudsmanlarına, Azərbaycan Respublikasının xarici ölkələrdəki və xarici ölkələrin respublikamızdakı səfirliklərinə, Azərbaycanın diaspor təşkilatlarının ünvanlarına göndərilir və böyük əks səda verir. Bütün ölkələrdəki Azərbaycan Respublikasının səfirləri, diasporlarımız müxtəlif tədbirlərində bu bəyanatlardan istifadə edir, yerli KİV-lərin vasitəsilə yayımlayırlar.

Azərbaycanlılara qarşı ermənilərin törətdikləri soyqırımlar ara verilmədən dünyaya tanılmalıdır.

Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev başda olmaqla soyqırım günü ərəfəsində ümumxalq hərəkətinə çevrilmiş bu faciənin qurbanlarının abidəsinə xalqımızın birliyinin rəmzi olan yürüşlər özünə həm ölkədə, həm də başqa ölkələrdə xüsusi diqqət çəkmiş və əhəmiyyətli olmuşdur.

Bu faciəni tanımaq baxımından çap olunmuş çoxsaylı kitablar, o cümlədən bu gün İradə xanım Əlili tərəfindən faktları toplamaqla yazılmış, Xocalı şahidlərinin öz xatirələrini, ürək ağrısı ilə söylədiklərini sistemləşdirmək, nəşr edib yayımlamaq olduqca dəyərlidir. Kitabın ingilis, rus, türk dillərinə tərcüməsi onun əhəmiyyətini daha da artırır, oxucu auditoriyasını genişləndirir.

Təkzibolunmaz faktlar toplusu olan bu kitab həm də günahkarlara qarşı təqsirləndirici sənədlər toplusudur. Bu kitabın hər bir səhifəsi kütləvi şəkildə soyqırım və ümumbəşər səviyyəsində tanınmış, BMT tərəfindən bütün dünya üçün bəyan etdiyi insan hüquqlarını – yaşamaq hüququnu, həqiqətə çatım hüququnu (Right to Truth), sülh şəraitində və sağlam ətraf mühitdə yaşamaq, inkişaf etmək hüququnun, başqa əlaqəli insan hüquqlarının qəddarcasına, kütləvi şəkildə pozulmasını təsdiqləyən sübutudur, törədilmiş cinayətlərin toplusudur.

Biz Xocalı faciəsinin dünyada geniş tanılması üçün bütün səviyyələrdə tədbirlərimizi o günə qədər davam etdirməliyik ki, 26 il əvvəl törədilmiş bu soyqırımına beynəlxalq miqyasda hüquqi-siyasi qiymət verilsin. Ermənistan münəfiqə ilə bağlı qəbul olunmuş məlum beynəlxalq sənədlərin qərarlarına riayət etsin, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü, qaçqın və məcburi köçkün soydaşlarımızın pozulmuş hüquqları bərpa olunsun, azərbaycanlı əsir və girovlar azad edilsin, onlar öz doğma yurdlarına qayıtsın, habelə günahsız, dinc insanları məhv edən

cinayətkarlar tezliklə ədalət məhkəməsi qarşısında cavab versin və cəzalandırılsınlar. Yalnız o zaman şəhidlərimizin ruhu rahat olacaq.

O müdhiş gecə, əzizlərini itirmiş Xocalıların hər birinin ürəyində silinməz iz qoyub. Eyni zamanda, bu gün onların gözlərində inam, arzu, ümid hisslərini oxumaq olar: “Biz Xocalıya qayıdacağıq və əcdadlarımızın məzarlarını ziyarət edəcəyik. Hökumətimiz viran qalmış evlərimizi, zəruri infrastrukturunu bərpa edəcək. Bu torpaqlar yenə canlanmış həyat məkanına çevriləcək.” Necə ki, Cocuq Mərcanlı yenidən canlandı.

Arzularınız çin olsun, mənim əzizlərim.

**Prof. Elmira Süleymanova,
Azərbaycan Respublikasının
İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili
(Ombudsman)
08.02.2018**

XOCALI SOYQIRIMI: İNSANLIQ ƏLEYHİNƏ OLAN CİNAYƏT

XOCALI – Azərbaycan Respublikasında, qədim Qarabağda, keçmiş Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində inzibati bir rayondur. O, şimaldan və şimal-şərqdən Kəlbəcər və Ağdam rayonları, cənubdan və cənub-şərqdən Şuşa və Xocavənd rayonları, qərbdən isə Laçın rayonu ilə həmsərhəddir. Onun ərazisi **926** kvadrat kilometr, əhalisinin sayı isə **21 000** nəfərdir. 1930-cu ildə yaranan bu rayonun əvvəlki adı **Xankəndi** (*Stepanakert*), sonralar isə **Əsgəran** (*1978-1991-ci illər*) olmuşdur. **26 noyabr 1991-ci il** tarixindən rayonun adı **Xocalı** adlandırılmışdır. Rayonun qərb sərhədi boyunca **Qarabağ silsiləsi** uzanır. Rayonun ən yüksək zirvələri **2843** metr hündürlüyü olan *Qızqala* və **2827** metr yüksəklikdə olan *Qırxqız* dağlarıdır. Xocalı rayonunun ərazisində Yura, Tabaşir, Antropogen çöküntüləri geniş yayılmışdır. Rayon ərazisi faydalı qazıntılarla (*gil, gillicə, çağıl, qum və s.*) zəngindir. Xocalı rayonunun tərkibinə **Xocalı şəhəri, Başkənd, Qaragay, Yaloba, Kərkicahan, Kosalar, Meşəli, Həsənabad, Cavadlar, Canhəsən, Cəmilli, Daşbulaq** kəndləri daxildir. Xocalı rayonu və Xocalı şəhəri burada məskunlaşmış **xocalı** nəslinə mənsub olan ailələrin adı ilə əlaqədardır.

Başdan-başa tarixi memarlıq diyarı olan **Xocalı** rayonunun ərazisində miladdan öncə XIII-VII əsrlərə aid **Xocalı-Gədəbəy arxeoloji mədəniyyət abidələri**, yenə də təxminən həmin dövrə - son tunc və ilk dəmir dövrlərinə aid **Nekropol, Kurqan çölü**, eramızın IV-VI əsrlərinə aid çoxlu sayda **Alban kilsələri**, XIV əsrə aid **Hacı Əli günbəzi**, 1356-cı ildə inşa olunan **Dairəvi türbə**, XVIII əsrdə tikilmiş **Əsgəran qalası, qədim qəbiristanlıqlar** və s. abidələr qeydə alınmışdır. Ərazidəki qazıntılar nəticəsində aşkar edilən qədim kurqanlar, türbələr, qəbirlər, tökmə təpələr, abidələr bu yerlərin qədim insan məskənləri olduğunu sübut edir.

Xocalı şəhəri Xocalı rayonunda, Qarabağ silsiləsinin ətəyində, *Qarqar, İlis (Hilis), Xocalı* çaylarının qovuşduğu ərazidə, *Ağbulaq, Noraguh, Badara, Daşbulaq, Ballıca, Mehdikənd (Mehdibəyli), Naxçıvanlı (Naxçıvanik)* kəndləri əhatəsində, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin mərkəzi olan **Xankəndi** şəhərindən **12 km** şimal-şərqdə yerləşir. Bu yaşayış məntəqəsi əvvəllər *Stepanakert*, sonralar *Əsgəran*

rayonunun tərkibində kənd olmuşdur. **Xocalı şəhəri** (qəsəbəsi, kəndi) 1991-ci ildən Xocalı inzibati rayonunun mərkəzidir.

Xocalı şəhəri (qəsəbəsi, kəndi) 3 hissəyə bölünür:

1) Xocalı çayının sol sahilində, İlis çayının Xocalı çayına qovuşduğu sahənin əmələ gətirdiyi üçbucaqda yerləşən **Köhnə Xocalı** (bu ərazi sonralar Qarqar çayına qədər genişlənərək Xocalı şəhərinə çevrilmişdir);

2) Xocalı çayının sağ sahilində Köhnə Xocalı kəndindən cənubda XX əsrin əvvəllərində müxtəlif ərazilərdən gələnlər tərəfindən salınan **Qaladərəsi Xocalısı**;

3) Xocalı və Qarqar çayları arasındakı köhnə poçt stansiyası ərazisində 1918-1920-ci illərdə indiki Ermənistandan deportasiya olunmuş dinc azərbaycanlı əhali tərəfindən salınmış **Qaçqınlar Xocalısı**;

Xocalının əhalisi 1991-ci ilin yanvar ayı üçün artıq **7000** nəfərə yaxın idi. Onlar əsasən heyvandarlıq, üzümçülük, sənətkarlıq və ticarətlə məşğul olurdu. Şəhərdə 2 orta məktəb, mədəniyyət evi, 2 kitabxana, tibb məntəqəsi, poçt-rabitə şöbəsi, məişət xidməti müəssisəsi, xəstəxana, müxtəlif idarə və təşkilatlar, XIV əsrə aid türbə və s. vardı. Şəhərin ətrafında son tunc və ilk dəmir dövrlərinə aid Nekropol, Kurqan çölü və s. adlı qiymətli tarixi abidələr aşkar olunmuşdur.

Xocalı şəhərini ermənilər **26 fevral 1992-ci il** tarixində vəhşicəsinə yandırmışlar. Həmin gecə, saat **23** radələrində erməni cəlladları Xankəndində yerləşən, əslində Rusiyaya məxsus olan **4-cü** ordunun **23-cü** diviziyasının **366-cı** motoatıcı alayının (bu alay 2 mart 1992-ci il tarixində axşam radələrində vertolyotlarla Gürcüstanın Vaziani şəhərinə aparılmış, az sonra – 10 martda marşal Şapoşniko-

vun əmri ilə ləğv edilmişdir), Ermənistan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin tabeçiliyində olan silahlı qrupların, müxtəlif ölkələrdən gəlmiş muzzdlu əsgərlərin, özünü *Artsax Xalq Ordusu* adlandıran Dağlıq Qarabağın erməni silahlı birləşmələrinin yaxından köməkliyi ilə Xocalıya soxulub, onu tamamilə yandırmış və məhv etmişlər. Həmin gecə vədəsiz ölümdən qaçmaq istəyən xocalılar meşələrə, dağlara səpələndilər. Qarda, çovğunda hara gəldi gedənləri, şirin yuxuda mışıl-mışıl yatmalı olan körpələri, uşaqları pusqularda duran, azərbaycanlının qanına susayan ermənilər əllərinə keçənləri – qoca, cavan, uşaq – işgəncə ilə öldürdülər. O meyitlərin bəziləri dərələrdə, təpələrdə, meşələrdə məzara gömülməmiş qaldı.

Xocalıya olunan güclü hücumun qarşısını almaq özünümüdafiə qüvvələri ilə xüsusi təyinatlı milis dəstəsi olan *AMON*-çular (*cəmi 160 nəfər*) üçün çox çətin olsa da, onlar ölümləri bahasına (*bu qüvvələrin böyük əksəriyyəti şəhid oldu*) xocalıların yaşayış məntəqəsini təcili tərk etmələrinə imkan yarada bildilər. Amma nə yazıqlar ki, o gecə Qarqar çayının buzlu sularından keçib əsasən Kətik və Naxçıvanlı kəndləri tərəfə istiqamətlənən, canlarını götürüb erməni mühasirəsindən salamat qurtarmaq istəyən zavallı xocalılar orada amansız **ölüm** ilə qarşılaşdılar. Günahsız azərbaycanlıların axıdılmış qanları Kətik və Naxçıvanlı dağ aşırımlarının ətəklərində ağappaq qarı qırmızıya boyadı. Uzun zaman bu yerlərdən insan cəsədinin kəsif iyi çəkilmədi. Xocalının külünün göyə sovurulmasında 366-cı motoatıcı alayın 1-ci batalyonunun komandiri İvan Moiseyevin xüsusi "*xidmətləri*" olub. Bu batalyon ermənilər arasında məşhur "*İvanın vəhşi batalyonu*" kimi tanınırdı.

Fevralın 26-da Azərbaycanın ordu qüvvələri Xocalı sakinlərinin köməyinə çata bilmədilər. Həmin gün şəhid olanların meyitlərini də götürmək mümkün olmadı. Səhəri gün isə ermənilər vertolyotlarla meşələrdə, dərə və təpələrdə gizlənmiş xocalıları, meyitləri axtarır, sağ qalanları, yaralıları əsir götürür, onları amansız işgəncələrə məruz qoyurdular. Azərbaycanlıların tapılmış meyitlərinin üzərində erməni faşistləri min cür alçaq əməliyyatlar həyata keçirirdilər.

Xocalı hadisəsi zamanı həlak olmuş insanların meyitləri müayinə olunarkən onlarda baş dərisinin soyulması, burun və qulaq qığırdaqlarının kəsilməsi, dişlərin sındırılması, qadınlarda döşlərin kəsilməsi, müxtəlif kəsici-deşici alətlərlə yetirilmiş xəsarətlər, üzərindən hərbi texnika keçməsi, bədənin müxtəlif ətraflarında alçaqcasına edilmiş zorakılıq əməliyyatları müşahidə edilmişdir. Məhkəmə tibbi eksperti-

zanın müayinəsindən keçən **181** meyiddə (**130** kişi, **51** qadın), qəlpədən (**20 nəfər**), güllədən (**151 nəfər**), küt alətdən (**10 nəfər**) ölümlər aşkarlanmışdır. **13** meyit azyaşlı uşaq olmuşdur. Ölənlərin **40** nəfəri baş nahiyəsindən, **74** nəfəri döş qəfəsindən, **17** nəfəri qarın nahiyəsindən, **11** nəfəri isə ətraf nahiyələrdən xəsarət almışdır. Meyitlərin **3** nəfərində ətrafların donması, **33** nəfərdə işgəncə ilə ölüm – *qadınlarda döşlərin kəsilməsi, onların cinsiyyət üzvlərinə odlu silahdan atəş açılması, ölənlərin burun və qulaqlarının kəsilməsi, başın dərisinin soyulması, dişlərin, göz almalarının çıxarılması, kişilərin cinsiyyət üzvlərinin kəsilməsi, üzərindən hərbi texnikanın keçilməsi əlamətləri müşahidə olunmuşdur.*

Tarixə *Xocalı soyqırımı* adı ilə daxil olan bu müsibətdə yüzlərlə günahsız azərbaycanlılar – südəmər körpələr, təzəcə dil açan, amma dünyanı hələ dərk etməyən uşaqlar, ağsaqqal və ağbirçək qocalar, məsum qadınlar, günahsız yeniyetmələr ermənilər tərəfindən qanına qəltan edilərək vəhşicəsinə qətlə yetirildilər. Müxtəlif istiqamətlərdən Ağdam tərəfə hərəkət edən dinc Xocalı sakinlərinin keçə biləcəyi yolların qarşısında gizlənən silahlı erməni əsgərləri gəlib keçənləri burada dəhşətli şəkildə, amansızlıqla öldürmüşlər.

Ermənilərin törətdikləri bu qanlı *faciə* azərbaycanlılara qarşı tarixdə misli-bərabəri görünməmiş əsl **genosid** idi. XIX əsrdə Azərbaycan torpaqlarında məskunlaşdırılan və uzun illərdən bəri azəri türkləri ilə gizli müharibəyə hazırlaşdıqlarını gizlədə bilməyən ermənilər bu iyrenc, alçaq hərəkətləri ilə XX əsrin sonlarına yaxın həmin əsrin əvvəllərində olduğu kimi Azərbaycan xalqının qənimi olduqlarını bir daha sübut etmiş oldular. *Xocalı* qırğını tərədən kinli ermənilər eyni zamanda bu hərəkətləri ilə ulu babalarının milli məsələlərdə xalqımıza qarşı onillərlə tutduqları mövqeləri, getdikləri yolları davam edərək içərilərindəki heyvani hissləri üzə çıxarıb çoxlu sayda azərbaycanlı-türk qanını tökmək planını həyata keçirdilər.

26 fevral 1992-ci il - Xocalı faciəsi Qarabağda elan edilməmiş müharibənin qanlı salnaməsi oldu. Xocalı rayonu **26 fevral 1992-ci il** tarixində erməni separatizminin, erməni şovinizminin qurbanına çevrildi. *Xocalı şəhəri*, eləcə də rayonun digər yaşayış məntəqələri erməni quldurları tərəfindən yerlə yeksan edildi, yandırılaraq külə döndərildi. Xalqımıza qarşı yönəlmiş bu *faciə, soyqırımı, genosid* öz ağlasığmaz dəhşətləri və qəddarlığı ilə bəşəriyyət tarixində heç bir analoqu olmayan vəhşilikdir. Azərbaycanda, Yuxarı Qarabağda baş vermiş *Xocalı faciəsi* XX əsrin *Xatun, Sonqmi, Xirosima, Xolokost* müsibətlərindən daha acınacaqlı

oldu. Erməni faşistləri Xocalı qətliamında ən alçaq və çirkin hərəkətlərə əl ataraq vəhşicəsinə öldürdükləri körpənin, qocanın meyitlərini insanlığa yaraşmayan surətdə təhqir etdilər. Girov düşən soydaşlarımızın başlarına ermənilər tərəfindən dəhşətli oyunlar açıldı, erməni qəbirləri üzərində azərbaycanlı girovların başları qurbanlıq qoyun kimi cəlladcasına kəsildi, ölənlərin kəllə dərisi soyuldu, gözləri, ürəkləri çıxarıldı, cinsiyyət üzvləri doğrandı, bədənləri müxtəlif kəsici və deşici alətlərlə deşildi, meyitlər insanlığa yaraşmayan bir şəkildə pis hallara salındı...

Bəli, *Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi* dövründə Azərbaycan xalqına qarşı ən dəhşətli cinayətlərdən biri 1992-ci il fevralın 25-dən 26-na keçən gecə baş vermiş **Xocalı faciəsi** Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsindəki **Xocalı** şəhərində tarixdə insanlığa qarşı törədilən misli görünməmiş vəhşiliklərdən biridir. Bu amansız **qətliam** nəinki təkcə Azərbaycana, bütün bəşəriyyətə, mütərəqqi dəyərlərə, əxlaq normalarına, insanlığa, beynəlxalq hüquq normalarına qarşı yönəlmiş **genosid** aktıdır. Bütün parametrlərinə görə bu faciə əsil genosiddir. Bir gecənin içində yüzlərlə günahsız insan **Xocalı** yaşayış məntəqəsi və onun ətrafında xüsusi qəddarlıqla, amansızlıqla öldürülmüş, məhv edilmişdir.

Xocalı şəhərinin işğalının faciəli nəticələri bunlardır:

613 nəfər - o cümlədən **106** qadın, **63** uşaq, **40** qoca qətlə yetirilib;

8 ailə tamamilə məhv olub;

25 uşaq hər iki valideynini itirib;

130 uşaq valideynlərindən birini itirib;

60 nəfər xüsusi amansızlıqla qətlə yetirilib;

487 nəfər müxtəlif dərəcəli güllə, qəlpə yarası alaraq əlil olub;

1275 adam erməni əsirliyinin dəhşətlərindən keçib;

155 nəfər itkin düşüb;

280 meyiti dəfn etmək mümkün olmayıb;

Xocalı şəhəri yerlə yeksan edilib...

Bu faciənin nəticəsində onlarla günahsız uşaq, qadın və qoca güllələnib. Ermənistanın silahlı qüvvələri və muzdlular neçə-neçə bütöv ailələri məhv edib. İnsanlar amansızcasına qətlə yetirilib. Adamların müxtəlif bədən əzalarının dərisi soyulub, qulaqları, burunları kəsilib və hətta başlarının dərisi soyularaq çıxarılıb. Qədim məzarlıqlar, tarixin daş yaddaşı olan **Xocalı qəbiristanlığı** tanklarla, zirehli texnikalarla darmadağın edilib...

XX əsrin dəhşətli *Xocalı* faciəsindən neçə illər keçməsinə baxmayaraq beynəlxalq təşkilatlar misli görünməmiş bu *genosid* hadisəsinə hələ də lazımı, düzgün, siyasi və hüquqi qiymət verməyiblər. Doğrudur, **Xocalı qırğını** Amerika Konqresi tərəfindən *1992-ci ilin faciəsi* elan olundu; amma *Xocalı* əməliyyatının koordinasiyasının müəllifləri hələ də öz layiqli cəzalarını almamışlar.

Xalqımıza qarşı yönəlmiş *Xocalı soyqırımı* ağlasığmaz dəhşətləri və qəddarlığı ilə bəşəriyyət tarixində analoqu olmayan bir vəhşilikdir. Hamımız üçün son dərəcə dözülməz olan ağır Xocalı dərdimizə siyasi və mənəvi çarə axtarıb tapmalıyıq. Tarixə çevrilmiş bu cinayəti, ermənilər tərəfindən millətimizə vurulmuş bu ağır yaranı heç birimiz, heç bir zaman UNUTMAMALIYIQ!!!

YUXARI QARABAĞ İQTİSADI RAYONU

(*Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu haqqında ümumi məlumat*)

Məlumdur ki, Azərbaycan iqtisadi-coğrafi cəhətdən rayonlaşdırılmışdır. Azərbaycanın iqtisadi rayonlaşdırılması aşağıdakı bölgədə göstərildiyi kimidir:

1. Abşeron; 2. Quba-Xaçmaz; 3. Dağlıq Şirvan; 4. Şəki-Zaqatala;
5. Aran; 6. Gəncə-Qazax; 7. Yuxarı Qarabağ; 8. Kəlbəcər-Laçın;
9. Lənkəran; 10. Naxçıvan.

Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonunun tərkibinə Ağdam, Şuşa, Tərtər, Xocalı, Xocavənd, Cəbrayıl, Füzuli rayonları və respublika tabeli *Şuşa* və *Xankəndi* şəhərləri daxildir. *Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu* cənubdan İran ilə həmsərhəddir. Murovdağ silsiləsi bu rayonu Gəncə-Qazax iqtisadi rayonundan ayırır. Regionun əsas hissəsi ermənilər tərəfindən işğal olunub.

Təbii ehtiyatları. Bu regionda Mehmanə (*keçmiş Ağdərə rayonu*) polimetal filiz yatağı, müxtəlif tikinti materialları (*qum, çınqıl, mərmər, əhəng-daşı*) vardır. Turşsu və Şırlan mineral bulaqları (*Şuşa rayonu*) yerləşib. Rayon rekreasiya və meşə ehtiyatları ilə zəngindir. Tərtər çayı üzərində Sərsəng SES tikilib.

Bu iqtisadi rayonun sənayesi zəif inkişaf edib. Daha çox yüngül və yeyinti sahələri inkişaf edib. Şərabçılıq, meyvə-tərəvəz konservi, unüyütmə və çörəkbişirmə - yeyinti sənayesinin başlıca sahələridir. Yüngül sənaye isə pambıqtəmizləmə, toxuculuq, tikiş, ipəkçilik, xalçaçılıq, ayaqqabı və gön-dəri sənayesi ilə təmsil olunur.

Təbii sərvətləri. Bu səbəbdən bu iqtisadi rayon üzrə Ağdam və Füzuli rayonlarının işğal olunmamış ərazilərinin və Tərtər rayonunun inkişafına dair tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur.

Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonunun əsas təbii sərvətləri polimetal filizləri (Mehmanə yatağında), neft, təbii qaz, müxtəlif tikinti materialları (mərmər, sement xammalı, tikinti daşı). Meşələrdə olan xammal ehtiyatları yerli ağac emalı müəssisələrini xammalla təmin etmək üçün kifayət qədərdir.

Kənd təsərrüfatı. Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonunun əsas ixtisaslaşmış kənd təsərrüfatı sahələri pambıqçılıq, üzümçülük və heyvan-

darlıqdır. Bundan başqa regionda baramaçılıq, arıçılıq və meyvəçilik də yaxşı inkişaf edib.

İqtisadiyyatı. Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonunda iqtisadiyyatın əsasını kənd təsərrüfatı təşkil edir. Kənd təsərrüfatının başlıca sahələri üzümçülük, taxılçılıq, meyvəçilik, pambıqçılıq və tütünçülükdür. Regionda həmçinin meyvə, kartof, bostan-tərəvəz məhsulları becərilir. Burada barama saxlanması üçün geniş sahələrdə tut bağları salınmışdır. Üzümün məhsuldarlığına görə iqtisadi rayon xüsusilə seçilir. İqtisadi rayonda heyvandarlıq, əsasən, ətlik-südlük, yüksək dağlıq sahələrdə isə ətlik-yunluq istiqamətlərində inkişaf etmişdir. İqtisadi rayonun sənayesi yerli kənd təsərrüfatı xammalının emalına əsaslanır. Şərabçılıq, konserv məhsullarının istehsalı, digər k.t. məhsullarının emalı yeyinti sənayesinin əsas sahələridir.

Şəhərləri. Bu iqtisadi rayonun ən iri şəhərləri *Xankəndi*, *Ağdam* və *Şuşa* şəhərləridir. Şuşa Azərbaycanın dağ-iqlim kurortu şəhəridir.

Nəqliyyat şəbəkəsi. Zəbt olunmuş rayonlarda illərdən bəri fəaliyyət göstərən vahid nəqliyyat- kommunikasiya sistemi Ermənistanın təcavüzü nəticəsində hal-hazırda dağıdılmışdır.

Turizm şəbəkəsi. Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonunda olan mineral bulaqlardan (Turşsu, Şırlan), iqlim - balneoloji şəraitdən, meşələrdən istirahət və müalicə üçün istifadə etmək olar. Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu üzrə işğal olunmuş ərazilər azad edildikdən sonra həmin ərazilərin sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı xüsusi proqram hazırlanaraq həyata keçiriləcəkdir...

Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonunun erməni silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunmuş rayon və şəhərləri:

Xankəndi şəhəri - 26 dekabr 1991-ci il tarixində işğal olunmuşdur. Əhalisinin sayı - 53 000 nəfər (*şəhərdə 12 000 azərbaycanlı yaşayırdı*) idi. Yüzlərlə sakini şəhid, əlil və şikəst olmuşdur. Şəhər erməni işğalçıları tərəfindən dağıdılmış, yandırılmış və talan olunmuşdur:

İşğal edilmiş sənaye, tikinti obyektlərinin sayı – 65;

Mədəni-məişət obyekti – 700;

Tarixi abidə - 100;

Dövlət incəsənət teatri;

Şəhər mədəniyyət evi və s.

Bir çox ərazilərində **soyqırımlar** olmuşdur. 1988-ci ildən başlayan Qarabağ müharibəsinin ilk soyqırımını **Xankəndi** şəhərində olmuş-

dur. Şəhərin qərb hissəsi-xüsusilə azərbaycanlılar yaşayan məhəllələri ermənilər tərəfindən tamamilə yandırılmışdır.

Ağdam rayonu - 23 iyul 1993-cü il tarixində ermənilər tərəfindən işğal olunmuşdur. Əhalisinin sayı – **190 000** (*işğal zamanı 155000 nəfər idi*) nəfərdir. Qarabağ müharibəsi nəticəsində rayonun minlərlə sakini şəhid və əlil olmuşdur. Rayonun 850 kvadrat kilometrə yaxın ərazisi erməni işğalçıları tərəfindən işğal edilmiş, dağıdılmış, yandırılmış və talan olunmuşdur.

Sənaye və tikinti obyektlərinin sayı – 100;

Mədəni-məişət obyekti – 600;

İşğal edilmiş şəhər, qəsəbə və kəndlərin ümumi sayı – 90;

Tarixi abidələrin sayı - 50;

Ağdam Dövlət Dram Teatrı və s.

Xocavənd rayonu - 2 oktyabr 1992-ci il tarixində ermənilər tərəfindən tamamilə işğal olunmuşdur. Ərazisi 1458 kv km., əhalisinin sayı 10 000 nəfərdir. Erməni hücumları nəticəsində şəhid olmuşdur - 145 nəfər. Əlil olmuşdur – 50 nəfər. Rayon erməni işğalçıları tərəfindən dağıdılmış və yandırılmışdır:

Dağıdılmış, yandırılmış mədəni-məişət obyektlərinin sayı – 75;

Qəsəbə və kəndlərin sayı – 12;

Tarixi abidələrin sayı – 45 (*o cümlədən dünya əhəmiyyətli Azıx və Tağlar mağaraları*) və s.

Xocalı rayonu - 26 fevral 1992-ci il tarixində işğal olunmuşdur. Ərazisi 926 kv. km; əhalisinin sayı 21 000 nəfərdir. Erməni hücumları nəticəsində ümumilikdə şəhid olmuşdur – 830 nəfər. Əlil olmuşdur - 1200 nəfər. Taleyi məlum olmayanlar 160 nəfər. Rayon erməni işğalçıları tərəfindən dağıdılmış, yandırılmış və talan olunmuşdur:

Sənaye və tikinti obyekti - 30;

Mədəni-məişət obyekti - 80;

Tarixi-memarlıq abidələri – 100 (*o cümlədən Xocalı-Gədəbəy tarixi mədəniyyəti*) və s.

Şuşa rayonu - 8 may 1992-ci il tarixində ermənilər tərəfindən işğal olunmuşdur. Ərazisi 289 kv. km; əhalisinin sayı 24 000 nəfərdir. Erməni münəfişəsi nəticəsində 210 nəfər şəhid olmuş, 200 nəfər əlil

olmuşdur. 50 nəfərin taleyi naməlumdur. Rayon və onun kəndləri erməni işğalçıları tərəfindən dağıdılmış, yandırılmış və talan olmuşdur:

Sənaye və tikinti obyektı - 30;

Mədəni-məişət obyektı - 103;

Şəhər, qəsəbə və kənd - 31;

Tarixi abidə və muzeylər - 250 və s.

Cəbrayıl rayonu - 23 avqust 1993-cü il tarixində ermənilər tərəfindən işğal olunmuşdur. Ərazisi 1050 kv. km (*onun 1042 kv. km ərazisi erməni işğalı altındadır*); əhalisinin sayı – 60 000 nəfərdir. Rayon üzrə ümumi şəhidlərin sayı - 400 nəfər. Əlil olmuşdur - 200 nəfər. 30 nəfərin taleyi məlum deyildir. Cəbrayıl rayonu erməni işğalçıları tərəfindən işğal edilmiş, dağıdılmış, yandırılmış və talan olunmuşdur:

Mədəni-məişət obyektı - 200;

Rayon üzrə ermənilər tərəfindən işğal edilmiş yaşayış məntəqələrinin (*qəsəbə və kəndlərin*) ümumi sayı-90

Tarixi-memarlıq abidələri – 100 və s.

Füzuli rayonu - 23 avqust 1993-cü il tarixində ermənilər tərəfindən işğal olunmuşdur. Ərazisi 1386 kv. km; əhalisinin sayı 120 000 (*işğal zamanı 96 000 nəfər idi*) nəfərdir. Rayon erməni işğalçıları tərəfindən dağıdılmış, yandırılmış və talan olunmuşdur:

Ermənilər tərəfindən işğal edilmiş yaşayış məntəqəsi – 52 (*1993-cü ildə ümumilikdə 68 yaşayış məntəqəsi işğal altında idi. 1994-cü ilin əvvəllərində - qış və bahar döyüşlərində rayonun 16 kəndi və Horadiz qəsəbəsi düşməndən azad edilmişdir*);

Şəhid olmuşdur – 900 nəfər;

Əlil olmuşdur – 1309 nəfər;

Mədəni – məişət obyektı - 145;

Tarixi abidə 150 və s.

Nazim Tapdıqoğlu (Vəlişov)
tarixçi, tədqiqatçı, şair, publisist,
“Qızıl Qələm” mükafatı laureatı

AĞRIM –ACIM XOCALIM

Deyirlər zaman hər bir dərдин əlacıdır. İnsanı sakitləşdirir, dər-dini unutdurmağa, ayaqda durmağa kömək edir. Bu fikrin əksini elə zaman özü sübut etdi ki, elə dərdlər, elə yaralar var ki, onlar heç vaxt qaysaq bağlamaz, elə hey qövr edər, oyum-oyum oyar insanın qəlbini.

Gəlin görək zaman unutdura bilərmə? 1990-cı il Qanlı 20 yanvar şəhidlərini, Ağdam rayonunun Qarakənd kəndi üzərində içərisində Azərbaycanın sayılıb-seçilən ictimai xadimləri olan helikopterin ermənilər tərəfindən vurulmasını və bu törədilən terror aktı nəticəsində həlak olanları, əlimizdən qeyri-qanuni, bütün beynəlxalq prinsip və normalara zidd olan qeyri-insani rəftar nəticəsində alınan Dağlıq-Qarabağı, Qarabağətrafi ərazilərimizi, bu yolda verdiyimiz şəhidlərimizi, ağrı-acılarımızı, Qarabağ dər-dini. Əsla yox.

Vətənimizin ərazi bütövlüyünün qorunmasında şəhid olan, itgin düşən, sağlamlığını itirən insanların, onların ailələrinin Azərbaycanın dövlət başçısı İlham Əliyev tərəfindən daim diqqət mərkəzində saxlanıldığına hər addımda şahidiyik. Dövlət başçımızın öz çıxışlarında dəfələrlə cəsarətlə söylədiyi başımıza gələn haqsızlıqları, fəlakətləri unutmadan haqq səsimizin dünyaya çatdırılması mübarizəsindən bir an belə geri çəkilməməliyik fikrinə hər birimiz dəstək olmaqla beynəlxalq ictimaiyyətə həqiqətləri olduğu kimi çatdırmaq məqsədilə bacardığımızda daha böyük səylə çalışmalıyıq.

Böyük sarsıntı, qəlb ağrısı, göz yaşı ilə yazılan, XX əsrin ən böyük soyqırım aktı olan Xocalı faciəsindən, o məşum gecənin şahidlərinin dilindən söylənilən həqiqətlərdən danışan bu kitab, inanırıq ki, dünyanın nəcib, insani dəyərlərin sərhədlərini çəkən bu sahədə söz sahibi olan hər bir səlahiyyətli şəxsin diqqətini bu faciəni törədənlərin cəzalandırılması istiqamətində addımlar atmağa sövq edəcək.

1992-ci il 26 fevral. Xocalı şəhərinin erməni işğalçıları və Sovet ordusuna məxsus 366-cı Motoatıcı alayının hərbiçilərinin ağır hərbi texnika ilə birgə hücumu nəticəsində darmadağın edilib, yer üzündən silindi, eyni zamanda dinc əhalinin amansız qəddarlıqla qətlə yetirildiyi, əsir götürüldüyü bəşər tarixinə qanlı yazılan bir gün. Bu gecədə tərpedən dırmağa qədər silahlanmış işğalçı ordunun müzdlü əsgərləri qocaları, cavanları, uşaqları, qadın və qızları xüsusi amansızlıq göstərərək qətlə yetirirdilər.

Xocalı yerləşdiyi ərazi baxımından Qarabağ əhalisi üçün çox böyük strateji əhəmiyyət daşıyırdı. Xocalı aeroportu əhalinin gediş-gəlişi üçün yeganə çıxış yolu kimi xüsusi əhəmiyyətə malik obyektlərdən biri idi. Düşmənin ilk hədəfidə məhz bu strateji obyekt olan aeroportu ələ keçirib blokada yaratmaq və istədiklərinə nail olmaq idi. Bu hədəf ələ keçirildikdən sonra düşmən o qanlı gecədə insanlığa sığmayan öz çirkin əməllərini xüsusi qəddarlıqla həyata keçirdi.

Üstündən 25 il keçməsinə baxmayaraq indi də o gecənin dəhşətlərini unutmayan, bu faciələrin ağrılarını canında gəzdirən gözləri hələ də yollarda qalan insanlar var. Xocalı faciəsi zamanı itgin düşən 155 insandan indinin özündə də heç bir soraq yoxdur. Qarlı-şaxtalı fevral günlərində qayaların yarğanlarında gizlənən, dağlarda əl-ayağı donan ac-susuz insanların xeyli hissəsi donaraq həlak oldular, xeyli hissəsinin əl və ayaq barmaqları, ayaqları şaxtadan donaraq amputasiya edildi, xeyli hissəsi isə ermənilər tərəfindən pusquya düşərək qəddarlıqla məhv edildilər. Qana susamış azğın ermənilər hər zamankı kimi öz çirkin xislətlərini göstərməklə, meyitləri belə təhqir etməkdən çəkinmirdilər.

Əminik ki, erməni işğalçılarının xaincəsinə Azərbaycan torpaqlarına soxulması, yurdumuzda axıtdıqları nəhaq qanlardan, o cümlədən Xocalıda törətdikləri vəhşiliklərdən, bir millətin soyqırımı haqqında bu dəhşətli soyqırımı məruz qalanların öz dillərindən söylənilən həqiqətlər tarixin qanla yazılmış səhifələrindən biri kimi vərəqlənib, tədqiq edilməklə haqq-ədalət tərəzisində qoyulacaq. Ürək ağrısı ilə təəssüflənib təkrar-təkrar qeyd edirik ki, 25 il ötməsinə baxmayaraq hələ də əzizlərinin yolunu gözləyən ailələr, o dəhşətli gecənin ağrı-acısını canında gəzdirən analar, bacılar, körpələr var.

Bu faciəni kameranın yaddaşına köçürən reportyor Azərbaycan Respublikasının Milli Qəhrəmanı Çingiz Müstafayevin böyük ürək ağrıları və göz yaşları ilə çəkdiyi kadrlar, ermənilərin meyitlər üzərində həyata keçirdiyi insanlığa yaraşmayan hərəkətlər insanı dəhşətə gətirir. Əvvəldə vurğulanan fikrə qüvvət olaraq bir daha təsdiqləyirik ki, öz ərazimizdə, öz torpaqlarımızda Azərbaycan əhalisinə qarşı törədilən bu və ya digər vəhşilikləri unutmaq və unutdurmaq üçün zamanın hökmü yetməz. Əli qələm tutan hər birimiz başımıza açılan bu müsibətlərin unudulmaması üçün onları yazıya köçürüb gələcək nəsillərimizə ötürməliyik. Bu bir vətəndaş borcu, insanlıq borcu, Vətən borcudur. Əgər bunu etməsək gələcək nəsillər bizi ən azından qınayar. Qınaq obyektinə tuş gəlməmək üçün fəlakətlərimizin tarixini yaratmalıyıq. Bu gün Xocalı haqqında yazılan hər bir kitab, şeir, bəstə-

lənmiş müsiqi əsəri, sabahkı tariximizdir. Tariximizi yaşadaraq ondan dərs alıb, gələcəyimizi bu qanlı hadisələrdən sığortalamış olarıq.

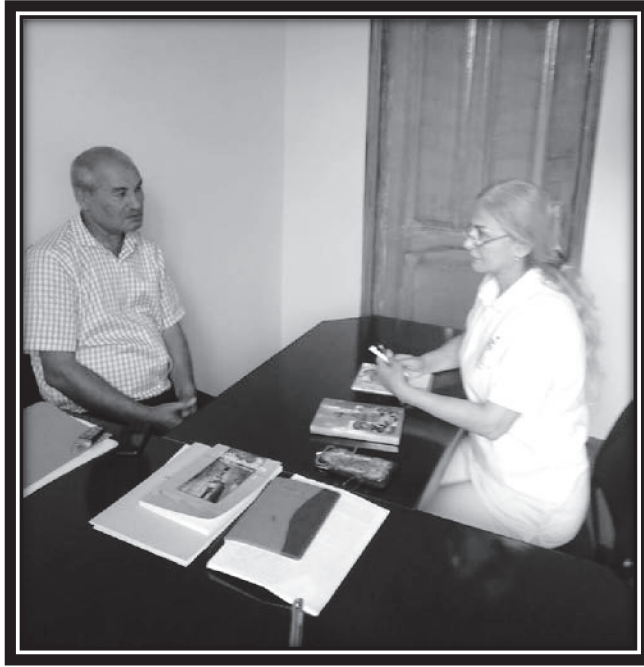
XOCALI SOYQIRIMINI TÖRƏDƏNLƏR, SÖZÜN ƏSL MƏNASINDA ŞƏRƏFSİZLİK VƏ LƏYAQƏTSİZLİK NÜMUNƏSİ GÖSTƏRDİLƏR. VƏHŞİ ERMƏNİ CƏLLADLARI HEÇ KİMƏ RƏHM ETMƏDİLƏR. ONLAR XOCALIDA İNSANLARI DİRİ-DİRİ TONQALLARDA YANDIRDILAR, SAĞ İKƏN ONLARIN MÜXTƏLİF BƏDƏN ÜZVLƏRİ KƏSİLDİ, BAŞLARININ, SİNƏLƏRİNİN, QARIN NAHIYƏLƏRİNİN DƏRİLƏRİ SOYULDU. HƏTTA MEYİDLƏRİN CƏSƏDLƏRİ BELƏ TƏHQİR OLUNDU. QIZMIŞ DƏMİRLƏ ƏSİRLƏRİN BƏDƏNLƏRİNİ DAĞLADILAR, DİRİ VƏ YARIMCAN HALDA OLANLARI MEYİDLƏRLƏ BİRLİKDƏ QABAQCADAN QAZILMIŞ XƏNDƏKLƏRDƏ TOPLU HALINDA BASDIRDILAR, ƏL VƏ AYAQ DIRNAQLARI, DIŞLƏRİ DƏMİR ALƏTLƏRLƏ ÇIXARILDI, VALİDEYNLƏRİN GÖZÜ ÖNÜNDƏ UŞAQLARA, UŞAQLARIN GÖZÜ ÖNÜNDƏ VALİDEYNLƏRƏ İŞGƏNCƏ VERİLDİ. HAMİLƏ QADINLARIN QARINLARI YARILARAQ KÖRPƏLƏRİ SÜNGÜLƏRƏ KEÇİRİLDİ, ERMƏNİ QƏBİRLƏRİ ÜSTÜNDƏ CAVAN OĞLANLARIN “QURBANLIQ” KİMİ BAŞLARI KƏSİLDİ (Ermənilərin özlərinin etirafı - ZORİ BALAYAN “Ruhumuzun canlanması” 1996, səh. 260-262).

İNSAN TƏFƏKKÜRÜNƏ SIĞMAYAN, AĞLASIĞMAZ CƏZA ÜSULLARI İLƏ İCRA OLUNAN VƏHŞİLİK. BAX BÜTÜN BUNLARDIR XOCALI FACİƏSİNİ ÖZ AMANSIZLIĞI İLƏ BAŞQALARINDAN FƏRQLƏNDİRƏN. ODUR Kİ, XOCALI FACİƏSİ XX ƏSRİN ANALOQU OLMAYAN ƏN DƏHŞƏTLİ FACİƏSİ SAYILIR. BU QANLI OLAY ÖTƏN ƏSRDƏ UKRAYNA BAŞ VERMİŞ XATIN, VYETNAMDA SONQMI, YAPONİYADA XIROSİMA, NAQASAKİ VƏ S. KİMİ FACİƏLƏRDƏN DAHA DƏHŞƏTLİ DAHA AĞIR, DAHA AMANSIZDIR...

XOCALI : ŞAHİDLƏR DANIŞIR

8 GÜN ƏSİRLİKDƏ QALMAĞIM 80 İLƏ BƏRABƏRDİR
Əliməmmədov Yaşar Şahmalı oğlu
(1956-cı ildə Xocalı şəhərində doğulub)

- Valideynlərim 1947-ci ildə erməni siyasətinin qurbanı olaraq Ermənistanın Dərələyəz mahalından qovularaq Xocalıda məskunlaşmışlar. Biz sonralar Xocalıdan ikinci dəfə məcburi köçkün olduq. Hələ 1990-cı ildə Xocalıda yaşayan azərbaycanlılara qarşı azğın ermənilər düşmənçilik edirdilər. Qəsəbənin azərbaycanlı sakinlərini təhqir edir, maşınlarının şüşələrini sınıdırır hər vəchlə dinc əhaliyə ziyan vurmağa çalışırdılar. Biz üç qardaş mən, Faiq (*1969-cu il təvəllüdü*), Namiq (*1961-ci il təvəllüdü*) özünümüdafişə alayının döyüşçüsü idik. 1992-ci il fevral ayının 25-dən 26-na keçən gecə Qarqar çayının üzərində olan dəmir yolu xəttinin yaxınlığında səngərdə postda idik. Tankların, vertalyotların səsi eşidilirdi, şəhər BTR , tanklarla mühasirəyə alındı. Nəsə olacağını gözləyirdik. Axşam aeroport tərəfdən fişəng atıldı və atışma başladı. Düşündük ki, atışmaya cavab verərək ermənilər sakitləşər, adətən belə olurdu. Amma bu atışma o atışmadan olmadı. Ermənilərin insanlığa yaraşmayan azğın addım atacaqları heç ağılımıza belə gəlməzdi. Əliyalın, silahsız insanlara, uşaq-

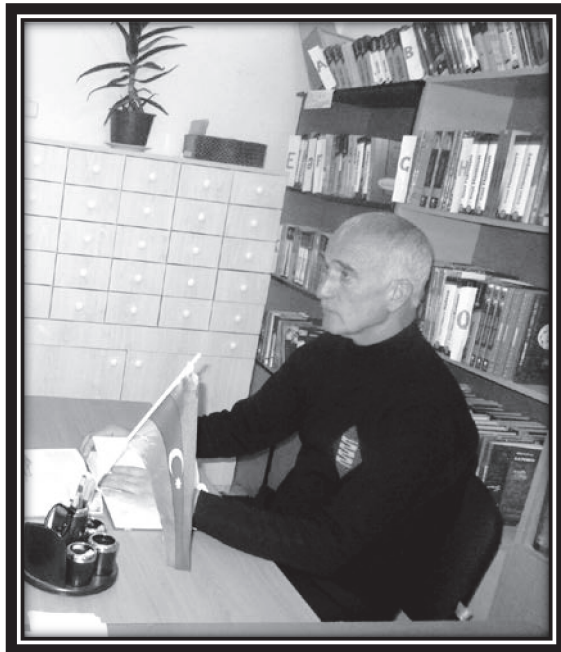
lara, qocalara, qadınlara amansız divan tutdular. Dinc əhali kütləvi qırğına məruz qaldı. Camaat çaşqın vəziyyətdə Gen dərə deyilən və Kətik meşəsi istiqamətində qaçırdı. Mən atam Şahmalı Əliməmmədovu, həyat yoldaşım Səidə Məmmədovanı, oğlum Siracı götürdüm və biz də *Gen dərə* istiqamətində qaçan camaata qoşulduq. Qardaşım Faiqi də orda gördüm. Üzüyuxarı qalxmaq çox çətin idi. Faiq 6 yaşlı Siracı qucağına aldı, *Gen dərə* istiqamətində qalxdıq və dağın zirvəsinə çatdıq. Burda isə erməni postu var imiş, bizi görüb atəş açdılar. Ölənlərimiz və yaralananlarımız oldu. Hamı meşəyə tərəf qaçdı, səpələndik hərə bir istiqamətə. Qarın içində uzanıb gizlənirdik ki, güllələr bizə dəyməsin. Aradan 10 dəqiqə vaxt keçdi, başımı qaldırdım, ailəmi və uşaqları yanımda görmədim. Hansı istiqamətə gedirdimsə, orada ermənilərin qurduqları pusquyla rastlaşdım. Pirəməki kəndinə getdim. Ailəmi axtarırdım. Oradan Dəhraz kəndinə keçdim. Erməni qadınları məni görəndə kimi “boyaviklərə” türklər burdadır deyər qışqırmağa başladılar və silahlı ermənilər tərəfindən atəşə tutuldum. Kəndə yaxın meşəliyə qaçıb orada gecələdim. Meşədən çıxıb, çıxış yolu axtarmaq istəyirdim amma hər tərəf cəllad ermənilərlə dolu idi. Burada olduğumuz zaman həyat yoldaşım Zahidəni tapdım. Pircamal kəndi istiqamətində yola çıxdıq və orada bizi mühasirəyə alıb tutdular. Başımıza torba salıb, heyvan tövləsinə gətirdilər. Başımı açan zaman gördüm ki, xocalıların çoxu burdadır. Çoxlu sayda uşaq, qoca qadın var. Qardaşlarım, oğlum da burda idi. Ermənilərin içində olan Saşa adlı bir rus əsgəri mənim ayaqqabımı, gödəkcəmi, papağımı, köynəyimi çıxartdı. Mənə o qədər isgəncə verdilər ki, ölmək istəyirdim. Qoluma dəmiri qızdırıb damğa basırdılar, təpiklə döydülər, avtomatın qundağı ilə burnumu sındırdılar. Qardaşım Namiki və bir neçə cavanı seçib apardılar. İndiyə kimi onların barəsində heçbir xəbər yoxdur. Müəllimimiz olan Cəfərov Cəfər Məhəmməd oğlunu tövlənin ortasında stol qoyub oturdular. Biz kişiləri də tövlənin mal təzəyinin içərisində üzü aşağı yatırdılar. Müəllimə dedilər ki, sən əvvəllər düz dərs keçməmişən: şagirdlərinə doğrunu söyləməmişən.. Doğrunu söylə, indi de ki: - Qarabağ torpağı ermənilərindir. Cəfər müəllim isə demədi. Erməni əlində olan bıçağı Cəfər müəllimin ulqumuna saldı və bir də təkrar etdi:- de ki Qarabağ ermənilərindir. Qanında Azərbaycan qanı axan, vətəninə sevən müəllimimiz bu sözləri demədi. Müəllimin boğazından sinəsinə doğru qan axdığını gördüm. Onu stoldan yerə yıxıb təpiklədilər. Bizə isə torpaq istəmərdiniz indi yeyin bu torpağı deyib, başımızı mal təzəyi olan torpağa basdılar.

Halbuki, biz heç vaxt heç kimdən torpaq istəməmişik. Biz axı öz torpağımızda yaşayırıq, kimdən torpaq istəməliydik!? Pircamalda 3 gün qaldıq. Oradan da Xankəndinə apardılar. Xankəndinin adamları bizə tüpürür, daşlayırdılar, bizə zooparkda heyvana baxan kimi baxırdılar. Oradan da bizi Əsgərana apardılar. Əsgəran Rayon Yanğından Mühafizə İdarəsinin rəisi Karo məni tanıdı. Qaşındakı çapığı göstərdi ki, guya onu nə vaxtsa Xocalıdan keçəndə mən daş atıb yaralamışam. Bu uydurduğu yalana görə məni öldürəcəyini dedi. Məni isgəncə kamerasına saldılar. Oğlum başqa otağa aparanda oğlum getmək istəmədi. Karo oğluma elə bir sillə vurdu ki, uşaq yerə yığıldı. Uşağı digər otaqda olan əsirlərə verdim, isgəncə otağına geri döndüm. Karo məni dubinka ilə döyməyə başladı. Başqa`bir erməni də avtomatın qundağı ilə o qədər vurdu ki, huşumu itirdim. Bu prosesin nə qədər çəkdiyini bilmədim. Ayılında üz-gözüm qan içində idi. Məni sürüyüb oğlum olduğu otağa apardılar. ***Sürünə-sürünə başımı altı yaşlı oğlumun dizlərinə qoydum.*** Səhərə qədər verilən işgəncənin təsirindən inildədim. Səhərisi gün bizi erməni əsirlərlə dəyişəcəklərini dedilər. Otaqdan çıxıb yeridicə dəhliz boyu düzölmüş ermənilər bizə avtomatın qundağı ilə zərbə endirirdilər. Oğlum Siracın başını qoruyurdum ki, ona zərbə vurmasınlar. Orada otaqların birində öldürülən azərbaycanlı əsirlərin meyitləri var imiş . Qardaşım Faiqin də cəsədi orada imiş, bilməmişəm. Onu Karo öldürübmüş. Bizi hərbi maşına mindirdilər və Ağdamla Əsgəran arasındakı təmas xəttində - Qarağacı qəbristanlığının yanında dəyişdirərək Ağdam könüllülərinə təhvil verdilər. Sonra isə Allahverdi Bağırovun qərargahına oradan da Yevlaxda yerləşən hərbi hospitala gətirdilər. Atamı da o gecə əsir almışdılar, o da çox zülm çəkmiş, onu da erməni əsirləri ilə dəyişmişdilər. 8 günlük əsirlikdə qalmağım 80 ilə bərabərdir. O vaxt ki aldığım işgəncələrdən bədənim hələ indi də sızlayır. Ermənilər tərəfindən azərbaycanlı əhaliyə qarşı amansızlıqla törədilən bu Soyqırımın açdığı yara ürəyimizdə qövr edir sağalmır.

ÖZ TORPAĞIMDA İKİ DƏFƏ KÖÇKÜN DÜŞMÜŞƏM

Bəşirov Şükür Fırat oğlu

(1954-cü ildə Laçın şəhərində doğulub):

...9 yaşlı qız övladının qorxudan ürəyi partladı.

1979-cu ildə Yeyinti Sənaye Texnikomunu bitirib təyinatla Xankəndi şəhərinə gəldim. 1938-ci ildə qohumlarımdan bir çoxu Xocalı şəhərinə köçmüşdülər. Atamgil isə 1976-cı ildə Xocalıya köçürülər. Mən öncə Xocavənd rayonunda yaşayırdım, sonra isə məcburiyyət qarşısında qalıb, 1989 -cu ildə Xocalıya köçdüm. Səbəb 1988-ci il sentyabrın 20 -də Xocavənddəki evimin ermənilər tərəfindən yandırılması idi. Mənfur ermənilər evimi ikinci dəfə də burada yandırdılar. Öz torpağımdan iki dəfə köçkün düşmüşəm. Həmin o dəhşət dolu gecə saat 11-də Aeroport yolunda postda idik. Özünümüdafio alayının döyüşçüləri idik. Dörd tərəfdən Xocalı şəhəri mühasirəyə alındı. Atışma güclənmişdi. Ailəmdən xəbər tutmaq üçün evə gəlib , onları götürüb, fermadan aşağı hissədə yerləşən səngərə apardım. Səhərəcən orada qaldıq. Səhər ordan baxanda gördük ki, Xocalı yanıb. Biz meşə ilə Dəhraz kəndi istiqamətində gedirdik. Fevral ayının 26-sı güclü qar yağmışdı. Yolu azdıq. Həmin vaxt 500 nəfər Xocalı sakini meşədə qalmışdı. Gözümün önündə Quliyev Qaryağdının 9 yaşlı qız övladı-

nin qorxudan ürəyi partladı. Fevral ayının 26-sı gecə saat 3- radələ-rində artıq onlarla insan donaraq öldü. 27-si biz yolumuza davam etdik. Dörd bir yandan erməni “boyaviklər”i tərəfindən mühasirəyə alınmışdıq. 28-də Dəhraz kəndinə gəlib çıxdıq. Kənddən uca səsle deyirdilər ki, gəlin biz azərbaycanlıyıq, neçə gündür sizi gözləyirik. Bu sözə inanıb qarşıya çıxan əli yalın, yorğun insanları ermənilər atə-şə tutdular. 4 nəfər şəhid oldu, 5 nəfər yaralandı, qalanını da əsir gö-türdülər, ailəm də onların içində olmaqla. Mən əsir düşmədim. Meşə-yə qayıtdım. Meşədə gizlənən Hübət İspəndiyarov adlı bir yoldaş-dan soruşdum ki, Ağdamın Abdal-Gülablı kəndinə necə getmək olar? O mənə meşənin yuxarı hissəsində bir dağı göstərdi və yolu başa saldı. Hübətin oğlu meşədə erməni gülləsindən şəhid oldu, özünü də əsir götürdülər. Mənə məsləhət olunan yolla Abdal-Gülablı kəndinə gəlib çıxdım. İki gün keşmişdi ki, ermənilər həyat yoldaşım Məmmə-dova Atlas Məhəmməd qızını, oğlanlarım 9 yaşlı Racı, 8 yaşlı Rusla-nı, 6 yaşlı Zauru erməni əsirlər ilə dəyişdilər. Ailəmə qovuşdum. Al-laha min-min şüklər olsun! Mənim gördüyüm 500 əsir insandan cəmi 40 nəfər erməni əsirlərlə dəyişdirildi; 460 nəfər isə erməni cəlladlarının əsirliyində qaldı. O ağırılı-acılı günün, o gecənin sitəmi acısı hələ də ürəyimizi göynədir.

O GECƏNİN AĞRISINI HƏR GÜN YAŞAYIRAM

Zeynalova Tovuz Feyzulla qızı

(1961-ci ildə Xocalı şəhərində doğulub)

Fevralın 26-da saat 23:00 radələrində atışma səsleri eşidildi. Həyat yoldaşım Tofiq Zeynalov hövlnak evə girib, kəndi tanklar mühasirəyə alıb - dedi. Atışma get-gedə güclənirdi. Hamı Qarqar çayına tərəf gəldi ki, Ağdama gedən istiqamətə yola düşsünlər. Kətik meşəsinə girdik. Səhər açıldı. Naxçıvanik deyilən bir ərazidən keçən zaman ermənilər bizi pusquya saldılar və bizə atəş açdılar. Güllə üstümüzə yağış kimi yağdı. Canımızı qurtarmaq üçün qaçırdıq. Mən 7 yaşlı Aynurə qızımı kürəyimə bağlamışdım ki, uşağı qaçhaqaçda itirə bilərəm. Bir xanım dedi ki, uşağı kürəyinə bağlamısan, güllədən qorunmaq üçün aşağı əyilirsən, güllə uşağına dəyə bilər, aç uşağını kürəyindən. Mən də kürəyimdən açıb, Aynurəni yerə qoyan zaman uşaq qəfildən “ay ana!” – dedi. İstədim onu yerdən qaldırım, əlim qalxmadı. Onun sinəsinə dəyən erməni cəlladının atdığı güllə əlimdən keçmişdir. Sinəsi qan idi balamın. Həmin an qızım həyatını itirdi. ***Qızımın cəsədini özümlə Ağdam şəhərinə kimi gətirdim.*** Çox çətin və əzablı yollarla Ağdama gəlib çıxdıq və Aynurə balamı Ağdamda dəfn etdik. Həyat yoldaşım Zeynalov Tofiq Aslan oğlunu Dəhraz kəndi ərazisində əsir götürdülər, indiyə kimi ondan heç bir xəbər yoxdur. Həyat yoldaşımın iki qardaşı, iki yeznəsi, onların uşaqları şəhid oldular. Ölən uşaqlar azyaşlı idi. Mən Ağdama çatdıqdan sonra oğlum 1982-ci təvəllüdlü Elşaddan çox nigaran qalmışdım. Ürəyim paramparça olmuşdu. Elşad çox çətinliklə canını düşmənin caynağından qurtara bilmişdi. Meşədə ermənilər olan zaman ölən insanların yanında o, özünü uzanıb ölmüş göstərib. Bir neçə sağ qalmış Xocalı sakini ilə Ağdam şəhərinə gəlir. Məni axtarıb, Ağdam hərbi hospitalında tapıb. İnanın oğlumu görəndən sonra ürəyim sevincdən az qala dayanmışdı. Allah onu mənfur ermənilərdən qorudu. O gecə nankor qonşularımız insanlığa sığmayan cinayət törətdilər. O dəhşətli gecənin üstündən 25 il keçməsinə baxmayaraq mən hər gün o gecənin zəhmini, ağrısını yaşayıram. Qulaqlarımdan Aynurənin “ay ana!” səsi getmir! Torpağımı, el-obamı, həyat yoldaşımı, Aynurə balamı, sağlamlığımı itirdim. İtki hər zaman ağırlı olur...

HƏR FEVRAL AYI GƏLƏN ZAMAN, SANKİ ÖLÜRƏM

Allahverdiyeva Elmira Zəkara qızı
(1956-cı ildə Xocalı şəhərində doğulub):

Yanvarın 19-da həyat yoldaşım, 1947-ci il doğumlu Allahverdiyev Novruz Saleh oğlu məni iki uşağımla 1977-ci il təvəllüdlü qızım Nuriyyə və 1979-cu il təvəllüdlü kiçik oğlum Elgiz ilə birgə Ucar rayonunda yaşayan xalasıgilə göndərdi. Bulağa su gətirməyə gedən zaman ermənilər yaşayan Noraguğ kəndindən qızıma açılan atəş zamanı qorxudan aldığı beyin travmasından sonra tez-tez baş verən ürək tutmaları olurdu. Ucar rayonuna da elə o məqsədlə getdik ki, qızımı orada müalicə etdirək. Həyat yoldaşım oğlum kənddə qaldı. Ucar rayonuna gedən zaman onuncu sinifdə oxuyan 1975- ci il təvəllüdlü böyük oğlum Mahirə çox yalvardım ki, mənimlə gedək, o razılaşmadı. Dedi ki, ana, sinfimizin oğlanlarıyla söz vermişik, biz də axıracan qalıb döyüşəcəyik. Elə doğrudan da o gənclər sona kimi Ana Vətən uğrunda vuruşub şəhid oldular. Həyat yoldaşım Milli Orduda xidmət edirdi. Hər gecə postda olurdu . Oğlum da hər gecə atasının yanında postda dururdu. Həmin faciədə mən şəxsən iştirakçı olmasamda, 25-dən 26-na keçən o gecə mənim də həyatımı qaraltdı. Doğmalarımı məndən aldı. Onların bəzilərinin meyitini tapsaq da, bir çoxunun heç ölüsünü də görmədik. Həyat yoldaşımı və oğlumun nə ölümlərini, nə də ki, əsirlərin içində tapa bildik. Qardaşlarım, qayınlarım,

...*kaş dünyada heç bir ana, bala dardi çəkməsin!*

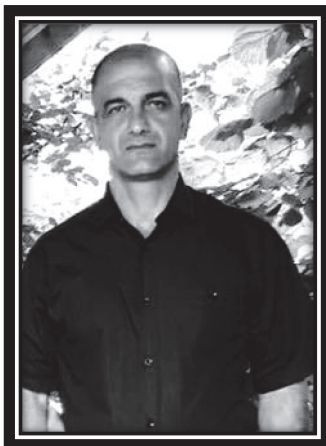
bacımın yoldaşı faciəli şəkildə həlak oldular. Atam-anam, yoldaşımın ata-anası, bacım, körpə balası 4 yaşlı Lalə (*telejurnalist Çingiz Mustafayevin hönkürtü ilə ağlayaraq “üzünü göstər, üzünü” - deyib çəkdiyi donmuş, balaca qız bizim Lalədir*). Qardaşımın həyat yoldaşının kürəyində güllələnmiş yaş yarımliq oğlu Samir... Hansını deyim? Hələ başqa qohumlarımı demirəm. 14 şəhidim ürəyimdə yadadır. 25 nəfər hər iki valideynini itirmiş uşaqların siyahısında şəhid olmuş canım qədər sevdiyim Zərifə bacımın qızları Həmayıl və Gülnarın da adları var. Hər il fevral ayı gələn zaman sanki ölürəm. Təbii ki, hər gün ağlayıram, dərdimi gözlərimin yaşına deyirəm. Amma fevral ayının gəlişində bir qaranlıq çökür gözlərimə. Hər bir şey rəngini itirir. Dünyadan küsürəm. Soyqırımın törədən insanlara böyük kinim, nifrətim var. Müharibələrin olmasını istəmirəm. ***Kaş dünyada heç bir ana, bala dərdi çəkməsin.*** Heç bir insan əzizlərinin işgəncəli ölümü ilə imtahana çəkilməsin...

**BACIMIN MƏZARI ƏSİRLİKDƏ, QARDAŞIM İSƏ
MƏZARSIZ QALDI**

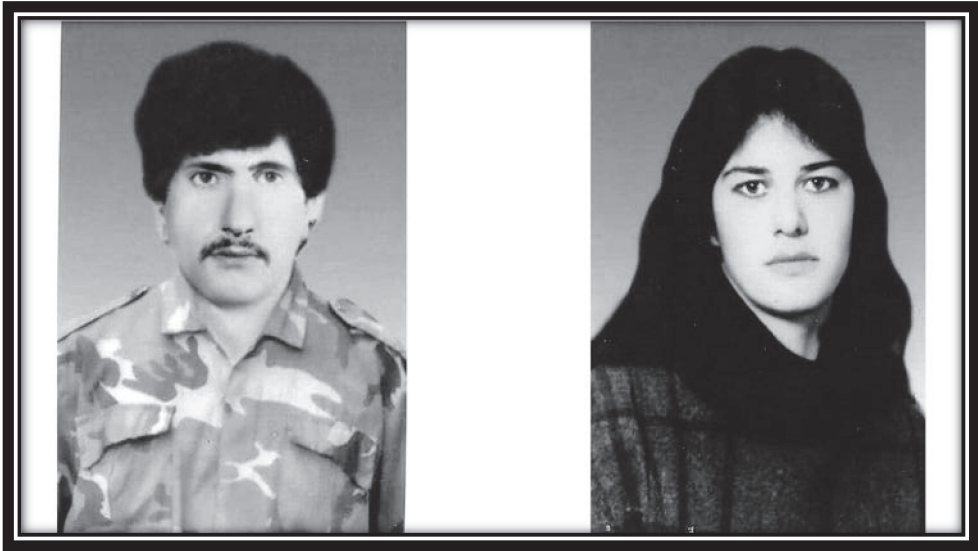
Quliyev İmran Lətif oğlu

(1971-ci ildə Xankəndi şəhərində doğulub)

1988-ci ildə ailəmiz Xankəndində evimizi tərk etmək məcburiyyətində qalanda Xocalıda məskunlaşdıq. Buna səbəb nankor ermənilərin azərbaycanlılara qarşı haqsız torpaq iddiaları idi. 1991-ci il hərbi xidmətdən qayıtdıqdan sonra Xocalı özünümüdafiə batalyonuna yazıldım. Erməni quldurları tez-tez evləri, sakinləri atəşə tuturdular. Fevralın 25-dən 26-na keçən gecə hər zamankı kimi postda idim. Atəş səsləri gəldi. Bir müddət ağır döyüş getdi. Xankəndindən və Qaladərəsinin üst tərəfində mövqə tutan tanklardan atəş açılırdı. Qüvvələr bərabər deyildi. Sovet ordusuna məxsus 366-cı alayın hərbi texnikası əsgərləri ilə birlikdə erməni cəlladları dinc sakinlərə hücumu keçdilər. Vəziyyət get-gedə ağırlaşdı. Komandir dedi ki, əhalini çıxartmaq lazımdır. Mən evə gələndə bizim məhəllənin adamları bir zirzəmiyə yığılmışdılar. Hamılıqla oradan çıxdıq. Bizim evdən atam, anam, bir bacım və mən idim. 1965-ci il təvəllüdlü böyük qardaşım Zakir bizimlə getmədi. Dedi ki, mən öz evimizdə qalacağam. Naxçıvanik ilə Əsgəranın arasındakı yola yaxınlaşanda BTR-lər (*zirehli texnika*) yolu kəsdi və silahlı ermənilər də bizə atəş açmağa başladılar. Yolu keçməyə imkan vermirdilər. Biz 10 nəfər silahlı qorxu içində olan əhəlidən aralandıq və bizi mühasirəyə alan düşmənlə atışmağa başladılar. Yolu keçməyə imkan vermirdilər. Təxminən 60-70 nəfərdən ibarət dəstə yolu keçdi. Bir az keçdi qarşımızı kəsdi. Biz məcbur olub geri - Kətik istiqamətinə qayıtdıq. Naxçıvanikə tərəf gedib Pirin yanı-

na çatmışdıq ki, erməni yaraqlıları yenidən qarşımızı kəsdilər. Orada yenə ermənilərlə atışdıq. Yoldaşlarımızdan 5 nəfər şəhid oldu. Biz çox əziyyətlə Ağdamın Şelli kəndinə gedib çıxdıq. Amma ailəmin Ağdam tərəfinə keçə bilmədiyini eşidib yenidən Qaraqaya istiqamətində 6-7 nəfər gəncə gəldiyim yolla geri qayıtdım. Yolda mühasirədə olan soydaşlarımıza, yaralılara kömək etdik və 6 nəfərin meyitini də Ağdamlı Həsən kişinin “Zil” maşınına yığaraq geri göndərdik. Ailəmdən xəbər tuta bilməyib, kor-peşiman geri qayıtdım. Axşam qaranlıq düşəndə atamla anam gəlib çıxırlar Ağdama. Mənə xəbər gəldi ki, gözü-mün nuru olan bacımı ermənilər öldürüb və cəsədi meşədə qalıb. Ya-xın qohumlarımı götürüb bacımın güllələndiyi yerə yollandıq, cəsədini tapıb gətirdik.

Bacım Zöhrə Quliyeva 1968-ci il təvəllüdü idi. Gəncə Texnologiya texnikumunun qiyabi tələbəsi idi. Xocalı özünümüdafiə batalyonunda tibb bacısı işləyirdi. Xocalıda onu cəsur igid qız kimi tanıyırdılar. Bir dəfə içərisində 30-40 nəfər sənişin olan Ağdamdan gələn avtobusu ermənilər daş qalaq edirlər. Sürücü olan İlqar yaralanır və huşunu itirir. Ermənilər avtobusdakıları girov götürmək istədikləri an bacım sükanın arxasına keçir, adamları sağ-salamat Xocalıya gətirir. Həmin o qanlı fevral gecəsində isə Naxçıvanik yoluna kimi həm əhaliyə kömək etmiş, həm də avtomatla (*önlərdən birinin silahını götürüb*) erməni quldurları ilə vuruşmuşdur. Zöhrəyə ilk güllə dəydiyində o kürəyindən qonşunun balaca oğlunu açıb yerə qoyaraq: -

qaçın canınızı qurtarın deyə bilir. Sonra isə arxa-arkaya 3 güllə dəyir. Bacım gözlərini həyata ömürlük yumur. O ölümündən sonra “İgidliyə görə” medalı ilə təltif olundu. Qardaşım Zakir haqqında da maraqlanırdım. Əsirlikdə olan bir nəfərin dediyinə görə ermənilər evlərdə qalan camaatı maşınlara mindirirlərmiş, qardaşım Zakirin də evimizdə qaldığını görürlər. O, imtina edib maşına tərəf belə getməyib- Azərbaycan torpağımdayam, öz torpağımdayam, heç yerə getmirəm. Ermənilər onun inad etdiyini görüb, söylədiyi sözlərinə görə onu güllələyərək bədənini dəlik-deşik ediblər. Hər ikisi Allah dərğahında birləşdi. Hər iki nigaran ruh gah Xankəndinin, gah Xocalının, gah da Ağdamın səmasında birgə dolanırlar indi. Qardaşım məzarsız, bacımın isə məzarı əsirlikdə qaldı. Allah bütün şəhidlərimizə rəhmət eləsin! İnşallah biz öz torpaqlarımıza qovuşacağıq. O zaman onların ruhu şad olacaq.

BU DƏFƏ BİZİM SONUMUZ OLDU
Xumar Bahadur qızı Səlimova
(1972-ci ildə Xocalı şəhərində doğulub)

Həmin gecə atamı və qardaşlarımı itirdim. Anam, iki bacım, bacımın beş balası, bir qardaşım qızı əsir düşdü. Özüm isə ağır yaralandım. Erməni

cəlladları məni meytlərin arasında ölü sanıb əsir götürməyiblər. Bu hadisələrdən sonra doğmalarımıza verilən dözülməz işgəncələri və öldürülməsini öz gözləri ilə görən anam, iki bacım, bu çəkilməz dərdləri ürəklərində daşıya bilmədilər və dünyalarını dəyişdilər. Həmin o gecə qardaşlarımın üçü də postda idi. Evdə atam, anam, gəlinimiz, qardaşımın üç körpə balası və mən idim. Biz artıq hiss etdik ki, bu azğınlar şəhəri tam gülləbaran edirlər. Kətik meşəsinə doğru getdik. Qarqar çayını keçmək lazım idi ki, meşəyə girək. Çayın suyu bumbuz idi. Çayı keçdik. Qardaşlarım bizdən öndə gedirdilər ki, dinc əhalini qorusunlar. Səhərə qədər yol getdik. Yalın ayaqlarımız donmuşdu. Birdən bizi atəşə tutdular. Tanklardan açılan atəş məni ailəmdən ayrı saldı. Pərən-pərən olduq. Harda olduğumu bilmirdim. Nəyin bahasına olursa- olsun qaçıb canımı qurtarmağa, əsir düşməməyə çalışırdım. Yadıma atamgildən ayrı düşməmiş olan bir söhbət düşdü. Balaca qardaşım birdən ermənilərə əsir düşərəm deyə, silahını çəkib məni vurmaq istəmişdiki. Amma atam dözməyib qardaşımın qarşısına keçdi və mənə: “Qaç, tez kaç, çalış əsir düşmə”-dedi. Mən tək deyildim, birlikdə otuza yaxın adam var idi. Birdən mühasirəyə düşdüyümüzü hiss etdik. Üstümüzə güllə və əl qumbaraları yağış kimi tökülürdü. Yaralananlar, ölənlər oldu. Qumbaranın biri mənim sağ tərəfimə düşdü və zərbə məni qaldırıb yerə çırpdı. Ağır yaralanmışdım, sağ tərəfim qəlpə ilə dolu idi. Saqqallı “boyaviklər” həmin an bizə yaxınlaşdılar, salamat qalanlara, yaralılara maşınlarla minməyi əmr etdilər. Mən imtina edən zaman onlar məni təpiklə döyməyə başladılar, qan içində idim. Huşumu itirmişəm. Məni ölmüş bilib əl çəkiblər. Özümə gələndə, ölülərin içində gördüm özümü, amma inilti səsi gəlirdi. Bir cavan oğlan ağır yaralı idi, su istəyirdi. Sürünə-sürünə ona tərəf yaxınlaşdım. Qarı əlimdə yumurlayıb ona vermək istəyəndə gördüm ki, uzaqdan ermənilər qaça-qaça bizə sarı gəlir. Ağdam şəhərinin özünümüdafiə batalyonunun igidləri bizi qorumaq üçün ermənilərlə atışırıdılar. Ermənilər bizim sağ olduğumuzu bilmədən bizi tapdalayaraq üstümüzə keçdilər. Onlar getdikdən sonra mən o gənci ayıltmağa cəhd göstərdim, amma o son dəfə gözlərini açdı: ”Of! Ay Allah” - deyib gözlərini əbədi yumdu. Tək qaldım. Dəli bir səslə ağlamağa başladım. Birdən özümüzünkülərin səsini eşitdim. Onlar xocalıları: - bizi haraylayırdılar, axtarırdılar. Mən son gücümü toplayıb ayağa qalxdım və onlara səsləndim. Bu vaxt ermənilər məni gülləyə tutdular. Bizimkilər də onlara cavab atəşi açdılar. Mən ikitərəfli güllələrin arasında qalmışdım. Huşumu yenidən itirdim. Ağdamlı döyüşçülər səsimi eşidibləmiş. Həyatımı borclu olduğum bu döyüşçülərdən birinin adı yadımda qalıb, Elgiz. O döyüşçülərin sağ olub-

olmadığını bilmirəm! Mən üç aydan sonra bildim ki, atam 1928-ci il təvəllüdlü Bahadır Səlimov, qardaşlarım 1958-ci il təvəllüdlü Fəxrəddin Səlimov, 1960-cı il təvəllüdlü Araz Səlimov, 1970-ci il təvəllüdlü Mikayıl Səlimov şəhid olublar. Ölümündən sonra qardaşım Araz Səlimova Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı adı verilmişdir. O, dinc əhalinin qorunmasına, kənddən çıxmasına çox köməklik göstərmişdi. Gülləsi və əl qumbaraları bitdikdən sonra ermənilər onu əsir götürüb, elə əsir düşən ailəsinin gözü önündə də işgəncə ilə öldürüblər. 21 yaşlı kiçik qardaşım Mikayıl Səlimov isə polisdə işləyiridi. Mikayıl da o gecənin qurbanı oldu. Ölümündən sonra onu “Azərbaycan Bayrağı” ordeni ilə təltif etdilər.

O gecədə aldığım zərbədən səhhətimdə ciddi problemlər yaranıb. Dövlətimizin qayğısı ilə qardaş Türkiyə dövlətində müalicə aldıqdan sonra nisbətən sağlamlığıma qovuşmuşam. Bir də onu deyim ki, ***nəslimizdə yeganə kişi xeylağı rəhmətlik qardaşım Arazın oğlu İlqardır.*** O, nəslimizin yeganə davamçısıdır. Heç bir insana bizim başımıza gələn müsibəti arzu etmirəm. Gözlərimdən axan göz yaşlarım ürəyimi yandırır. Bütün itirdiyimiz torpaqlar, Xocalımız da mənfur ermənilərdən təmizlənsin! O vaxt daha ağlamayacağam...

12 GÜN YOL GETDİK ...
Qasimov Salman Məhəmməd oğlu
(1977-ci ildə Xocalı şəhərində doğulub)

O hadisələr zamanı 15 yaşım var idi.Yaxşı yadımdadır, güllə səsi gəldi, elə bildik ki, hər zamankı kimi ermənilər bir az sonra sakitləşəcəklər. Amma bu dəfə bizim sonumuz oldu. Bir an içində Xocalı yerlə-yeksan edildi. 1941-ci il təvəllüdlü anam Qasimova Ayna Bəhlul qızı, 1933- cü il təvəllüdlü atam Qasimov Məhəmməd Salman oğlu, 1962-cı il təvəllüdlü Qasimov Bayram Məhəmməd oğlu, 1970-ci il təvəllüdlü Qasimov Ənvər Məhəmməd oğlu dəmir yolu körpüsünün altında olan sığınacağa gəldik. Xocalıdan çıxmağın iki yolu var idi. Biri Əsgəran yolu, o biri isə Abdalgülablıya gedən Kətik yolu. Evimiz meşəyə yaxın idi. Erməni ordusu keçmiş sovet ordusu ilə birlikdə atəş aç-aça Xocalıya girirdi. Artilleriya ermənilərin gəldiyi yeri, olduğu məkanı vurmurdu. Çünki, hiyləgər ermənilər Xocalını işğal etdiyi məkandan göyə yandırıcı güllə atırdılar ki, onların arxada olan işğalçı dəstələri xəbərdar olsunlar və beləliklə də, öndə gedən dəstə haradadırsa ora atmasınlar. Mənfur ermənilər tərəfindən hər bir plan öncədən düşünülmüşdü. Xocalı sakinlərinin müqaviməti mənasız idi. Meşə istiqamətində gəldik. Qarqar çayına çatanda qərar verdik ki, Kətik yolu - Abdalgülablı istiqamətində gedək. Meşə ilə üzüyuxarı qalxdıq.

Bu çox çətin idi. Bir-birimizə kömək edirdik ki, kimsə geridə qalmasın. Fevralın 26-da səhər meşənin yuxarı hissəsinə yetişdik. Ermənilər burada gizlin post qurub bizi gözləyirmişlər görün kimi atəş açdılar. Bir nəfər öldü, yaralanan da çox oldu. Biz hansı tərəfə gedirdiksə tələyə düşürdük, ermənilər hər tərəfdən bizə atəş açırdılar . Biz isə geri, meşəyə qayıdırdıq. Axşam düşənə kimi ailəmlə birlikdə idim. Yenə yol axtarırdıq ki, mühasirədən çıxıb , Ağdam istiqamətinə yola çıxaq. Bir az getmişdik ki, azərbaycan dilində ucadan səslər eşitdik biz azərbaycanlıyıq, gəlin yanımıza . İnanıb, səs gələn tərəfə getdik. Yaxınlaşan zaman atəş açdılar. Orada pərən-pərən olduq, atamdan ayrı düşdük. Dolu kimi üstümüzə yağan güllələrdən qorunmaq lazım idi. Hamı qaçırdı ki, birtəhər canını qurtarsın, Ermənilər meşəyə girib azərbaycanlıları axtarırdılar. Birdən bir erməni əlində beşatılan (tüfəng) bizi gördü və nişan almaq istəyəndə qardaşım əlində gülləsi bitmiş avtomatı ona tərəf çevirib dedi: - Sən güllə atsan, mən avtomatın bütün güllələrini sənə atacağam, çıx get səni öldürmək istəmirəm. 12 gün yol getdik. Əvvəl Xocalının cənub-şərq, sonra şimal - Ağdam rayonunun Şelli, Muğanlı kəndləri istiqamətinə hərəkət etdik. Ermənilər yaşayan kəndlərin birindən keçib getmək məcburiyyətində idik ki, tez bir zamanda Ağdam bölgəsinə yetişək. Rafiq, Tofiq qardaşları və mənim Bayram adlı qardaşım kəşfiyyat etmək üçün getdilər ki, öyrənsinlər görək kənddə ermənilər tələ, qurmayıblarsa biz oradan rahat keçib Ağdam bölgəsinə yetişək. Onlar yenicə kəndə daxil olmuşdular ki, qarışıqlıq düşdü. Anlaya bilmədik nələr olduğunu. Mövqeyimzi dəyişdik. Bayram qardaşım da bizdən ayrı düşdü. Ayaqlarım şaxtadan donsa da, ürəyim sinəmdə qan ağlayırdı. İnsan gözü görə-görə əzizini itirəmiş. Çox çətinliklə biz Boz dağın zirvəsinə, Topatılan adlanan yerə gəlib çıxdıq. Səhv gəlmişdik, geri qayıdıb, Əsgəranın yanından keçib Ağdama yetişdik. Hərbçilərimiz bizə sahib çıxdılar. **Ayaqlarımı don vurmuşdu**, ayağımı pəncədən kəsdilər. Anamın, qardaşımın ayaq barmaqlarını don vurmuşdu, onların da barmaqlarını kəsdilər. Atam əsir düşmüşdü. 48 gün onu Xankəndi həbsxanasında əsir saxlamışdılar. Sonra erməni əsirləri ilə dəyişdilər. O ağırılı günləri hər gün yaşayıram. Gözümün qarşısından o gecənin dəhşəti getmir. İnsanlığa necə zərbə vurmaq olardı. Körpələrə, qocalara, qadınlara işgəncə verərək öldürmək heç bir vicdana sığan davranış deyil...

...ayaqlarımı don vurmuşdu.

SƏKKİZ GÜN ERMƏNİ ƏSİRLİYİNDƏ
Erməni əsirliyində olan qız, solmuş bir çiçək...
Dürdanə Allahverdi qızı Ağayeva
(1972-ci ildə Xocalı şəhərində doğulub)

O gecəni xatırladıqca nə gözümün yaşı quruyur , nə də ürəyimin ağrısı səngiyir. Hər gün o günü yaşayıram. Hissiyatımın, qürurumun bakirə hissələrimin alçaldığı, arzularımın solub puç olduğu gün idi . Bir gənc qızın bütün arzularına, bakirəliyinə zərbə olan bir gecə. Neçə illər mən başıma gələn bu müsibəti, bu dəhşəti heç kimsəyə söyləmədim, yazmadım. Başıma gətirilən işgəncələri danışmağa utanmışdım. Neçə illər susdum, amma sonra erməni cəlladlarının etdiyi vəhşilikləri hər kəsə anlatmaq istədim. Bilsinlər ki, onlar bizə öz vətənimizdə, öz torpağımızda necə işgəncə verib didərgin saldılar. Nankor ermənilərin ürəyimə çəkdikləri dağ, alçaldıcı hərəkətləri gözlərimin önündən getmir... O gecə top səsləri, atışma səsləri çox dəhşətli idi. Kiçik qardaşım evdə, o biri qardaşlarım postda idi. Evimizə çox yaxın olan yerə bir top mərmisi düşdü. Biz qonşunun zirzəmisinə düşdük. Amma bu atışmanın sonunun dəhşətli olacağını anlayırdıq.

İki saat zirzəmidə qaldıq. Bu vaxt qonşu Məhəmməd dayı ermənilərin aeroportu aldıqları xəbərini gətirdi. Artıq burda qalmaq təhlükəli idi. Biz meşəyə tərəf getdik, mən, anam Nübar, qardaşım Elşad və nənəm Firuzə. Şaxtalı, qarlı bir gecə Qarqar çayını keçmək çox zülmü idi. Çox insan bumbuz sudan çıxdıqdan sonra soyuğa, şaxtaya tab gətirmədi. Meşədə dondu, öldü. Heç kim doğma evini, torpağını qoyub getmək istəmir-di. Yaşlı insanların çoxu evlərini tərk etmədilər. İndiyə kimi onların taleləri məlum deyil. Biz çox yol qət etdik. Ağdam istiqamətinə çatmağa 10 dəqiqəlik yol qalmışdı ki, erməni cəlladları bizi mühasirəyə alıb gülləyə tutdular. Kaş ki, o gecə elə meşədə ölüb qalardım, şəhid olaydım. O işgəncələri görməyəydim. Qürurum, qızlıq hissiyyatım tapdalandı... Sağ ayağımdan yaralandım. Huşumu itirmişdim, birdən gözümü açıb gördüm ki, ətrafımda çoxlu meyit var. Artıq ailəmdən ayrı düşmüşdüm. **Sürünürdüm ki, əsir düşməydim.** Ətrafda baş verənlər dəhşət idi. Bunları gözlə görmək, çox ağır idi, çox... Bir uşaq ananı körpəsi ilə birlikdə güllələdilər, ananın qanı körpəsinin qanına qarışmışdı. Gözlərim qarşısında Valeh Hüseynovun (musiqiçi idi) həyat yoldaşını necə gülləyə tutub öldürüldüyünün şahidi oldum. Qadın hamilə idi. Ona yerlə sürünüb qaçıb gizlənmək çətin olmuşdur. Elə bu səbəbdəndə vəhşi ermənilər onu gördülər və həmin andaca güllələdilər. Ana bətnində günahsız olan məsum körpəni ananın qanına bələdilər. Ermənilər bizə yaxınlaşıb dedilər ki, sizi öldürməyəcəyik, qalxın ayağa. 1973-cü il təvəllüdlü qardaşım Elşad məndən beş metr qabaqda imiş, birinci qardaşım, sonra həmyerlimiz Qanboy 5 yaşlı oğlu ilə, sonra da mən ayağa qalxdım. Bizi Əsgərana apardılar. 2 kilometr yolu soyuqda, şaxtada ayaqla getdik. Əsgəran rayon polis şöbəsinin saxlama kamerasına saldılar. Zirzəmidə o qədər gənc qız, qadın uşaq gördüm ki... Hər birinin gözündə həyacan, qorxu. O zirzəmidə insanlara necə işgəncələr verildiyini gördüm. Səkkiz gün döyüldüm və təhqir olundum. O qədər döyüldülər, ağır işgəncələr verirdilər ki, bədənimin ağrısından nə otura bilirdim, nə də uzana bilirdim. Yangınsöndürmə idarəsinin rəisi Karo məni o qədər təhqir edib, o qədər işgəncələr verirdi ki... Hər dəfə soyuq su əlimə dəyəən zaman Karonun məni soyuq, bumbuz kimi suda yarım saat saxlayıb sonra zəncirlə döyməsi gözümlə önünə gəlir. Bütün bu işgəncələrə dözə bilmirdim. Allahdan ölüm istəyirdim. Məni ermənilər sıra ilə döyüldülər. Bütün bədənim keyimişdi. Mənə edilən bütün işgəncələri yazsam, bir kitaba sığışmaz. Bir gün Karo mənə işgəncə verib döydükdən sonra dedi ki, səni evinizə, Xocalıya aparacağam. Doğma şəhərimizə maşınla daxil olduq. Elə əzab çəkdim ki, doğma torpağımı dağıdılmış, yanmış görəndə, verilən işgəncənin ağrılarını da unuttum. Boğazım

tutuldu, qəhər məni boğdu. Can, qurban olduğum el-obam, doğma torpağım deyib nalə çəkdim. Mənə dedilər ki, eviniz hansı tərəfdədir, göstərdim. Düz evimizin yanına gətirdilər. Evimizi görcək ürəyim yandı, elə ucadan hönkürüb ağladım ki.. . Bu evdə uşaqlığım, həyatım keçib. Evimizə qalxan 12 pilləkənlərə baxdım. Və... Bu pilləkənlərdən, ağ gəlinlik paltarında, ağ ayaqqabıda, düşmək, gözəl ailə qurmaq arzum var idi. Axı mən gənc qız idim. Arzularım var idi. Mən də gənc qızlar kimi arzuma çatmaq istəyirdim. Hər şey puç oldu. Arzu-istəklərim ürəyimdə qaldı və yandırdı məni .Elə indi də yandırır. Mənə toy qismət olmadı... Bu düşüncələrlə evimizə tərəf ağlaya-ağlaya baxanda arxadan məni zərbə ilə vurdu-lar, yenə də işgəncələr davam edirdi. Ətrafdakı ermənilər məni daş-qalaq edir, söyüdürlər. Bir yaşlı erməni qadını bizə tərəf yaxınlaşıb Karoya dedi: - bu türk qızını evlərinin önündə as. Karonun yanında olan Saşa adlı bir erməni kişi isə bunu mənə ver, nəvələrimin gözünün önündə başını kəsim. Karo da, o erməni kişi də məni rezinlə döyməyə başladılar. Heysiz yerə düşdüm və bundan sonra onlar əl çəktilər. Ağdamda əsirlərlə dəyişəcəkləri üçün məni öldürməkdən vaz keçdilər. Allah Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı Allahverdi Bağirova rəhmət etsin. Əsirləri dəyişdirən zaman, məni mart ayının 4-də əsirlikdən azad etdi. Səhhətimdə ciddi problemlər o vaxtdan indiyə kimi davam edir. Çox sonralar mən ailə qurdum. Bir qızım var, adı Ləmandır. Onunla nəfəs alıram. Məni hər halımla qəbul etmiş rəhmətlik həyat yoldaşım Kərimov İlhamı çox sevirdim. O əsil insan, əsil Azərbaycan kişisi idi. Mənim əsirlikdə olduğumu və hansı işgəncələr aldığımı bilirdi və məni olduğum kimi də qəbul etmişdir. Bir dəfə də olsun mənə keçmişimdən sual vermədi. Hər yara sağalar, hər dərd keçər gedər. Torpaq dərdi, el -oba dərdi keçib getməz. Mənim gördüyüm o ağrını Allah heç kimsəyə göstərməsin, heç kimsəyə..

XOCALI SOYQIRIMI - ŞİRİN XATİRƏLƏRİMİN QƏTLİAM GECƏSİ

Bəndəliyeva Aidə Allahverdi qızı

Azərbaycan Tibb Universitetinin müəllimi. AMEA Hüquq və İnsan

Haqları İnstitutunun böyük elmi işçisi.

(1968-ci il Bərdə şəhərində doğulub)

Xocalı soyqırımı - şirin xatirələrimin qətliam gecəsi.... Uşaqlıq illərimin ən şirin, yaddaqalan xatirələri yay tətillərimin ana nənə-babamın yanında, səfalı Kəlbəcər rayonunun füsunkar qoynunda və ata nənə-babamın yanında, Qarabağın dilbər guşəsi olan Xocalıda keçirdiyim qayğısız günlərimlə bağlı idi. İllər bir-birini əvəz etdikcə o dilbər guşələrin hər bulağının başında, çaylarının sahillərində ləpirlərimiz, güllü-çiçəkli yamaclarında izlərimiz qalırdı... Və o zamanlar heç ağılının ucundan belə keçməzdi ki, o ləpirlər və izlər, yaği düşmənlərin əlləriylə tökülən öz doğmalarımın qanlarıyla yuyulub silinəcək... Amma nə yazıq ki, acı tarix bu dəhşəti bizə yaşatdı.... Xocalının könül oxşayan gözəl mənzərələri uşaqlıq və gənclik yaddaşıma yaz-

yay fəsillərinin mənzərəsiylə hopmuşdu. Hər zaman oranın qışını da görməyi arzu edərdim. Doğmalarımın söylədiklərindən bildirdim ki, yayı isti, xoş havalı olduğu kimi, qışı da bir az sərt, qarlı-boranlı olardı. Amma mən, isti soba qırağında nənə-babamın şirin söhbətlərinə qulaq asa-asa, onun qışını da seyr etməyi hey arzulayırdım...- Çünki, onların hər zaman bizlərə etdiyi söhbətləri çox dinləyərdik. Və o söhbətləri bəzən şirin, bəzən qorxulu bir nağıl hesab edərdik...Sən demə onların bizə anladıkları bu “şirin nağılların” qəhrəmanları elə onlar özləri imiş. Söylədikləri o qorxunc hadisələr isə dədə-babalalarının zamanında yaşadıkları doğma yurdları olan Qərbi Azərbaycan torpaqlarından ermənilər tərəfindən XIX əsrin sonları, XX əsrin əvvəllərində ermənilər tərəfindən müxtəlif işğəncələrə məruz qalmaqla didərgin salınmaları olub. Onlar Xocalıya da elə həmin torpaqlardan didərgin salındıqdan sonra köçüb gəlmiş və məskunlaşmışdılar... Sən demə bu son deyilmiş... Yağı düşmənin iyrənc siyasəti onları son məskunlaşdıqları Xocalıda da rahat buraxmayacaqmış...Və yenə də aqlımın ucundan belə keçməzdi ki, mənim arzuladığım o qış gecələrindən birində Xocalı ən dəhşətli faciəsini - əsrin soy qırımını, yerlə yeksan olmaq qismətini yaşayacaq... Xocalının taleyinə bu amansız yazı 26 fevral 1992-ci il, qarlı-şaxtalı bir qış gecəsi yazıldı. Quşbaşı qar yağan sərt qış gecəsi. O gecə dəhşət yaşadı Xocalı. Elə bir dəhşət ki, hələ yer üzü belə müsibət, belə vəhşilik görməmişdi. Evlərə-eşiklərə od vuruldu, torpaq qana qərq edildi o gecə. Düşmən rəhm diləyən qocaya, xəstəyə, qadına aman vermədi. Uşaqlar valideynlərinin gözləri qarşısında erməni dığalarının qəbirləri üstündə qurbanlıq kəsildilər. Qız-gəlinlər əsir alındılar. Aramsız güllə yağışından qurtulub ayağı yalın, başı açıq halda meşələrə, dağlara üz tutanların çoxusu yolda dondu, qar uçqunlarına düşdü. O gecə hara gedəcəyini, kimdən imdad diləyəcəyini bilməyən uşaqların doğmalarının meyitləri arasında caş-baş halda vurnuxmalarını, ətrafda nə baş verdiyindən xəbərsiz körpənin gözlərini həyata əbədilik yummuş ananın buz kimi soyuq döşlərini əmməsini göz önünə gətirin... Həmin gecə Xocalı sakinlərinin üzləşdikləri müsibətlərin hansı birini deyəsən, hansı birini yazasan? Qələm acizdir bu vəhşilikləri təsvir etməkdə. Şəhərin 800-dən artıq sakininin həyatına son qoyuldu bir gecənin içində. Bunların içərisində 22 nəfər mənim yaxın əzizlərim və doğmalarım idi. 8 ailə tamamilə məhv edildi, 1275 nəfər girov götürüldü, yüzlərcə soydaşımız bu və ya digər dərəcədə bədən xəsarəti aldı. Tarixin hələ indiyədək şahidi olmadığı bu müsibət ancaq insanlığını, mərhəmət

hissini itirən vəhşi ermənilər törədə bilərdilər. Onlar Xankəndində qərar tutmuş keçmiş sovet ordusuna məxsus hərbi hissələrin, ələlxüsus da 366-cı alayın iştirakı ilə dinc insanların üstünə hücum çəkdiilər və əslində soyqırım törədərək bir şəhəri yer üzündən tamam sildilər. Sonralar o dəhşətli gecədən min cür əzabla qurtula bilib, ayaqlarını, əllərini don vuran, illər sonra o müdhiş hadisə zamanı qazandıqları yüz cür xəstəliklərin fəsadını yaşayan nənəm, bibilərim, əmilərim, onların övladları və nəvələrinin canlı söhbətlərindən öyrəndim ki, ermənilərin törətdikləri vəhşilikləri heç nə ilə müqayisə etmək mümkün deyil. Onlar öz bədnam hərəkətləri ilə tarixdən tanıdığımız ən qəddar hökmdarların zülmkarlığını belə kölgədə qoydular. Bu vəhşilikləri törətməklə həmişə, hər yerdə özlərini “məzlum, yazıq, türklərin təqiblərinə məruz qalan bir xalq” kimi təqdim edən ermənilər öz xislətini, iç üzünü açıb bütün dünyaya göstərdilər. Ölkəmizin paytaxtı Bakıda Xocalı qurbanlarının xatirəsinə bir abidə ucalır. Abidə rəmzi mənə daşıyır. Burada arzuları gözündə qalan balasını başı üstünə qaldıran ananın fəryadı təsvir olunub. Bu Vətən rəmzi olan ananın öz övladlarına qarşı sevgisinin bir nümunəsidir. Bəli, min təəssüf olsun ki, əsrin Xocalı faciəsi tək dünyadan köçən anaların, körpələrin arzularını gözündə qoymadı, həm də mənim kimi yüzminlərlə insanın Xocalıyla və orada həlak olmuş doğmalarıyla bağlı uşaqlıq və gənclik xatirələrini əbədilik qaraya boyadı. Xocalı soyqırımı həm də o günlərin əziz xatirələrinin qətliyami oldu. Çünki biz o xatirələrin şirin dadını bir daha duymayacağıq....

XOCALI GƏNCLƏRİ DANIŞIR:

“ YETİM QALAN KÖRPƏLƏR ÖZLƏRİ DƏ BİLMƏDƏN XİLASKAR OLUBLAR”

Qarayeva Lamiyə Yusifəli qızı

(1989-cu ildə Xocalı şəhərində doğulub) -

Xocalı rayon İHB-nin müavini, ictimai-siyasi
və humanitar məsələlər şöbəsinin müdiri

O dəhşətli gecədən mənə yadigar qalan bütün həyatım boyu varlığım, nəfəsim qədər ehtiyac duyduğum atamın yoxluğu və 7 yaşına kimi hər gecə özümü odun, alovun, güllə səslərinin içində gördüyüm qarabasmalarım oldu. Xocalı soyqırımını zamanı mənim iki yaşım var idi. Yəqin ki, mənə düz başa düşərsiniz, hadisələri tam təfərrüatı ilə xatırlamağım mümkün deyil, ancaq eşitdiklərimi, xatirələrimdə zəif də olsa canlandırdığım bəzi hadisələri sizinlə bölüşə bilərəm. Fevral ayında Xocalı artıq 4 ay idi ki, tam blokada vəziyyətində idi. Fevralın 25-i gecə saat 11 radələrində atışmaların ara vermədiyini, yaşayış evlərinin yandırıldığını gördük. Hadisələrin cərəyan etdiyi vaxt atam və dayım özünümdəfə batalyonunda xidmət edirdilər. Axşam onlar evə gəlib bizə dedilər ki, ermənilər artıq şəhərə daxil olub, hava limanını ələ keçiriblər, ölən və yaralananlar var. Şəhəri tərk etmək lazımdır. Biz - artıq 4 ay idi ki, zirzəmidə sabahlayırdıq. Zirzəmini tərk edən vaxt yaxınlıqdakı evləri top atəşinə tutdular. Biz Kətik meşəsinə tərəf üz tutduq. Bu meşəyə getmək üçün Qarqar çayının içindən keçmək lazım idi. Şəhərə hücum qəfildən başladığı üçün insanların çoxu ayaqyalın idi. Ona görə də çayı keçərkən çoxlarının ayaqları dondu. **Biz üç gün meşədə, dizə kimi qarın içində qaldıq.** Gecə olduğu üçün və hər yer ağ qarla örtüldüyünə görə meşədən çıxış yolu tapa bilmirdik. Başqa çıxış yolunun olmadığını bilən ermənilər Bozdağ istiqamətindən camaata atəş açmağa başladılar. Orada bizim camaatdan xeyli ölən və yaralanan oldu. Daha sonra ermənilər bizimlə birgə 300-ə qədər Xocalı sakinini yaxınlıqdakı Dəhraz kəndinə gətirib donuz fermasına saldılar və bir neçə gün bizi burada ac-susuz saxladılar.

Əsirlik vaxtı mən atam – Qarayev Yusifəli Süleyman oğlunun, qardaşım Qarayev Ramil isə anam Cəfərova İradə Aydın qızının qucağında idik. Əsir düşməzdən bir gün əvvəl Bozdağ istiqamətində atışma zamanı dediyim kimi xeyli insan qətlə yetirilmişdi. Kimsəsiz qaldıqları üçün onların övladlarını əsir düşən Xocalılar özləri ilə götürdülər. “ Yetim qalan körpələr özləri də bilmədən xilaskar olublar”. Fikrimi belə açıqlamaq istərdim. Biz əsirlikdə olanda ermənilər işğal-

...üç gün meşədə dizə kimi qarın içində qaldıq .

dan öncə Xocalının müdafiəsində iştirak etmiş özünümüdafiə batalyonunun döyüşçülərindən seçib aparırdılar. Bizim ailədə onlardan 14 nəfər var idi. Atamla birlikdə.... Ancaq onlar bu seçimi edərkən nədənsə bu dəfə qucağında uşaq olan hərbcilərə toxunmadılar. Bir gün əvvəl kimsəsiz qalan uşaqlardan bir neçəsini qucağına götürən hərbcilər bu yolla o vəhşilərin caynağından qurtula bildilər. Ancaq mənim 3 yaşım olduğu üçün baş verən bütün bu dəhşətli hadisələrdən təsirlənib dayanmadan ağlayırdım. Atam göz yaşlarıma dözə bilməyib məni anamın qucağına verdi. Elə bununla da mən öz gözyaşlarımla istəmədən atamın əsir götürülməsinə səbəb oldum. Görəsən həqiqətənmə mən günahkaram? Məndən başqa daha hansı övladın göz yaşları atasını ömürlük əsirlik həyatına məhkum edə bilər?

Atamı seçəndən sonra digər 13 hərbcisi ilə birgə onu çölə çıxarıb döyə-döyə apardılar. Həmin vaxtı orada olanların dediyinə görə onları çölə çıxaran bir az sonra güllələnmə səsi gəlib. Amma bu gün də atamın sonrakı taleyi barədə heç bir məlumat yoxdur. Bu sözlərimi bəlkə də səhv başa düşərsiniz. Ancaq hərdən onun bu dəqiqə yaşamaması üçün dua edirəm. Axı bir insan 25 il “insanlıq” məfhumundan çox uzaq olan erməni vəhşilərinin əlində necə sağ qala bilər, o işgəncələri təsəvvür belə etmək istəmirəm... 25 ildir ki, təkcə bir cümləni öz-özümə təkrar edirəm. “**Əziz atam, məni bağışla. Kaş bu qədər ağlamazdım.** Kaş ki, sən məni anama vermək istəsən də sənənin qucağından yerə düşməzdim”. Bəlkə də bu onun qisməti idi. Ancaq o şübhə 25 ildir mənim ürəyimi yeyib-didir. Anam Cəfərova İradə Aydın qızı həqiqətən də qəhrəman bir qadındır. Təkcə ona görə yox ki, atamdan sonra min cür əziyyətlə qardaşımı və məni təkcə böyüdü, boya-başa çatdırıb, oxudub. Hər ikimizin sənət sahibi olmasına, xoşbəxt ailə qurmağımıza səbəb olub, həm də ona görə qəhrəman qadındır ki, yaxınlarımin dediklərinə görə əsirlik vaxtı atamı seçib aparanda özünü erməni əsgərinin silahının qarşısına atıb və deyib ki, əgər onu aparırsansa məni də öldür. Anam Xocalı rayon Statistika İdarəsində baş məsləhətçi vəzifəsində çalışır. 1965-ci ildə Xocalı şəhərində anadan olub. Hər dəfə atam haqqında ona sual verəndə mənə deyir ki, Yusifəli bu gün də yanımdadır, hər gün yuxularımda mənimlə birlikdədir. Bəlkə də bu, onun heç vaxt ümidini itirməməsindən irəli gəlir. Ancaq mən və qardaşım onun yaşamasını ümid etmək istəmirik. Çünki bu, bizim üçün daha ağırdır. Qardaşım Qarayev Ramil Yusifəli oğlu ailəlidir, 2 övladı var. Hal-hazırda həkim terapevt işləyir. İndi mən də, o da valideyn üçün övladını sevmək hissini nə demək olduğunu yaxşı bilirik. Həyatda ən böyük arzum isə budur ki, qızımın mənim yaşadığım hissləri heç vaxt yaşamamasıdır.

Çünkü bir qız övladı üçün atanın varlığı əvəzolunmaz bir hissdir. Gənclərimizə tövsiyəm budur ki, hər birimiz bir Azərbaycan vətəndaşı olaraq Xocalı soyqırımının dünya miqyasında tanıtılması istiqamətində öz üzərimizə düşən vəzifəni ləyaqətlə yerinə yetirməliyik. Tariximizi hər zaman dəqiq öyrənməliyik və bizdən sonrakı nəsillərə də düzgün aşılamalıyıq. Təkcə Xocalı soyqırımını yox, erməni cinayətkarlarının 200 ildən çox bir müddətdə xalqımıza qarşı törətdiyi soyqırımı və etnik təmizləmə siyasətinin bütün faktlarını bəşəriyyətə sübut etməliyik. İlk növbədə bu, bizim mənəvi borcumuzdur. Mənə elə gəlir ki ancaq bu missiya nəticəsində Dağlıq Qarabağ münaqişəsində qeyri-konstruktiv mövqe tutan bir sıra ölkələr təcavüzkar ölkə ilə təcavüzə məruz qalan məzlum xalqı tərəzinin bir gözünə qoymaq kimi ədalətsiz siyasətlərindən dönmüş olarlar.

O GECƏ BİR AİLƏNİN ÇIRAĞI SÖNDÜ
Xocalı faciəsində bütün ailəsini itirən
Əliyev Mehdi Firdovsi oğlu.
(1988-ci ildə Xocalı şəhərində doğulub)

- Mən Əliyev Mehdi Firdovsi oğlu 1988-ci ildə Xocalıda anadan olmuşam. 1992-ci il fevralın 25-dən 26-na keçən gecə ermənilərin törətdikləri Xocalı soyqırımı zamanı atamı, anamı, qardaşlarımı, bir söz-

lə bütün ailə üzvlərini itirmişəm. Hazırda Goranboy rayonunda, Ağcakənd qəsəbəsində məskunlaşmışam. Goranboy rayon Polis şöbəsində polis işləyirəm. O gün baş verənlər bir an olsun yadımdan çıxmır. Qaranlıq idi. Hər tərəfdən güllə səsi gəlirdi. Atam bizi evimizin zirzəmisinə apardı, sonra isə oradan da çıxıb, birbaşa meşəyə qaçdıq. Həmin axşam məni babamın qardaşı öz kürəyində meşəyə gətirdi. Bizimlə xeyli adam var idi. Yadımdadır, ermənilər bizi gülləyə tutanda yerə yığıldım. Bəlkə də ağır yük idim qohumlarıma. Uşaq idim, amma soruşdum ki, məni niyə atırsınız bu meşəyə, 4 yaşlı uşaq meşənin ortasında tək qaldım. Qışqırıb ağlayırdım. Heç nə anlamırdım. Evdə ermənilərdən çox danışmışdılar. Buna baxmayaraq, mən ölümün, əsir düşməyin nə olduğunu dərk edə bilmirdim. Səsimə ermənilər gəldi. Heç nəyi doğru-dürüst başa düşə bilmirdim. Ancaq davranışlarından bildim ki, bunlar ermənidirlər. Çünki əllərinə keçən qocaları, qadınları, uşaqları güllələyirdilər, işgəncə verirdilər. Görünür taleyin qisməti beləymiş. Mən sağ qaldım. Ermənilər məni əsirlərin yanına apardılar. Valideynlərimi, qardaşlarımı axtarırdım, tapa bilmirdim. Ağlayırdım ki, məni valideynlərimin, qardaşlarımin yanına aparsınlar. İnanmaq istəmirdim ki, erməni cəlladları mənə bütün ailə üzvlərini qətlə yetiriblər. Bunu ağlım kəsəndə qəbul etdim. Oradakı əsirlərin hamısının başı özünə qarışmışdı. 4 yaşında uşaq idim. Heç mənəmlə maraqlanan da yox idi. Yaşadığım o dəhşətləri indi sözlə ifadə edə bilmirəm. Bu barədə danışmağa çox çətinlik çəkirəm. Üstündən bir gün yarım keçəndən sonra bizi azad etdilər. Ailəmsiz mənə yaşamaq çox çətinidir. Yalandan yaşayıram. Kimsəsizlik çox pis şeydir. Məni hər iki valideynini itirən digər 24 uşaqdan fərqləndirən cəhət odur ki, onların heç olmasa qardaş-bacıları sağdır. Mən isə həm valideynlərimi, həm də qardaşlarımı itirmişəm, bütünlüklə ailəmi itirmişəm. Kimsəyə belə itki qismət olmasın. *Xocalının ən ağır dərddli sakini mənəm*. Qohum-əqrəbamın içində böyümüşəm. Mən təkəm, təkə qalmışam. Tək əldən də səs çıxmır, elə hey çalışırsan, heç nə alınmır. Çox çətinliklə böyümüşəm. Heç kimsəyə belə həyatı, belə ömür yaşamağı arzu etmirəm...

BÜTÜN ŞƏHƏR ŞƏHİD OLDU, O GÜN
Hüseynova (Əliyeva) Rahidə Elbrus qızı
(1989-ci ildə Xocalı şəhərində doğulub)

- Goranboy rayonunun Aşağı Ağcakənd qəsəbəsində yaşayıram. Goranboy rayonunun Aşağı Ağcakənd qəsəbəsində fəaliyyət göstərən Xocalı rayon mərkəzi kitabxanasında şöbə müdiri vəzifəsində işləyirəm. Xocalı faciəsi haqqında həyacansız danışmaq mümkün deyil, bu qanlı gecəni xatırladıqca faciənin az yaşlı şahidi kimi hədsiz həyacan hissi keçirirəm. Xocalı işğal olunduğu gecə kino lenti kimi gözümün önündə canlanır. 1992-ci ildə mənim cəmi 4 yaşım var idi. Evimizin ermənilər tərəfindən yandırılmasından, silah səslərinin gurultusundan, qohumlarımızın şəhid olmasından, meşələrə qaçmağımızdan 25 il ötməsinə baxmayaraq, həmin gecə mənim xəyalımda dərin sağalmaz yaralar buraxdığı üçün unudulmazdır. Həmin vaxt müharibənin nə olduğunu bilməsəm də, ailəmiz (atam, anam, bacım, qardaşım, ata babam və nənəm) və bir çox qohumlarımızla ermənilər Xocalıya hücum edəndə meşələrə üz tutduğumuz yadımdadır. Gecə olduğundan meşədə göz-gözü görmürdü, hamı pərən-pərən düşmüşdü. Atam məni, anam isə iki aylıq bacımı qucağına almışdı. Yaşlı babam və nənəm isə altı yaşlı qardaşımın əlindən tutmuşdu. Həmin gecəni hələ də unuda bilməməyimin səbəbi altı yaşlı qardaşımın əlindən tutan baba və nənəmin atışma vaxtı birlikdə şəhid olduqları və bu dəhşət qarşısında valideynlərimin aciz vəziyyətdə çarəsiz hallarının gözlərimin önündən bir an olsun belə çəkilməməsidir. Bu vəhşilikləri dərk edəcək qədər böyük deyildim. Ancaq bu uşaqlıq xatirəmdən və gözlərimin önündə baş verənlərdən 25 il keçsə də Xocalıda şahidi olduğum müharibənin iztirabını, insanların çıxğırtılarını, qarlı şaxtalı gecənin soyuğunu, **qaranlıq gecənin vahiməsini, yanan evlərin alovunu və yaralı insanların iniltisini unuda bilmirəm**. Səhərə yaxın idi. Gördük ki, hər tərəf insan cəsədləri ilə doludur. Meşədə atışma vaxtı valideynlərimlə məcburən bir neçə dəfə meyitlərin aralarına uzandıq. Meyitlər elə bir hala salınmışdı ki, ancaq geyimlərimdən insan olduqlarını anlaya bilirdim. Bu gün mənə ən ağır gələn budur ki, şəhid olanların yarından çoxu dəfn olunmadı. Cəsədləri qurda-quşa yem oldu. Ailəmizlə birlikdə fevralın 26-da Ağdamın Şelli kəndinə çatdıq və bundan sonra da ağrılı günlərimiz hələ də davam edirdi. Faciə zamanı yaxın qohumlarımı itirdim. Həmin gecə Xocalı bir şəhər kimi yer üzündən silindi. Bu qədim yaşayış məskəni 26 fevral gecəsi öz sakinləri ilə birgə şəhid oldu. İki oğul anasıyam. Bu faciədə gördüklərimi tez-tez övladlarıma danışırım.

...qaranlıq gecənin vahiməsini, yanan evlərin alovunu və yaralı insanların iniltisini unuda bilmirəm.

İstəyirəm ki, ermənilərin əliyalın, dinc əhalinin başına hansı müsibətləri gətirdiklərindən xəbərdar olsunlar. Torpağımız uğrunda əziz canlarından keçib şəhid olan oğullarımızın hamısının ruhu şad olsun. İstəyirəm ki, torpaqlarımızın mənfur düşmən tapdağından azad olunmasında oğlanlarım cəsur bir döyüşçü kimi iştirak edib qələbə sevincini bizə yaşatsınlar.

RUHUMDA YANAN OCAQ
Əhmədova Pərvin Kazım qızı
(1985-ci ildə Xocalı şəhərində doğulub)

1985-ci il iyunun 27-si Xocalı şəhərində anadan olmuşam. Uşaqlığımanın ən gözəl çağları o dağların qoynunda, səfalı guşələrdə keçib. İlk məktəbli adını orada qazanmışam. Məktəbdə keçirdiyimiz o qorxu dolu anları yaxşı xatırlayıram. Dərs vaxtı Alazanların ölüm saçıan odlu-alovlu səsləri bu gündə qulağımdadır. Müəllimlərimiz bizi qorumaq üçün məktəbin zirzəmisinə salırdılar. Elə ki, səs kəsilirdi tez bizi evə aparırdılar. İnanın mənə üstündən 25 il keçsə belə mən hələ də 6 yaşlı balaca Pərvinəm. Qeyd etmək istərdim ki, insanın halını anlamaq üçün özünü həmin insanın yerinə qoyasan gərək. Bəlkə belə olduqda onun çəkdiyi ağrı-acını azacıq da olsa hiss edə bilərsən. Sevdiklərinə gözüünün önündə zülm oluna və sən sadəcə əliqolu bağlı izləyəsən. Nə yaşın, nə də gücün kömək etməyə imkan verməyə. Ən çox sevdiyin, səni hər zaman əzizləyən əzizin düşmən gülləsinə tuş gələ, sən onu sadəcə izləyəsən. Dayım Nəbiyev Məhyəddin Həsən oğlunun ölümünü beləcə çarəsiz izləmişəm. Bu, çarəsizlik dəhşətin ən son nöqtəsidir. Artıq dünya bu hadisələrdən xəbərdardır. Çünki xalqın dərdinə dərdindən yanan Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyev bu faciəni bütün dünyaya yaydı. Bu gün də həmin siyasət cənab Prezidentimiz İlham Əliyev tərəfindən davam etdirilir. İki övlad anasıyam. Azyaşlı olsalarda, mənim onların yaşında olarkən nələr yaşadığımdan xəbərdardılar. Böyük oğlum, əsgər getməyə həvəslənir. Bir ana üçün bundan böyük fəxr yoxdur. O, bu günün şagirdi, sabahın əsgəridi. Bəlkə də Milli Qəhrəmanı.

UNUTSAQ, UNUDULARIQ

Orxan Vahidoğlu

(1992-ci ildə Bakı şəhərində doğulub)

"Əgər bir şəxs, günahsız bir şəxsi qətlə yetirsə, demək bütün bəşəriyyəti məhv etmiş hesab olunur!"
- söyləmişdir Peyğəmbərimiz. (s.a.s.)

Həmin gün, yüzlərlə günahsız insan qətlə yetirildi. Ermənilər və onların havadarları törətdikləri bu faciə ilə bütün dünya üçün böyük təhlükə olduqlarını düşünmədən bəyan etdilər. Əgər ki, bir erməni çörək kəsdiyi insanı düşünmədən və ən ağır işgəncələrlə qətlə yetirirsə, demək ki, o öz maraq və mənfəəti üçün insanlığa zidd olan bütün addımları atar. Belə deyirlər ki, bir millətin qüdrətini bilmək istəyirsənsə, onun tarixinə nəzər sal. Azərbaycan tarixi şanlı səhifələrlə doludur. Mən bir Xocalı sakini olaraq əminəm ki, qec-tez bütün dünya erməni uydurmalarının həqiqətdən çox uzaq bir yalan olduğunu bütün çılpalıqları ilə görəcək. Yalan ayaq tutsa da, yeriməz. Düşmənin hiyləgərliyi bir sillə kimi üzlərinə vurulacaq. Bu tərs sillə Babəkin, Şah İsmayılın, Nəbinin nəvələri olan biz Azərbaycan gənclərinin döyüş meydanında göstərdiyi hünəri ilə gerçəkləşəcək...

XOCALISIZ...

Məmmədov Cənəli Əli oğlu

(1991-ci ildə Xocalı şəhərində doğulub)

Əfsuslar olsun ki, ömrümüzün 25 ili Xocalısız keçir. 25 il bir gəncin həyatında böyük uğurlar əldə etdiyi illərdir. Xocalıda doğulmağıma baxmayaraq, təəssüflər olsun ki, orada böyümək biz gənc xocalılara qismət olmadı. Doğma Xocalı mənfur düşmənimiz olan erməni daşnaqları tərəfindən işğal olunanda mən 11 aylıq körpə idim. Daşı daş üstə qalmayan **viran Xocalı, məzlum Xocalı!** Sənin haqqında ağrısız, yangısız danışmaq olur ki? Cənəli, Xocalı! Qəsəbəmizdə Xocalıda şəhid olanların əzizləri çoxdur. Qəsəbə sakinlərindən eşitmişəm ki, o gecə çox dəhşətli, tarixdə misli görünməmiş vəhşiliyi ermənilər Xocalılarımıza yaşadıblar. Əziz adlı qəsəbə sakini söyləyir ki: "düşmənin açdığı atəşi yalnız dayanmadan yağan yağışla müqayisə etmək olar. Güllələr yağış kimi üzərimizə yağdı. O gecə biz hamımız ailəmizlə birlikdə əliyalın Xocalını tərk etməli olduq. Atam bizi güllələrin az-az

viran Xocalı, məzlum Xocalı!

atıldığı səmtə doğru aparırdı ki, erməni cəlladlarına əsir düşməyə. Atamın şücaəti ilə biz hamımız itkisiz Xocalıdan çıxıb bildik. Bizi xilas edən atam, özü geri qayıdaraq Xocalıda qalan insanlara köməyə yollandı. Atamın bu gedişi son gedişi oldu .Onu bir daha görmədim. Atamın adı Xocalı şəhidlərindən biri kimi tarixə yazıldı." Bu sözləri Şəhid övladı kimi fəxrlə deyən Əziz Xocalıya qayıdacağı günü səbirsizliklə gözləyir. Xocalıda məsum balalarımız qəddarcasına güllə- boran edildi, süngülərə keçirildi. Doğma Xocalıda bir gecədə şəhid olan 613 qeyrətli vətəndaşlarımız öz qanları və canları ilə bu torpağın nə qədər dəyərli olduğunu sübut etdilər. Bu vətənin qeyrətli igid oğullarının var olduğunu bütün dünyaya göstərdilər. Gecə ikən yatmış xalqa hücum edərək onları qanlarına qəltan etmək, el-obasından didərgin salmaq qansız, qəsbkar, başqasının torpağında gozü olan xain, namərd zalimlərin işi ola bilərdi. Xocalılar bir an belə vətənin qəddar, namərd düşmənlərin əlinə keçməsinə canları və qanları bahasına olsa da, imkan vermirdilər. Valideynlərimin dediklərindən məlumdur ki, erməni ordusunun muzzdlu əsgərləri doğma Xocalını 1988-ci ildən güllə və top atəşinə tuturdular. Tarixən Azərbaycanın torpaqlarında gozü olan mənfur erməni quldurları XX əsrdə də Azərbaycan torpaqlarına olan tamahlarını gizlətmədilər. Elə həmin tamahın nəticəsi idi ki, 1992-ci il fevral ayının 25-dən 26-na keçən gecə Xocalımıza hücum etdilər. Xocalılar şəhidlik zirvəsinə ucalaraq Allahın rəhmətinə qovuşdular. Xocalı Vətənimiz Azərbaycanın ayrılmaz bir parçasıdır, ət ilə dırnaq ayrılmaz olduğu kimi, Qarabağsız Azərbaycan da olmaz.

XOCALISIZ KEÇƏN ÖMÜR...

Zeynalova Gülnaz Sadıq qızı

(1970-ci ildə Xocalı şəhərinin Cəmilli kəndində doğulub)

Xocalı Qarabağın gözəl bir məkanı idi. Quduzlaşmış ermənilər Xocalı şəhərində və ətraf kəndlərində yaşayan kənd sakinlərini çox incidirdilər. Kəndlərə tez-tez hücum edirdilər. Cəmilli kəndi də Xocalının yaxınlığında yerləşirdi. 1991-ci il dekabr ayının 14-dən 15-nə keçən gecə saat 2-3 olardı güllə səsləri eşitdik. Səsə bayıra çıxan kənd sakinləri gördüklərinə inana bilmirdi. Kənd hər tərəfdən toplarla, tank-

larla atəşə tutulmuşdu. Camaat bir-birinə qarışdı, hamı kənddən çıxmağa məcbur oldu. Bu dəhşətli gecədə çoxlu sayda şəhidlərimiz oldu. Həyat yoldaşımın atası Zeynalov Məmməd Mikayıl oğlu da bu şəhidlərin sırasında idi. O, 1943-cü ildə Xocalı rayonunun Ballica kəndində anadan olub. Mənfur düşmənimiz olan ermənilər Ballica kəndini də ələ keçirdikdən sonra orda yaşayan kənd əhalisi kimi Məmməd kişi də oradan köçərək Cəmilli kəndində məskunlaşmışdı. Hər zaman Ballicaya qayıtmaq həvəsi və inamı ilə yaşayırdı. Həmin gecə qayınatam ermənilər tərəfindən vuruldu. Ağır güllə yarasından dünyasını dəyişdi. Qayınatam Məmməd kişinin cənazəsini torpağa tapşırmaq bizə qismət olmadı. ***Mərhumun cənazəsi ermənilərin od vurub yandırdıqları Cəmillinin torpağına qarışdı.*** Qarabağ torpağı uğrunda şəhid olmuş qeyrətli qardaş və bacılarımıza Allahdan rəhmət diləyirəm. Tezliklə doğma Qarabağımıza qayıtmağı səbirsizliklə gözləyirəm.

HEÇ KİMƏ BELƏ ZÜLMÜ VƏ ATASIZLIĞI ARZULAMIRAM

Səlimova Aygün Araz qızı

(1988-ci ildə Xocalı şəhərində doğulub)

O qanlı gecədə mənim beş yaşım var idi. Uşaq olsam da, ermənilərin vəhşi hərəkətləri, insanlığa qarşı törətdikləri cinayət yaddaşında əbədi həkk olunub. Kino lenti kimi gözümün önündən gəlib-keçir. ***Fevral ayı gələndə ürəyim elə əsir, elə ağrıyır ki...*** Ermənilər, Nənəm Nənəsi, əmim Fəxrəddini, atamın bacısı Şəhla bibimi və onun beş övladını əsir götürdülər.. Əzizlərim yanımda olsalar da, mən çox qorxurdum. Onlar o qədər dəhşətli idilər ki!.. Hələ tam anlamırdım ki, başımıza nələr gəlib və nələr gələcək... Ermənilərin bizdən nə istədiklərini bilmirdim. Bir onu göürdüm ki, qız-gəlinləri, körpələri, qocaları döyürlər. Bibimin uşaqları və mən insanlara olunan işgəncələri görüb, qorxudan qışqırırdıq. O günü xatırladıqca dünyam qaralır. Atamın şəhid olduğunu ağım kəsəndə bildim. O, ölümündən sonra “Azərbaycanın Milli Qəhrəman”ı adına layiq görülüb. Atamın Vətənə qarşı sevgisi ilə hər zaman fəxr edirəm. Allah bütün şəhidlərimizə rəhmət eləsin! Müharibə olmasın! Heç kim ağrılı, acılı bir gün yaşamasin. Uşaqlar atasız böyüməsin...!

Fevral ayı gələndə ürəyim elə əsir, elə ağrıyır ki.

BİZ BİR GÜN XOCALIYA QAYIDACAYIQ!

Zahirə Zahir qızı Usublu

(1993-cü ildə Mingəçevir şəhərində doğulub)

... "biz, vətənimizi uğrunda öləcək qədər sevirik"!

Mən əslən Azərbaycanın dilbər guşəsi olan Dağlıq Qarabağın Xocalı elindənəm. Məlum Qarabağ hadisələri zamanı, 1993-cü ildə Mingəçevir şəhərində dünyaya göz açmışam. Həmin faciəni görməsəm də, valideynlərim danışdıqca dinc əhalinin qulaqbatırıcı, vahiməli, əlacsız ah-nalələri qulaqlarımda səslənir. 25 il keçməsinə baxmayaraq bu ağrı-acılar hər bir Xocalılının həyat hekayəsində öz izini salıb. Atamın, Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı Çingiz Mustafayevlə birlikdə çəkdiyi həmin kadrları hər dəfə televiziyada görəndə düşmənin necə amansız və qəddar olduğunun şahidi oluram. Atamın şeirlərini isə oxuyan zaman Xocalı həsrəti, böyük vətən sevgisi duyuram bu şeirlərdə. Düşmən Xocalı faciəsini törətməklə bəlkə də elə güman edirdi ki, Azərbaycan xalqının iradəsini sındıracaq. Lakin bu, belə deyil. ***Biz vətənimizi uğrunda öləcək qədər sevirik.*** Son damla qanına qədər "Qarabağ bizimdir" - deyən, işgəncələrlə qətlə yetirilən, ölümündən sonra "Azərbaycan Bayrağı" ordeni ilə təltif olunan şəhid Atakişiyev Fərhad Bəhman oğlu və neçə-neçə Milli Qəhrəmanların həmvətənləriyik. Hər ötən gün bizi torpaqlarımıza daha da yaxınlaşdırır. Düşmən bilsin ki, dövlətimiz günü-gündən qüdrətlənir. Etdikləri çirkin əməllər heç bir zaman cavabsız qalmayacaq!..

CANLI ŞAHİD

Oruc Cabbarov

(1962- ci ildə Ağdam şəhərində doğulub)

(Qarabağ müharibəsi əlili,. Xocalı soyqırımının şahidi olan Oruc Cabbarov döyüşçü yoldaşları ilə birlikdə 50-dən çox Xocalı sakinini girovluqdan xilas edib. O, həmin zamanlar bir dəstə Ağdam döyüşçüsünün komandiri olub. Qəhrəman döyüşçü o ərafədə Əsgəranın yaxınlığında Ağdamın sonuncu postunda xidmət edib)

Oruc Cabbarov: - “Qara qaya” adlanan yüksəklik alınmasaydı erməni zülmündən Ağdama tərəf xilas olmaq istəyən Xocalı sakinləri bu postdakı ermənilər tərəfindən qətlə yetiriləcəkdi. “Qara qaya”nın sağındakı “Kətik”, “Naxçıvanik” ermənilərin məskunlaşdıqları postlar idi. Onun üçün bizim döyüşçülər Xocalıları xilas etmək üçün var qüvvəmiz ilə çalışdıq ki, “Qara qaya” yüksəkliyini alaıq. O zaman mənim 30 yaşım vardı. Ermənilərin saysız-hesabsız vəhşiliklərinin şahidi olmuşam. Onlar insanlığa sığmayan elə vəhşiliklər edirdilər ki, bunu təsvir etməyə sözün gücü çatmır. Hətta bəzi girovlarımızın başına elə oyun açırdılar ki, bu vəhşiliklərin “insan” tərəfindən edildiyinə inanmırsan. Papirosu yandırır bəzilərinin sinəsinə basmışdılar. Vəhşicəsinə döymüşlər, olmazın əzablar çəkdimişlər. Ermənilər qocalara, uşaqlara, qadınlara fərq qoymadan işgəncə vermişdilər. İnanın bu haqda danışanda ürəyim az qalır ki, dayansın ... Allah Vətənimizi, el obamızı qorusun! **Daha ağrı, acı görməyək!**

..daha ağrı, acı görməyək!

Irada Alili

KHOJALY:

**THE WITNESSES
ARE NARRATING**

Baku – 2018

Author
of the foreword:
professor Elmira Suleymanova,
the Commissioner for Human Rights of
the Republic of Azerbaijan,
(Ombudsman)

Editor:
Azada Novruzova
Nargiz Xalaf

Translators
Khayala Gurbanova,
Natavan Ayazoglu ,
Sultan Ozatesh,
Aysel Jafarova

Designer:
Anna Mir

Correctors:
Sevda Huseynova
Ulviyya Gasimova
İman Asadov

Irada Alili. Khojaly: The witnesses are narrating
Brief encyclopedic information book.-Baku, "Ləman nəşriyyat
poliqrafiya", 2018.-215 page

The book reflects the encyclopedic information about the Khojaly town that part of the Upper Karabakh economic region and the Khojaly tragedy that took place on February 26, 1992. The memories of the tragedy witnesses are also included in the book. The book has been addressed to a wide reader audience.

ISBN 978-9952-37-039-3

FOREWORD

KHOJALY – A PAIN OF OUR HEARTS

The dwellers with bad traits that benefited from our land's rich resources, used cool water from our springs, rested in our beautiful places, attitude towards us as a "friend" have been living in our territory for more than two hundred years in order to get our lands and seize them. That is why if we look through the history we can be a witness of slaughters carried out against the Azerbaijanis with their cunning actions, genocide to our ancestors till the present generation, inhumane treatment with help of the others' arms to the civilian population who were expelled from their native lands, a tragedy committed against our people that is unprecedented in human history.

26 years ago, on that night of February 25-26, these criminals lost their humanity feelings, with eyes full of blood and hearts full of hate targeted at Khojaly by relying on the strength and military assistance of their supporters. During that night the Khojaly people who were sleeping in a sweet dream and used to wake up to the voices of nightingales, woke up to the light of the powerful projectors bursting from all sides, explosions that were aware about the start of a pre-planned military operation, the thunderous shooting of children, women, elderly people, people with disabilities, in a word, of all for being the Azerbaijanis, horrible fear of people.

Those who miraculously survived out of thousands of the city's inhabitants, those who save only their souls and their children from the hellfire, were ambushed and killed

This was a real massacre. The massacre due to the facts that it was a prepared and afore planned operation, it was attack of civilian population and for its intention and purpose was to expose the civilian population to mass annihilation because of their ethnicity, for their Azerbaijani nationality.

And they achieved their goals ...

In a night 613 people including 106 women, 63 children and 70 older people were killed, 8 families were totally exterminated, 130 children lost one parent, while 25 both of them, 1,275 people were taken hostage or captive.

In the background of occupation of one five part of our territory for more than 25 years, killing of more than 20,000 people, of the fact that more than a million persons were forced to life of internal displacement, thousands of our fellow were taken hostage or captive, ruining of uncountable architecture, historical and religious monuments, destroy of unprecedented natural resources, deportation of more than 300 thousand people living for many centuries in the present Armenia territory as a result of ethnic cleansing carried out against the Azerbaijanis and their living as refugees, infinite and uncountable sufferings, the horrors in Khojaly differ. It differs due the fact that in from of the humanity genocide took place and a whole city was ruined, its population was mass annihilated with unreasonable cruelty and torture, the act of genocide took place that is considered by the UN as the most severe crime.

On December 11, 1946, the UN General Assembly stated in the resolution that genocide is one of the most severe crimes against humanity.

The elements of this type of crime were enshrined in the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide of December 9, 1948, and were approved by all States. These elements are seen clearly in the Khojaly genocide: it is a criminal offense committed in a purposeful manner, with the intention of mass annihilation of people due to national features. Despite that this is an obvious real fact and passing 26 years, it has still not received its legal and political assessment in the international arena.

For this reason, neither the perpetrators whose names remain known, nor the officers and ensigns and those commanding them have not yet received punishment for the committed atrocities, they did not answer before the criminal court.

More than a hundred journalists from dozens of countries have come to Azerbaijan on the Khojaly events and spread information based on the facts collected by the world media. Neither these nor the delayed shots were sufficient. The world was as dumb and no sound came out.

International propaganda campaign “Justice for Khojaly” carried out in many countries and cities at the initiative of Vice President of the Heydar Aliyev Foundation Leyla Aliyeva plays an important role in the recognition of Khojaly Massacre as a genocide act and the genocide committed by the Armenians against the Azerbaijanis is condemned in many countries.

The Organization of Islamic Cooperation is the first international organization that recognizes Armenia as an aggressor and the Khojaly tragedy - as genocide.

The parliaments of Mexico, Colombia, Peru, Pakistan, Bosnia and Herzegovina, Romania, the Czech Republic, Sudan, Jordan, Honduras, Guatemala, Panama, Slovenia, Djibouti and Paraguay have recognized the Khojaly genocide within the norms of international law.

As well in the legislative organs of New York, New Jersey, Maine, New Mexico, Arkansas, Georgia, Oklahoma, Tennessee, Pennsylvania, Connecticut, Florida, Mississippi, West Virginia, Indiana, Utah, Nebraska, Hawaii, Montana, Arizona, Idaho and Nevada states relevant resolutions were adopted.

As a citizen of Azerbaijan, this tragedy has been discussed out in our country with young people, women and military personnel and, most importantly, at the conferences held in many countries, at the sessions of the United Nations on Human Rights topic and on genocide, by taking with me known Sariyya Muslumova - a live witness of Khojaly events, we spoke at the Conference on genocide in Hungary and it was welcomed great interest and favor.

Every year my statement is disseminated annually to the world community on the eve of the Khojaly tragedy stating it as a violation of human rights and genocide. This statement is addressed to the Secretary-General of the United Nations, United Nations Security

Council, United Nations High Commissioner for Human Rights, UNICEF, European Union, Council of Europe, OSCE, International and European Ombudsman Institutes, Asian Ombudsman Association, Organization of Islamic Cooperation and Ombudsman Association of members States of this Organization, European Network of Ombudsmen for Children, International Peace Bureau, ombudsmen of different countries, embassies of the Republic of Azerbaijan abroad, as well as the foreign embassies in Azerbaijan and organizations of the Azerbaijani Diaspora received voice. Embassies and Diasporas of the Republic of Azerbaijan in all countries use these statements at various events and spread by local media.

But the genocide committed by the Armenians against the Azerbaijanis must be introduced to the world without pause.

The march transformed into a nationwide movement symbolized the unity of our people to the monument to the victims of this tragedy headed by the President of the country Mr. Ilham Aliyev on the eve of the genocide gained special attention and importance in the country and abroad.

In the view of spreading this tragedy in the world, it is worthwhile systematizing and publishing the Khojaly witnesses' own memories, heartbreaks written by Mrs. Irada Alili including many other published books. The translation of the book into English enhances its importance and expands the audience of the readers.

The book full of indisputable facts is a collection of accusing documents. Each page of this book is a proven evidence of massive, gross violations of the rights - the right to life, the right to truth, the right to live and develop in a peaceful and healthy environment, and other related human rights universally recognized by the United Nations and a collection of committed crimes.

We must continue our efforts at all levels to promote the Khojaly tragedy all over the world until the international legal and political assessment will be given the genocide committed 26 years ago, Armenia will fulfill its obligations under the norms of known international documents adopted in connection with the conflict, territorial integrity of Azerbaijan, and the rights of internally displaced persons are restored and they return to their native homes, the Azerbaijani captives and hostages will be freed, and the criminals killing innocent civilians will be to be punished before the Court of Justice. Only then the souls of our martyrs will repose.

That terrible night left an indelible mark in the hearts of every Khojaly inhabitant. At the same time in their eyes the feelings of hope, belief and wish are felt: “We will return to Khojaly and visit the grave of our ancestors. Our government will restore our destroyed homes and necessary infrastructure. These lands will again become a place of living”. As in Jojug Marjanli...

May your wishes come true, my dears.

*Professor Elmira Suleymanova,
the Commissioner for Human Rights
(Ombudsman) of the Republic of Azerbaijan,
08.02.2018*

KHOJALY GENOCIDE – CRIME AGAINST MANKIND

KHOJALY is a small town situated in the Nagorny Karabakh region of the Republic of Azerbaijan with the total area of 0.94 sq. km. and the population before the conflict of 23,757.

It borders on Kalbajar and Aghdam districts in the north and northeast, Shusha and Khojavand regions in the south and south, and Lachin region in the west. The former name of this region, originally founded in 1930, was called Khankendi (Stepanakert), then Asgaran (1978-1991). ***From November 26, 1991 the district was renamed as Khojaly.***

The Karabakh ridge extends along the western border of the district. The highest peaks of the region are the Gizgala with a height of 2843 meters and the mountains of the Girkghiz mountains at a height of 2827 meters. Jura, chalk, Anthropogen sediments are widely spread in Khojaly region. The territory of the town is rich in minerals (clay, loam, cognac, sand, etc.). The Khojaly town includes Khojaly, Bashkend, Garagav, Yaloba, Karkijahan, Kosalar, Meshali, Hasanabad, Javadlar, Khanhasan, Jamilli, Dashbulag villages. Khojaly town and Khojaly village are related to the names of families belonging to the Khojaly family inhabiting here.

Khojali-Gedabey archaeological monuments belonging to the XIII-VII centuries BC, the Nekropol, Kurgan deserts belonging to about the same period - the late Bronze Age and the first Iron Age, a large number of Albanian churches belonging to the IV-VI centuries AD, Haji Ali dome of the 14th century, Circular Tomb built in 1356, Asgaran fortress built in the XVIII century, ancient cemeteries and other monuments have been registered in the territory of historical architectural Khojaly district. The ancient mounds, tombs, graves, cast hills and monuments found in the excavations prove that these places are ancient settlements.

Khojaly town is situated in Khojaly region, At the foot of the Karabakh ridge, in the area where Gargar, Ilis and Khojaly rivers interflows, surrounded by villages: Aghbulag, Noraguh, Badara, Dashbulag, Ballija, Mehdikend(Mehdibeyli) and Nakhchivanli (Nakhchivanik), 12 km northeast of the city of Khankendi, the center of the Nagorno-Karabakh Autonomous Province. This settlement was previously a village in Stepanakert and later in Asgaran region. ***Khojaly***

town (settlement, village) is the center of Khojaly administrative region since 1991.

Khojaly town (settlement, village) is divided into 3 parts:

*1) **Old Khojaly**- located on the left bank of the Khojaly River, in the triangle area formed by Ilis and Khojaly rivers interflow. (Later this area was expanded till the Gargar River and became the city of Khojaly);*

*2) **Galadere Khojaly**-located on the right bank of the Khojaly River, in the south of the old Khojali village, established by people expelled from various areas in the early stage of twentieth century;*

*3) **Refugee Khojaly**- located in the old post station between Khojali and Gargar rivers, established by refugees expelled from present Armenia in 1918-1920;*

The population of Khojaly was about 7,000 people in January 1991. They were mainly engaged in animal husbandry, viniculture, craftsmanship and trade. There were 2 secondary schools, a cultural center, 2 libraries, a medical center, a post office, household service, a hospital, a variety of institutions and organizations, a tomb of the 14th century and so on. Valuable historical monuments such as Necropolis, Kurgan desert dating from the Late Bronze and Early Iron Ages have been discovered around the town.

Armenians destroyed Khojaly and with particular brutality implemented carnage over its peaceful population on February 26, 1992. At that night at 23 pm the ruthless armenians completely burned and destroyed the town of Khojaly by the comprehensive support of infantry guards regiment No. 366 of the 23th division of the 4th Army of the former USSR (*infantry guards regiment No. 366 was taken to the Vaziani city of Georgia on evening 2 March 1992 and later was abolished by marshal Shaposhnikov's order on 10 March*) the armed groups under the control

of the Armed Forces of the Republic of Armenia, the mercenaries came from different countries, Nagorno Karabakh armenian armed unities calling themselves Artsakh People Army. That night, the Khojaly people, who were trying to escape death, went to the forests and to the mountains. Armenians killed with especial cruelty the peoples going home or work, the children falling into deep sleep or just guarding their family from danger despite of their age, status and etc. Some of body parts of the killed persons remained in the valleys, hills, forests.

Despite of being very difficult for the self-defense forces and the AMON (*for only 160 people*), a militia group with special forces to prevent the attacks against Khojaly they were able to create opportunities the Khojaly residents to abandon their lives at the expense of their death (*the vast majority of AMON and militia group were killed and became martyr for belief*). *Unfortunately the poor Khojaly people crossing the frozen waters of the Gargar River and directing towards the villages of Katik and Nakhchivanli tried going far away from armenians occupants but instead of it they faced with a relentless death.* The blood of the innocent Azerbaijanis was painted on a dark red on the slopes of Katik and Nakhchivan mountain passes. For a long time the sharp smell of the human corpses spread to these places. 1st Battalion commander of the infantry guards regiment No. 366 Ivan Moiseyev's special "services" influenced directly for the implementing of Khojaly massacre. This battalion was known among the Armenians as the "wild battalion of Ivan".

On February 26, the Azerbaijani army failed to reach Khojaly residents. It was not possible to take the bodies of those who were killed the same day. On the next day, Armenians were looking with helicopters for khojaly people hiding in the forests, gorges and hills, dead bodies, survivors, wounded people were taken captives and were subjected to cruel tortures. Armenian fascists carried out a thousand cruel operations over the dead bodies of Azerbaijanis.

During the examination of the bodies of the victims of the Khojaly tragedy scarring, cutting the nose and ear cartilage, breaking the teeth, cutting off the breasts of women, injuring by various cutting tools, passing with military equipment over peoples and abusive violence in various parts of the body were observed. As a result of the forensic medical examination in 181 corpses (130 men, 51 women) were found the traces of shrapnel (20 persons), bullet (151 persons), blunt tools (10 persons). 13 corpses were of tender ages. 40 of the

death from the head, 74 from the chest, 17 from the abdomen, and 11 from the environs part were injured. In 3 persons the freezing of the environs part, in 33 persons the death with cruelty – cutting the breasts of women, firing to the sexual part of body, cutting the ears and nose of the dead, scratching of the head, removal of the teeth and eyes, passing over the dead with military equipment were observed.

Hundreds of innocent Azerbaijanis - infants, children who had not yet understood the world, elderly men and women, innocent women and teenagers had been brutally murdered by Armenians in this tragedy, which came to life in history as **Khojaly genocide**. Armed Armenian soldiers hid in front of roads that peaceful Khojaly residents could pass through moving from different directions to Aghdam, and killed them mercilessly.

This bloody tragedy committed by the Armenians was an unprecedented **genocide** of history against Azerbaijanis. Armenians settled in the 19th century in Azerbaijani lands and preparing for a hidden war with the azerbaijanian turks for many years, once again proved that their main aim was to get lands in the expense of our territory and implemented this policy by cruel acts. By committing Khojaly massacre Armenians carried out the plan of their great ancestors hostility policy, continued their paths by brutally annihilation of hundreds of blameless people.

February 26, 1992 - The Khojaly tragedy was the bloody episode of the undeclared war in Karabakh. The town of Khojaly turned to a victim of Armenian separatism and Armenian chauvinism on 26 February 1992. The town of Khojaly, as well as other settlements of the Nagorno Karabakh region were destroyed by Armenian barbarians and burned completely. The tragedy, genocide, massacre committed against our people have no analogues in human history due to its horror, cruelty and atrocities. The Khojaly tragedy took place in Upper Karabakh was even worse than the Xatin, Songmi, Hiroshima, and Holocaust occurred in the different areas of the world. The Armenian fascists insulted the baby and the elderly, who were brutally murdered in the Khojaly massacre by taking the most dirty and abusive actions. The Azerbaijani hostages were terrified by the Armenian barbarians, the heads of the Azerbaijani hostages on the Armenian graves were slaughtered as sacrificial sheep, the skulls, the eyes, the hearts of the dead were cut off, their sex organs were severed, their bodies were pierced with various cutting and piercing tools, the

corpses were used with different purposes without considering humanity.

*One of the most terrible crimes against the Azerbaijani people during the Armenian-Azerbaijani Nagorno-Karabakh conflict the **Khojali tragedy** that took place on February 25-26, 1992 is one of the unprecedented atrocities committed against humanity in **Khojaly**, the Nagorno-Karabakh region of Azerbaijan. This cruel **massacre** is a genocide act directed not only to Azerbaijan, but also to all humanity, to progressive values, moral norms and international law. According to all the parameters this tragedy is a real genocide. Hundreds of innocent people were cruelly killed in Khojaly and surrounding areas within night.*

The tragic results of the occupation of Khojaly are as follows:

613 people, including **106** women, **63** children and **70** older people were killed;

8 families were totally exterminated;

25 children lost both parents;

130 children lost one parent;

60 people were killed with special cruelty;

487 people became disabled;

1,275 people were taken hostage;

Fate of **155** people is still unknown;

280 bodies could not be taken and buried ;

The city of **Khojaly** was destroyed completely...

As a result of this tragedy, dozens of innocent children, women and elderly were shot dead. Armenian armed forces and mercenary soldiers destroyed several whole families. People were brutally murdered. The skins of bodies of the people have been degraded, their ears and noses cut off, and even the skin of their heads is peeled. Ancient graves, Khojaly cemetery, a stone memory of history, were destroyed by tanks, armored vehicles.

Despite the years passed by the horrendous **Khojaly** tragedy of the twentieth century, international organizations have still not given the necessary, correct, political and legal assessment to this unprecedented **genocide** case. It is true, the massacre of Khojaly was declared by the American Congress in 1992 as a tragedy; but the co-authors of the Khojaly operation have not yet received their worthy punishment.

The Khojaly genocide directed against our people is a brutality that is unparalleled in the history of humanity with unimaginable horrors and cruelty. We need to find a political and moral solution to the painful Khojaly genocide, which is extremely unbearable for all of us. We will never forget this massacre committed by Armenians!!!

UPPER KARABAKH ECONOMIC REGION

(General information about Upper Karabakh economic region)

It is known that Azerbaijan is economically geographically zonalized. The economic zones of Azerbaijan are as follows:

- 1. Absheron; 2. Guba-Khachmaz; 3. Mountainous Shirvan;**
- 4. Sheki-Zagatala; 5. Aran; 6. Ganja-Gazakh;**
- 7. Upper Garabagh; 8. Kalbajar-Lachin;**
- 9. Lankaran; 10. Nakhchivan**

The Upper Garabagh economic region includes Agdam, Shusha, Tartar, Khojali, Khojavend, Jabrayil, Fuzuli and Shusha and Khankendi cities. Upper Garabagh economic region borders with Iran in the south. The Murovdag Range separates this region from the Ganja-Gazakh economic region. The main part of the region was occupied by Armenians.

Natural resources. There are Mehmana (former Agdere region) polymetallic ore deposits, various construction materials (sand, gravel, marble, limestone) in this region. Turshsu and Shirlan mineral springs (Shusha district) are located here. The region is rich in recreational and forest resources. Sarsang hydroelectric power station has been built on the Tartar River.

The industry of this economic region has been weakly developed. Mostly light and food fields have been developed. Winery, fruit and vegetable canning, milling and baking are the main fields of the food industry. Light industry is represented by cotton processing, knitting, sewing, sericuktura, carpet weaving, footwear and leather industry.

Natural resources. Therefore, it is envisaged to implement the measures on the development of the unoccupied territories of Agdam and Fuzuli districts and the Tartar region in this economic region.

The main natural resources of the Upper Garabagh economic region are polymetallic ore (Mehmana field), oil, natural gas, various construction materials (marble, cement raw material, construction stone). The raw materials in the forests are sufficient to provide local wood processing enterprises with raw materials.

Agriculture. The main specialized agricultural fields of the Upper Garabagh economic region are cotton, viticulture and livestock. In addition, sericulture, vine-growing and fruit-growing have grown well in the region.

Economy. The basis of the economy is agriculture in the Upper Garabagh economic region. The main fields of agriculture are viticulture, grain growing, fruit-growing, cotton-growing and tobacco-cultivation. Fruit, potatoes, melons and gourds are also cultivated in the region. There are mulberry trees for silkworm breeding. The economic zone is particularly distinguished by the productivity of grapes. In the economic region, livestock breeding has grown mainly in meat-dairy, and in high-mountainous areas in meat-and-summer directions. The economic region's industry is based on the processing of local agricultural raw products. Winery, canning production, other agricultural products processing is the main area of the food industry.

Cities. The largest cities of this economic region are the cities of Khankendi, Agdam and Shusha. Shusha is a mountainous-climate resort of Azerbaijan.

Transport network. The single transport and communication system, functioning in the occupied regions for many years, has been destroyed by Armenian aggression.

Tourism network. It can be used for resort and treatment of mineral springs (Turshsu, Shirvan), climatic and balneological conditions, forests in the Upper Garabagh economic region. Further liberation of the occupied territories on the Upper Garabagh economic region, a special program will be prepared and implemented for the socio-economic development of those territories.

The regions and cities occupied by the Armenian armed forces of Upper Karabakh economic region are:

Khankendi was occupied on **December 26, 1991**. Its population was 53,000 (12,000 Azerbaijanis lived in the city). Hundreds of people were killed, disabled, and crippled. The city was destroyed, burned and plundered by Armenian occupiers:

Occupied industrial and construction facilities - 65;

Cultural and social objects - 700;
Historical monuments - 100;
State Art Theater;
City Culture House and others.

There were genocides in many areas. The first genocide of the Karabakh war, which began in 1988, was in Khankendi. The western part of the city, especially where the Azerbaijanis lived, is completely burnt by the Armenians.

Agdam region - occupied by Armenians on July 23, 1993. The population is 190,000 (during the occupation was - 155,000). As a result of the Karabakh war, thousands of residents of the region were martyred, disabled and crippled.

About 850 square kilometers of the district were occupied, destroyed, burned and plundered by Armenian occupiers.

Number of industrial and construction facilities - 100;
Cultural and social objects - 600;
Total number of occupied cities, settlements and villages - 90;
The number of historical monuments - 50;
Agdam State Drama Theater and others.

Khojavend district - occupied by Armenians on October 2, 1992. Its territory is 1458 sq km, its population is 10,000. As a result of Armenian aggression - 145 people were killed, 50 people were disabled. The region was destroyed and burnt by the Armenian invaders:

The number of destroyed, burnt cultural objects - 75;
Number of settlements and villages - 12;

The number of historical monuments - 45 (including Azikh and Taghlar caves of world-wide importance) and others.

Khojaly region - occupied on February 26, 1992. Area is 926 sq. km; Its population is 21,000. As a result of the Armenian aggression, 830 people were killed, 1200 people were disabled and crippled, the fate of 160 people is still remains unknown. The region was destroyed, burned and plundered by Armenian occupiers:

Industrial and construction object - 30;
Cultural and social objects - 80;
Historical and architectural monuments - 100 (including Khojaly-Gedebey historical culture) and others.

Shusha district - occupied by Armenians on May 8, 1992. Area is 289 sq. m. km; Its population is 24,000. As a result of the Armenian conflict, 210 people were killed and 200 were disabled. The fate of 50 people is unknown. The region and its villages were destroyed, burned and looted by Armenian occupiers:

Industrial and construction object - 30;

Cultural and entertainment facility - 103;

City, settlement and village - 31;

Historical monuments and museums - 250 and so on.

Jabrayil region - occupied by Armenians on August 23, 1993. Area is 1050 sq. m. km (1042 sq km territory is under Armenian occupation); Its population is 60,000. Total number of martyrs in the region - 400 people. Disabled - 200 people. The fate of 30 people is unknown. The Jabrayil region was occupied, destroyed, burned and plundered by Armenian occupiers:

Cultural and social objects - 200;

The total number of settlements (settlements and villages) occupied by the Armenians in the region is 90.

Historical and architectural monuments - 100 and so on.

Fuzuli district - occupied by Armenians on August 23, 1993. Area is 1386 sq. km. km; The population was 120,000 (96,000 during the occupation). The region was destroyed, burned and plundered by Armenian occupiers:

The occupied area by Armenians - 52 (68 settlements were occupied in 1993. In the beginning of 1994 during winter and spring wars 16 villages and Horadiz settlement were released from the enemy);

Number of martyrs - 900 people;

Disabled and crippled - 1309 people;

Cultural and household objects - 145;

Historical monument 150 and so on.

Nazim Tapdıgoglu (*Velishov*)
historian, researcher, poet, publicist,
The winner of the "Golden Pen" award

MY PAIN-BITTER - KHOJALY

It has been said “time heals all wounds”. Time calms the person, helps to forget the pain, and keep firm. The opposite of this idea has proven itself that there are problems, there are wounds that never go away, and that is how the heart of a person can be touched.

Let’s see if time can make us forget Bloody January 20, 1990 martyrs, massacre of helicopter in which well-known public figures of Azerbaijan were over Garakend village of Aghdam region, our children died as a result of terror act, Upper Garabakh, covered territories illegally taken as a result of inhumane treatment contrary to all international laws and principles, martyrs, our pain, Garabakh problem. Not at all.

At every step we are witnessing that those who are killed lost their health in the protection of the territorial integrity of our homeland and their families are always kept in the spotlight by Azerbaijani President Ilham Aliyev. By supporting the speeches of our president about not forgetting the brutal acts of Armenians in Khojaly massacre and raising this genocide in front of the international society we have to try more and do our best in order to gain the support of other states.

We believe that this book, written by trembling, heartache, tears, grief and truths from the witnesses of that night about one of the greatest genocide of the twentieth century will attract the attention of the competent persons taking steps towards the punishment of persons committing this crime.

February 26, 1992. The bloodshed day in human history, the Armenian occupation of Khojaly and the 366th Motorized Force Command of the Soviet Army were crushed as a result of the joint military attack by the military equipment, which was erased from the earth, and at the same time mercilessly killing civilians. That night, mercenaries of the occupying army with fully weapons murdered the elderly, young, children, women and girls with special cruelty.

The territory of Khojaly was of a great strategic importance for the Karabakh population. Khojaly airport was one of the most important facilities for the population departure-arrival. The first goal of the enemy was to capture the airport, which was a strategic object, to create a blockade and achieve what they wanted. After the target was sei-

zed, at that bloody night the enemy committed its ugly acts with special brutality that did not fit into humanity.

Despite the fact that 25 years have elapsed since now, there are still people who still remember the horrors of that night, their eyes on the pain of these tragedies. The fate of missing 155 people in Khojaly is still unknown. Most of the people hiding in the cliffs of the mountains died because of the hunger and freezing, others' hands and legs exposed to amputation as frozen in several days, a lot of people were victims of the making a surprise attack on them from a concealed position. Frantic Armenians again proved themselves even by insulting the corpses.

Surely occupation of our territories by armenians, their brutality against our nation including barbarism in Khojaly will be analyzed at least due to the expressions and memories of the witnesses and this bloody page of history will be evaluated on the basis of truth. We are very sorry that there are mothers, sisters, babies, children suffered from Khojaly massacre who are waiting for coming of their dears for 25 years.

The reporter of the National Hero of the Republic of Azerbaijan, Chingiz Mustafayev filmed the scene showing hundreds of dead bodies strewn across snow-covered fields of Khojaly with a great deal of pain and tears. First of all, we strongly condemn the fact that we must not forget the atrocities against our people in our territory and in our lands. Every citizen of the state has to try to message these atrocities to future generations. This is our duty in front of our Homeland, in front of the deaths and peoples suffered from this massacre. We must create a history of our humanitarian disasters to avoid being accused by future generations. Today, every book, poetry and composed musical work written about Khojaly is tomorrow's history. By surviving and learning our history we can protect our future from these bloody events.

The Khojaly massacre was a "splendid" example ignominy and infamy. Cruel armenians did not survive and sorry for anyone including babies, pregnant women and etc. They fired alive persons in bonfires, their body parts were cut off when were alive, the skins of the head, breast, abdominal organs were peeled. Even armenians insulted the corpses of the bodies. With heated iron they beat the prisoners, alive and half dead corpses buried in trenches, hand and toe nails, the teeth were removed by iron tools, the parents were committed to torture in front of the eyes of children and vice versa. The abdominals of the pregnant women were cut off and the babies inserted to bayonets, the heads of the young men on the

Armenian graves were cut off as sacrifices (*Confession of the Armenians* - **ZORİ BALAYAN** “*Revival of our spirit*” 1996, p. 260-262).

THE MASSACRE THAT COMMITTED WITH UNTHINKABLE, HORROR PUNISHMENT METHODS... THE KHOJALY TRAGEDY DIFFERS FROM OTHERS BECAUSE OF THESE BRUTAL PUNISHMENT METHODS. THAT IS WHY KHOJALY MASSACRE IS CONSIDERED A TRAGEDY THAT HAS NO ANALOGUE. THIS TRAGEDY TOOK PLACE IN OUR LAND IN XX CENTURY EVEN WORSE THAN THE XATIN, SONQMI, HIROSHIMA, AND HOLOCAUST OCCURED IN THE DIFFERENT AREAS OF THE WORLD IN LAST CENTURY.

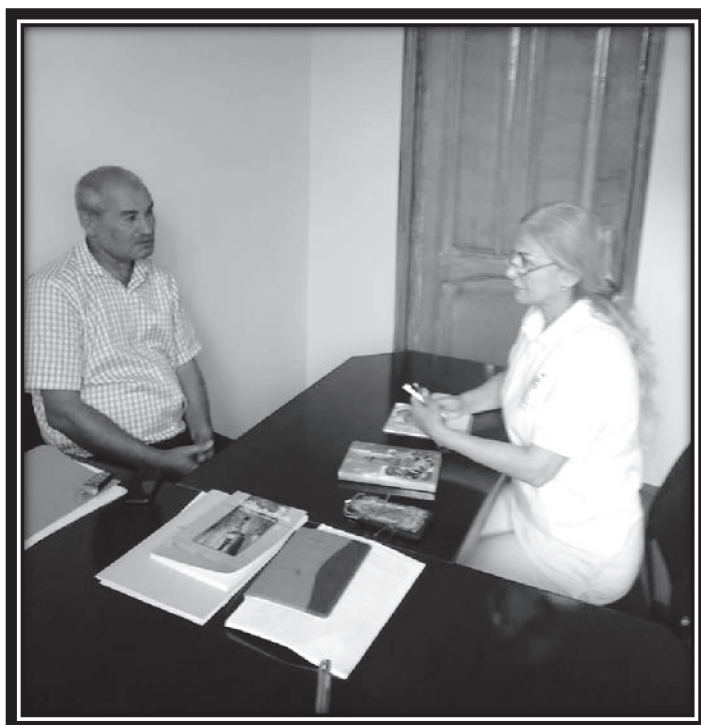
KHOJALY: THE WITNESSES ARE NARRATING

8 DAYS IN ARMENIAN CAPTIVITY EQUALS 80 YEARS

Alimammadov Yahsar Shahmali oglu

(He was born in 1956 in Khojaly)

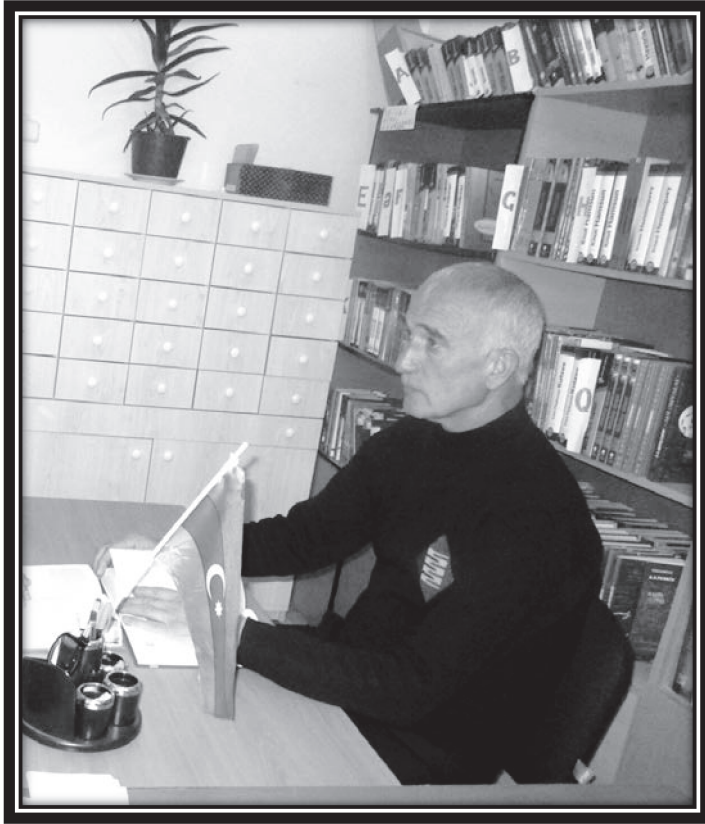
- My parents settled down in Khojaly in 1947 as a victim of Armenian politics in Daralayaz. Then we were again internally displaced person in Khojaly for the second time. The armenians had begun hostility with azerbaijanians living in Khojaly even in 1990 years . They insulted the Azerbaijani residents of the settlement and tried to damage the civilian population by harming their cars. We three brothers: me, Faig(was born in 1969) and Namig (was born in 1961) were soldiers of self-defense regiment. That night, on the night of February 25-26, 1992, we were on the military post in entrenchment near the railway line along the Kargar River. The sounds of tanks and helicopters were heard, the city was blokaded by tanks and BTRs. We were expecting something to happen. In the evening the firework was let off and the shooting started at the airport side. We thought that we will respond to the shooting, Armenians will calm down, it would usually be so. But this skirmish was not like previous ones. We did not consider that armenians will take unbridled steps that did not fit to huma-

nity. They were inflicting ruthless reprisals to unarmed people, children, women and the aged. The civilians were massacred. The people were running in confusion towards Gendere and Ketik forest. I took my father Shahmali Alimammadov, my wife Saida Mammadova and my son Siraj, and we joined the people who flew in the direction of Gendere. I saw my brother Faig there too. It was very difficult to climb up. Faig took 6 year old Siraj in his arms, we went up towards Gendere direction and reached to the peak of the mountain. There was an Armenian post here, they saw us and opened fire. There were dead and wounded people. Everyone rushed to the forest, scattered in various directions. We were lying in snow and hiding that the bullets did not hit us. It took about 10 minutes, I raised my head and did not see my family and children with me. Where I went, I met with Armenian ambushes. I went to the village of Piramaki, where I was looking for my family and then passed to the village of Dahraz. When armenian women saw me, they began screaming that "Turkish are here" and armenian start shooting me. I ran to the forest near the village and spent the night there. I wanted to go out of the forest and look for a way out, but everywhere was full of inhuman Armenians. When we were here, I found my wife Zahida. We set off in the direction of the village of Pirjamal and armenians besieged us there. They put bags on our heads and brought us to the animal stall. When I opened my head, I saw that most of the Khojaly people were here. There were a lot of children, women and aged people there. My brothers and my son were there too. A Russian soldier named Sasha among armenians took out my shoes, waistcoat, hat and shirt. They gave me so much torture that I wanted to die. They branded my arm with hot iron, kicked me and broke my nose with the gun. They selected my brother Namig and some youngs and took with themselves. So far, there is no news about them. They put a chair in the center of a stall and made our teacher, Jafar Jafarov Muhammed oglu sit on it. All of us were forced to sleep over our mouths in the manure briquette of the stall. They told to the teacher that, he did not conduct a lesson correctly, did not tell the truth to your students. Now tell the truth, tell that Garabakh belongs to Armenians. Teacher Jafar did not tell what they wanted. The armenian cut Jafar teachers throat with a knife and repeated that tell these words-Garabakh belongs to Armenians. The teacher who has got Azerbaijan blood and loved his motherland did not repeat those words. I saw the blood flowing from his throat to his chest. They

I was crawling and put my head on my 6 year old sun's knees

knocked him down from the chair and kicked him. We were told that you wanted a land, begin to eat and pushed our heads to the land full of manure briquette. However, we never wanted land from anyone. We are living in our land, from whom we should want land !? We stayed in Pirjamal for 3 days.They took us from there to Khankendi. The people in Khankendi spit on us, threw stones at us and looked at us as if we were animals in a Zoo. They took us to Asgeran from there. Karo, the head of the Asgaran District Fire Protection Department, recognized me. He showed me his scar on his eyebrow and told as if I wounded him throwing stone at him when I was crossing Khojaly. He said he would kill me because of his false lie.They took me to the torture cell.My sun did not want to go to another room when they wanted to take him. Karo hit my sun, and he fell down. I gave the child to captives in the other room, and I returned to the torture room. Karo began to beat me with a truncheon. Another armenian hit me with a gun several times, then I lost my mind. I did not notice how much this process continued. When I came in my sense, my face was in blood. They dragged me to the room where my son was. I was crawling and put my head on my 6 year old sun's knees. I was moaning with pain till the morning. They told us that they would change us with armenian captives tomorrow. As we were walking through the corridor, the armenians hit us with guns. I was protecting my son Siraj's head, that they could not hit him. One of the rooms were bodies of murdered Azerbaijan captives I did not know that my brother Faik's body was also there. He was killed by Karo. They took us to the military vehicles and gave us to Aghdam volunteers changing with armenian captives near Garaghaci cemetry in contact line between Aghdam and Asgeran. They brought us to Allahverdi Bagirov's headquarters then to the military hospital located in Yevlakh. My father was also captured by armenians that night, he suffered much and was changed with armenian captives. 8 days in armenian captivity equals 80 years. My body still aches time by time from tortures I received from that time. The wound is making itself feltcreated by the genocide comitted mercilessly by armenians agains Azerbaijan population, can not be healed.

I HAVE BEEN DISPLACED TWICE IN MY OWN LAND
Bashirov Shukur Firat oglu
(Born in 1954 in the city of Lachin)

the heart of 9 year old girl stopped from fear and she died

In 1979, I came to the city of Khankendi by assignment after graduating from the Food Industry Technical School. In 1938, many of my relatives moved to Khojaly. My father also moved to Khojaly in 1976. I used to live in Khojavand region, then had to move to Khojaly in 1989 under compulsion. The reason was the burning of my house in Khojavand on September 20, 1988, by the armenians. The disgusting Armenians burned my house for the second time here. I have been displaced twice in my own land. At that horrible night, at 11 pm we were at the post in the airportway. We were fighters of the self-defense regiment (Battalion). Khojaly city was blocked from four sides. The shooting was intensified. I came to our house to get news about my family and took them to the trench located on the below part of the farm. We stayed there until morning. When we looked from there we

saw that Khojaly has been burnt. We were walking in the direction of Dahraz village through forest. On February 26 was heavy snowfall. We lost our way. At that time 500 people stayed in the forest in Khojaly. In front of my eyes, the heart of 9 year old girl of Guliyev Garyagdi stopped from fear and she died. On February 26, about three o'clock at night, dozens of people were frozen and died. On February 27 we continued on our way. We were surrounded by armenians on four sides. On February we reached Dahraz village. People said :”Come here, we are azerbaijanians, we were waiting for you for few days!”. The tired people who believed in these words and moved forward were killed by armenians. 4 were killed, 5 were wounded, the rest were captured, and my family was inside them. I was not captivated. I returned to the forest. I asked a comrade Humbat Ispandiyarov hiding in the forest, how to go to Aghdam's Abdal-Gulabli village? He showed me a mountain in the upper part of the forest and explained the way. Humbat's son was killed in the forest and Armenians captured him. I came to the village of Abdal-Gulabli in the way I was recommended. Two days later, Armenians changed my spouse Mammadova Atlas Mohammad, my sons 9 years old Raji, 8 year old Ruslan, 6 year old Zaur with Armenian captives. I joined my family. Thanks God! Only 40 of captives among 500 people I saw were changed with armenian captives; 460 people remained in armenian captivity. The pain of that night is still in our hearts.

I LIVE THE PAIN OF THAT NIGHT EVERY DAY

Zeynalova Tovuz Feyzulla qızı

(was born in 1961 in Khojaly)

I brought my daughter's dead body to Agdam city.

The shooting sounds were heard on February 26 at around 23:00. My husband, Tofiq Zeynalov came to house and told that the village was blocked by tanks. Shooting was getting stronger. Everyone came to the Gargar River to go to Agdam. We went to the Katik forest. Morning came. When crossing the area called Nakhchevani, we run into ambush by armenians and they opened fire on us. It was raining bullets on us. We were running to save our lives. I tied my daughter, 7-year-old Aynura, on my back, so I can run away. One women told that you tied your daughter on your back, you are bending to protect yourselfe from bullets, the bullet can reach the child, untie the child from your back. I untied my Aynura and put on the ground, suddenly I heard the voice of my child" mother!". I wanted to raise her from the ground but I couldnt. The armenian bullet hit her chest through my hand. My child's chest was in blood. At that moment my daughter lost her life. I brought my daughter's body to Aghdam. We reached Aghdam with difficult ways and my Aynura was buried in Aghdam. My husband Zeynalov Tofiq Aslan was captured in the territory of Dahraz village, so far no news has been received from him. My husband's two brothers, two brother-in-laws and their children were killed. Killed children were infants. When I reached Aghdam I was worried about

my son Elshad, born in 1982. My heart was broken to pieces. Elshad was able to save himself from the enemy. He lied near dead people in the forest and pretended as dead. He came to Aghdam city with several survived Khojaly residents when armenians went to look for saved Khojaly people. He was looking for me and found me in the Aghdam military hospital. Believe me, when I saw my son, my heart almost stopped from happiness. God saved him from damned armenians. That night our ungrateful neighbors committed a crime that did not fit humanity. Despite the overwhelming 25 years since that horrible night, I am experiencing the horror and pain of that night every night. I cannot forget my Aynura's words "Mother!". I have lost my land, my husband, my Aynura and my health. Loss is always painful ...

EVERY YEAR WHEN FEBRUARY COMES I AM DYING
Allahverdiyeva Elmira Zakara qızı
(was born in 1956 in Khojaly)

On January 19, my husband, Allahverdiyev Novruz Saleh, born in 1947, sent me with two children, daughter Nuriyye born in 1977 and youngest son Elgiz born in 1979 to his aunt living in Ujar. The reason was to have my daughter cured there because she had heart problem frequently after brain trauma she got from frightening of

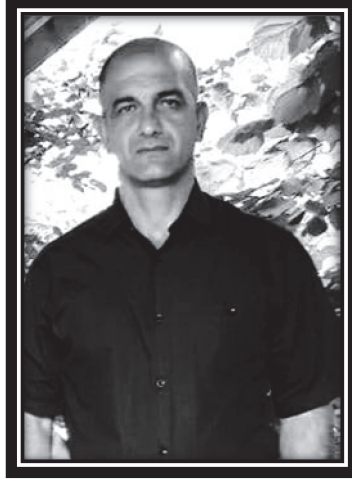
armenian shooting at her from Noragug village during going to spring for water. My husband and son stayed in the village. While going to Uchar, I begged my elder son Mahir who was born in 1975 and was in the 10th class to come with me, but he did not agree. He said, "Mom, we have talked to our classmates, we will stay and fight till the end". Indeed, those young people ended up fighting for the Motherland and were killed. My husband served in the National Army. He attended the post every night. My son used to be there with his father. It is true that, in that tragedy I did not personally become a participant, but on the night of 25 to 26, my life had been broken. That night took my own from me. Although we found the body of some killed ones but we did not see dead body of many of them. We could find my husband and my son neither among dead bodies nor captives. My brothers, borther-in-laws, sister's husband were tragicaly killed. My father, my mother, parents of my husband, my sister, her 4 year old daughter Lala.(she was that girl who TV reporter Chingiz Mustafayev's filmed crying "show her face, her face" - a frozen, little girl). Samir, half-year-old son, shot dead on the back of my brother's wife... What would I say? What would I say about my other relatives? 14 killed relaives are wound in my heart. There are names of my lovely sister's daughters Hamayil and Gulnar among 25 children that lost both of parents. Every year when February comes I am dying. Of course, I am crying every day and tell my sorrow to my tears. But when February comes my eyes are darkened. Everything loses its color. I am disappointed in life. I have a great spite and hate for people who committed genocide. I do not want wars. If only no mother in the world grieve for babies. I wish no human can be tempted by the tortured death of his loved ones.

. If only no mother in the world grieve for babies.

**MY BROTHER WAS A WITHOUT GRAVE, AND MY SISTER'S
GRAVE REMAINED IN CAPTIVITY**

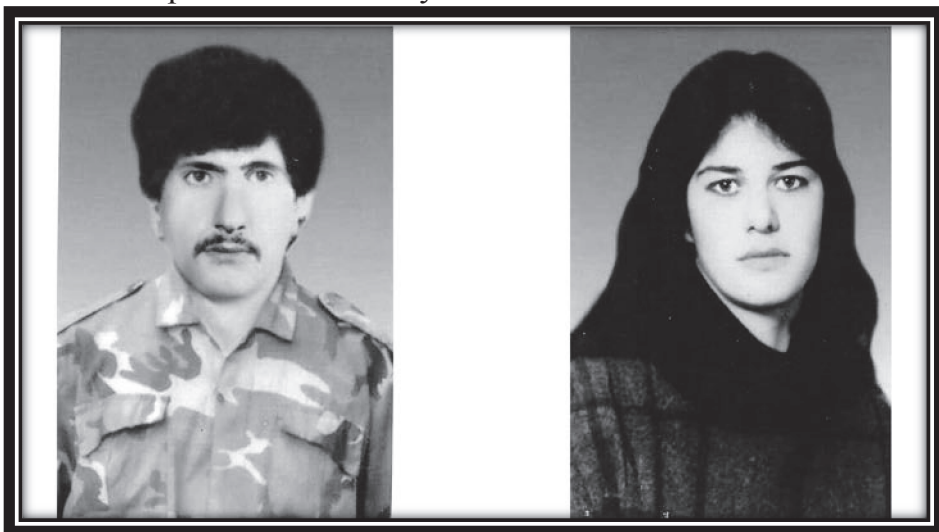
Guliyev Imran Latif oglu

(was born in 1971 in Khankendi)

In 1988, when our family was forced to leave our house in Khankendi, we settled in Khojaly. The reason for this was the unfair territorial claims of the ungrateful armenians against the Azerbaijanis. After returning from military service in 1991, I enrolled in Khojaly self-defense battalion. Armenian pirates often fired houses and residents. We opened fire on them and forced them to retreat. On the night of February 25-26, I was in the post as usual. The shooting sounds came. There was a heavy fighting for a while. The tanks holding position on the top of Khankendi and Galadere fired. The forces were not equal. Together with the military equipment soldiers of the 366th regiment of the Soviet Army, the armenians attacked innocent civilians. The situation became aggravated. The commander said that the population should be evacuated. When I came home, the people of our neighborhood gathered in a basement. We all went out from there. From our home were my father, my mother, my sister and me. My brother Zakir, who was born in 1965, did not go with us. He said that I will stay in our house. When approaching the road between Nakhchivanik and Asgaran, BTR (armored vehicles) cut off the road and armed Armenians started shooting at us. They did not allow us to cross the road. We were separated from the 10 people in fair and started shooting at the enemy who besieged us. A group of about 60-70

people crossed the road. A little later they blocked us up. We were forced to return back - towards Katik direction. We went to Nakhchivanik and reached Pirin, where the Armenian militants again blocked us up. We were fighting with them. Five of our friends were killed. We reached Shelli village of Aghdam very hardly. But when I heard that my family could not cross the Aghdam side, I returned back to Karagaya with 6-7 young people. We helped our compatriots, wounded in the siege, and sent the corpses of 6 killed people with Agdamli Hasan's "Roll" machine. I could not keep up with my family, and then I returned back. When it was dark, my father and my mother could reach Aghdam. I was told that my sister was killed by the armenians and her body remained in the forest. I took my close relatives and found the corpse from where my sister was shot.

My sister Zohre Guliyeva was born in 1968. She was a correspondent student of Ganja Technology College. She was working as a nurse in Khojaly self-defense battalion. In Khojaly, she was known as a brave girl. One day the bus coming from Aghdam which was carrying 30-40 passengers was thrown stones by armenians. Ilgar, the driver was wounded and lost his consciousness. When armenians wanted to take passengers as captives, my sister started to drive the bus and brought the people to Khojaly safely. During that bloody February night, she helped the people till Nakhchivanik and fought with armenians (she took a weapon from one of the dead armenian). When Zohra first was shot she untied the small boy from her back and told them to escape. Then intensively she was shot with 3 bullets. My

sister closed her eyes forever. After my sister's death, she was awarded the medal "For Courage". I was looking for my brother Zakir. According to one of the captive Zakir stayed at our home while armenians were taking captives to the cars. He refused to come and told that : This is Azerbaijan land, I am in my land, I will not go anywhere!" Armenians saw that he was stubborn and shouted him down. They were both righteous in the sight of God. Both worried souls are walking together in the sky of Khankendi, Khojaly and Aghdam. There is not a grave of my brother and my sister's grave remained in the captivity. God bless the souls of all our martyrs! Hopefully, we will return to our lands. Then there spirit will be glad.

THIS TIME IT WAS OUR END
Khumar Salimova Bahadur gizi
(was born in1972 in Khojaly)

I lost my father and my brother at that night. My mother, two sisters, my sister's five children and one brother were captivated by armenians. I wounded very badly. The armenian agressors did not take me among killed people thinking that I am dead. After these incidents,

my mother and two sisters could not carry these unbearable tortures and death of relatives in their heart and died. That night my three brothers were on post. I, my mother, father, our bride and three infants of my brother were at home. We understood that the aggressors were shooting the city. We went towards Katik forest. We had to cross the Gargar river to get into the forest. The water of the river was an ice-cold. We crossed the river. My brothers were going ahead of us to protect the civilian population. We walked until morning. Our bare feet were frozen. Suddenly we were fired. The shooting from the tanks drove me away from my family. We were dispersed. I did not know where I was. Whatever happen, I was trying to run and escape not to be captivated. I remember one thing before apart from my father. My younger brother wanted to shoot me and wanted to kill me so that I would not be captured by armenians. But my father did not endure and went over to my brother and said to me: "Run, run faster! Do not be captivated by armenians!". I was not alone, there were about thirty people with me. We suddenly felt that we were surrounded by armenians. Bullets and hand grenades were poured on us as raining. Some were wounded and some were killed. One of the grenades fell to my right side and hit. I was severely injured, my right hand was full of splinters. The bearded armenians approached to us, and ordered to get on the cars who were wounded and stayed alive. When I refused, they began to kick me, and I was in the blood. I lost my consciousness and they thought that I am dead. When I came to my sense, I was among dead bodies and someone was moaning. A young man was seriously wounded and wanted some water to drink. I was crawling towards him and took some snow in my hand and wanted to give him, then I noticed that armenians are running towards us. The brave soldiers of Aghdam city self-defense batallion were shooting to armenians to protect us. The armenians passed through us without knowing that we were alive. After their leaving I tried to wake the young man out, but he opened his eyes for the last time, said: Oh! My God! Then closed his eyes forever. I was alone. I started crying with a crazy voice. Suddenly I heard the voice of our people. They were calling and looking for us- for Khojaly people. I gathered my last strength and stood up and called on them. This time the armenians started shooting at me. Our people also opened fire on them. I was between two shooting. I lost consciousness again. The people from Aghdam heard my voice. I remember only name of one of them, Elgiz, which I owe my life. I do

the only man in our generation is Ilgar, the son of Araz, my beloved brother.

not even know if those fighters are alive! Three months later I knew that my father Bahadur Salimov, which was born in 1928, my brothers Fakhraddin Salimov which was born in 1958, Araz Salimov which was born in 1960, and Mikayil Salimov which was born in 1970 were killed by armenians. After his death, my brother Araz Salimov was named the National Hero of Azerbaijan. He helped to protect the civilian population and helped to escape them from village. After the bullets and hand grenades were over, the armenians took him captive and killed him with torture in front of his captivated family. My younger brother, Mikayil Salimov, which was 21 years old, was working in police. Mikyail also became the victim of that night.

After his death, he was awarded the "Flag of Azerbaijan" order. The trauma I experienced that night caused me serious health problems. After receiving treatment in the fraternal state of Turkey with the support of our state, I am better in comparison with previous health state. And let me say that the only man in our generation is Ilgar, the son of Araz, my beloved brother. He is the only continuer of our generation. I do not want any human being to suffer the tragedy as happened to us. Tears flowing from my eyes burn my heart. I will not cry when all our land, Khojaly will be released from Armenian agressors.

WE WENT FOR 12 DAYS
Gasimov Salman Mehemmed oglu
(was born in 1977 in Khojaly)

I was 15 years old during those incidents. I remember well, we heard the sound of bullets and thought that again armenians opened fire and later they will calm down. But this time it was our end. Khojaly was destroyed in a moment. My mother Gasimova Ayna Behlul gizi (date of birth is 1941), my father Gasimov Mehemmed Salman oglu(date of birth was 1933), my brothers Gasimov Bayram Mehemmed oglu(date of birth was 1962) and Gasimov Anver Mehemmed oglu(date of birth was 1970) came to the shelter below the railroad bridge. There were two ways to get out of Khojaly. One of them was Askeran road and the other Katik road going to Abdalgu-labli. Our house was close to the forest. The armenian army together with the former Soviet army entered the Khojaly by opening fire. The artillery did not shoot the place where the Armenians came. Because the fraud armenians opened bursting bullets to the sky in occupied Khojaly territory in order the other invaders would be aware and not to shoot at them. Each plan was considered by armenians beforehand.

Resistance of Khojaly residents was meaningless. We came in the direction of the forest. When we reached the Gargar River, we decided to go to the Katik road – Abdalgulabli direction. When we reached the Gargar River, it was very difficult for us to climb up the forest. We helped each other so that no one would be left behind. On the morning of February 26, we came to the upper part of the forest. The armenians were waiting for us setting up secret post, they opened fire when they saw us. One person died, others were injured. We were trapped wherever we went, armenians were firing on us from all sides. We returned to the forest. I was with my family in the evening. We were again looking for a way to break out of encirclement and go to direction of Aghdam. We went a little and heard loud voices in azerbaijani language, we are azerbaijanians, come here. We believed and went to the direction of voice. When we approached they opened fire on us. We were dispersed there and were separated from our father. We had to protect ourselves from bullets raining on us. Everybody was running and tried to escape somehow. The armenians went to the forest and were looking for azerbaijanians. Suddenly one armenian saw us and he wanted to turn the rifle to us, my brother turned his gun towards him and said if he opens fire he also will kill him, go away, I dont want to kill you. We went for 12 days. First, we moved to the south-east of Khojaly and later to the north- Shelli, Muganli villages of the Aghdam region. We had to go through one of the villages inhabited by Armenians to quickly reach the Aghdam region. Rafiq, Tofiq brothers and my brother Bayram went to that village to explore if armenians made any traps for us in order we can go easily to Aghdam. They had just entered the village, and there was mix-up. We could not understand what happened. We changed our position. My brother Bayram was dispersed from us. My legs were frozen, but my heart was crying. We can lose our relative in front of our eyes. We reached to the top of the Bozdag mountain, to the Topatilan. We came wrong way, that's why we returned back, passed near of Asgeran and reached to Aghdam. Our militaries protected us. My feet were frozen, they cut my foot off. My mother's and brother's toes were frozen, they were cut off. My father was captured. He was detained in Khankendi prison for 48 days. Then they changed with Armenian captives. I live those painful days every day. I can not forget horror of that night. How destroyed humanity. To kill children, elderly and women with tortures is not a form of conscience.

8 DAYS IN ARMENIAN CAPTIVITY
A girl in Armenian captivity, a faded flower ...
Durdana Aghayeva Allahverdi gizi
(She was born in 1972 in Khojaly.)

When I remember that night, neither my eyes are dried up, nor the pain in my heart slackens. I live that day every day. It was the day when my emotions, my pride, and virgin feelings were humiliated and my desires were in vain. A night that blowed all the desires of a young girl, her virginity. For many years I have not told about this horror to anyone. I was embarassed to tell about tortures. For many years I kept silent then decided to tell everybody about savageries committed by armenians. Let them know how they tortured us in our homeland. I cannot forget the humiliation committed by armenians. That night sounds of guns and shooting were terrible. My younger brother was at home, other brother was on post. A cannonball fell on the ground near our house. We went into neighbour's basement. But we realized that the end of this shooting would be terrible. We stayed in the basement for 2 hours. Meanwhile, the neighbor Mohammed brought the news that the Armenians had occupied the airport. It was dangerous to stay here. We went towards the forest, me, my mother Nubar, brother Elshad, and grandmother Firuza. It was very

difficult to cross the Gargar river on a frosty, snowy night. Many people did not survive cold, frost, and they were frozen and died in the forest. No one wanted to leave his motherland. Many older people did not leave their homes. Until now their destinies are unknown. We had gone a long way. There was a 10-minute journey to the direction of Agdam, where Armenians besieged us and opened fire on us. I wish I would die on that night in the forest and would not see those tortures. My pride and sensuality were oppressed. I was wounded in the right foot. I lost my mind, suddenly I opened my eyes and saw that there were many dead bodies around me. I was separated from my family. I was crawling not to be taken as a captive, It was horrible what was going around. It was very hard to see by eyes all these things. A mother was shout with her infant and their blood was mixed up. I saw how Huseynov Valeh's (he was a musician) wife was shout and died. The woman was pregnant and it was difficult for her to hide and run. The armenians saw her and opened fire at her and killed with her innocent baby. The armenians approached to us and told us that they would not kill us. My brother Elshad who was born in 1973 was 5 meters ahead of me, first my brother stood up, then Ganboy, our countryman with his 5 year old son and me stood up. They took us to Asgeran. We walked 2 km road on foot in frosty weather. They placed us in detention center of Asgeran polis station. I saw many women and young girls in the basement. There was stress, horror and anxiety in their eyes. I saw how people were tortured in that basement. I was beaten and insulted for eight days. They beat me so hard that I could not sit or lay because of pain. Karo, Chief of firefighting department humiliated and tortured me too much. Everytime when I touch cold water, I remember how Karo kept me in cold water for half an hour, and hit me with chains. I could not endure all these tortures. I wished death from God. Armenians beat me one by one. My whole body was numb. If I write all the tortures that were made to me, it would not fit into a book. One day Karo told me that he would take me to my homeland Khojaly after making tortures to me. We entered our native town with car. I was so upset seeing my native town destroyed and burning. I displayed deep distress and sorrow. I wept for my land and natives. They asked me where was our house. I pointed them. They brought me to our house. When I saw our house I started crying, sobbing. I spent my childhood, my life here. I looked at the 12 stairs going to our house. I had a wish to get down from these stairs, from my fathers home with white wedding dress, with white shoes and have wonderful marriage. I was a young girl. I had wishes. I wanted my wishes come true as other girls. Everything was in

vain. My desires remained in my heart and burned me. It's now burning. I never had a wedding. While I was looking crying at our house, they hit me and tortures again began. The armenians around threw stones at me using bad languages. One old armenian woman approached to Karo and told him to hang me in front of our house. One armenian man called Sasha near Karo told that give me this girl, I will cut her head down in fornt of my grandchildren. Both Karo and that man started to beat me with rubber. I fell down and they stopped. They planned to change me with armenian captives in Aghdam, thats why they refused to kill me. R.I.P National Hero of Azerbaijan Allahverdi Bagirov. He released me on March 4th when changed captives. I have serious health problems continuing till now. Then I got married. I have a daughter called Laman. I breathe with her. I loved very much my late husband Ilham Karimov, accepting me in every circumstance. He was a real man, real Azerbaijan man. He knew about my past, my captivity and terrible tortures made to me, he accepted me as I was and never asked me about my past. Every wound can be recovered except native land, country wound. May God not show that pain to anyone, to anyone ...

**THE KHOJALY GENOCIDE IS THE NIGHT OF THE END TO
MY SWEET MEMORIES**

Bandalieva Aida Allahverdi gizi

(Was born in 1968 in Barda)

Teacher of the Azerbaijan Medical University, Senior Researcher of the Institute of Law and Human Right of ANAS

The Khojaly genocide is the night of the end to my sweet memories. My sweetest childhood memories are related to the summer holidays spent with grandmothers and grandfathers in the beautiful Kalbajar and Khojaly districts, the glorious corner of Karabakh. Those years passed when we were surrounded by beautiful rivers, springs, flowering slopes. And at that time I could not imagine that in a short space of time this beauty would be destroyed and the blood of my loved ones would be shed here. But, unfortunately, the bitter story is this witness. Khojaly is beautiful in the summer, and I always wanted to visit here in the winter. From the words of my ancestors, I knew that the winter of this land is a bit harsh and snowy. I really wanted to visit here in the winter, listening to the interesting, sometimes terrible stories of my grandfather and grandmother, warming

myself by the stove, heated with firewood. They told that at the end of the 1900s and the beginning of the 20th century, Azerbaijanis, being subjected to various forms of torture, were expelled by Armenians from their lands, from Western Azerbaijan. And my relatives moved and settled in Khojaly, after they were deported from these lands. But then no one suspected that all this was not the end. The insidious policy of the enemy did not leave them in Khojaly, where they settled .. And yet I would never have thought that in one of the winter nights, which I dreamed of, the most terrible tragedy of Khojaly - the genocide of the century will happen. This tragedy occurred on February 26, 1992, on a winter frosty night. Khojaly experienced horror that night. The earth has never seen such brutality and horror. All houses were burned. That night the land was drowned in the blood of innocent people. The enemy did not spare the old, sick, women,. Children were sacrificed at the graves of Armenians in front of their parents. Girls and brides were taken prisoner. Many of those who could escape, were frozen or fell into snow-covered avalanches. It is impossible to describe the horror that was in the eyes of children who lost their parents, or whose parents had lifeless bodies of children in their hands. All this horror can not be conveyed in any way. For one night more than 800 residents of the city, of whom 22 were my relatives were killed. 6 families were completely destroyed, 1277 people were taken hostage, hundreds of our compatriots were injured to one degree or another. This tragedy, which has no equal in history, could only be committed by Armenians, who lost their humanity and sense of mercy. They attacked innocent people in the military units of the former Soviet army, and in particular the 366th regiment in the Khankend district, which actually committed genocide, destroying the city. My grandmothers, aunts, uncles, their children and grandchildren who frostbitten various parts of the body also witnessed these events. Atrocities committed by Armenians are not comparable. They were so cruel that they surpassed the most cruel rulers, the executioners, whom we know from history. Carrying out these atrocities, the Armenians, who always presented themselves as "humble, suppressed by the Turks", showed the whole world their true faces. The monument of the victims of Khojaly was erected in Baku, the capital of Azerbaijan. The monument has a symbolic meaning. It is the cry of the mother who holds her child over her head and wants to raise him. This is an example of the mother's love for her children. The Khojaly genocide put an end to my sweet childhood memories

THE YOUNG OF KHOJALY ARE NARRATING

“Orphan babies have been saviors for others accidentally”

Garayeva Lamiya Yusifali qızı

(was born in Khojaly in 1989)

Deputy Head of Public-Political and Humanitarian Affairs

Department of Khojali District

I got the memory of absence of my father, who I needed all my life and nightmares of flame, sounds of bullets from that night till 7 years old. During Khojaly genocide, I was two years old. Perhaps you will understand me, I can not recall the events in detail, but I can share with you some of the things I've heard and some of the memories I have in my memories. In February, Khojaly had been in full blockade for four months. On February 25, at 11 am we noticed that the shootings did not break, and the houses were burned. By the time the events took place my father and uncle were serving in the self-defense battalion. In the evening, they came home and told us that Armenians had already entered the city, occupied the airport, many people were killed and wounded. We have to leave the city. We were in the basement for 4 months. At the time of leaving the basement, the nearby houses were fired. We went to the direction of Ketik forest. We had to cross Gargar river to reach the forest. Since the attack on the city began suddenly, most of the people were barefoot. Therefore, feet of many people frozen while crossing the river. We stayed in the forest for three days in the snow. Because there was night and everywhere was covered with white snow, we could not find a way out of the forest. Armenians, who knew that there was no other way out, began firing on the people from the direction of Bozdagh. There were many dead and wounded people from our side. Later the Armenians brought us with other 300 Khojaly residents to pig farm in Daghraz village and kept us here for a few days hungry and thirsty.

During captivity, I was in the arms of my father - Garayev Yusifali Suleyman oglu, my brother Garayev Ramil was in the arms of my mother Jafarova Irada Aydin qizi. As I told before, many people were killed while shooting in the Bozdagh direction one day before captivity. The Khojaly residents that were captivated by armenians took children of killed people with them. “Orphan babies have been saviors for others accidentally”. I would like to explain my mind. When we were in the captivity the armenians chose and took the fighters participated in self defence batallion protecting Khojaly. There

We stayed in the forest for three days in the snow.

were 14 of them in our family. With my father.... However, when they made this choice, they did not touch the soldiers who were holding children in their arms at this time. The soldiers who took children one day ago could get rid of enemies' hands. But I was 2 years old boy and was continuously crying because of horror and fear. My father could not bear my tears and he gave me to my mother. That's why I was reason of my father's captivity. I wonder if I'm really guilty? Who else can condemn his fathers to lifelong captivity by his tears?

After choosing my father, other 13 soldiers were taken out and beaten. They said that after their leaving the shooting was performed. But at present we do not have any information about my father. Perhaps you will misunderstand my words. But sometimes I pray that he would not live this minute. How can a person stay alive for 25 years in the hands of wild armenian people, I do not want even to imagine the tortures. For 25 years, I repeat myself only one sentence. "My dear father, forgive me." "I wish I would not cry so much. I wish I could stay in your armes even you wanted to give me to my mother." Perhaps it was his fate. But that suspicion has eroded my heart for 25 years. My mother Jafarova Irada Aydin qizi is truly a heroic woman. Not only for that she brought up me and my brother with thousands of hardhip, supported us to have study and happy family, but also for that according to what people said, she went in front of armenian soldier gun and told that if you take him, kill me. My mother works as senior consultant at the Khojaly Region Statistical Office. She was born in 1965 in Khojaly. Every time when I ask her about my father, she tells that Yusifli is here nearby me, everyday he is together with me in my dreams. Perhaps this is because she never loses her hopes. But I and my brother do not want to hope for his survival. Because it is more difficult for us. My brother Ramil Garayev Yusifli oglu is married and has 2 children. Currently he works as a physician therapist. Now me and my brother know what feeling is to love children for parents. My greatest dream in life is that my daughter never experiences the feelings I had for my father. Because the father's existence for a girl is an irreplaceable feeling. My advice to our young people is that each of us, as a citizen of Azerbaijan, must do our best to present the Khojaly genocide worldwide. We must always learn precisely our history and properly pass to the generations after us. We have to proof to mankind not only the Khojaly genocide, but also all the facts of the genocide

and ethnic cleansing policy committed by Armenian criminals against our people for more than 200 years. First of all, this is our moral obligation. I suppose only result of this mission can change unfair policy of some non-constructive countries towards agressor country and people exposed to agression in the Nagorno-Karabakh conflict.

**THAT NIGHT A FAMILY WAS
ANNIHILATED COMPLETELY**

*Aliyev Mehdi Firdovsi, who lost his entire family in the
Khojaly tragedy
(was born in 1988 in Khojaly)*

I'm the worst resident of Khojaly

- I am Aliyev Mehdi Firdovsi oglu was born in 1988 in Khojaly. During the Khojaly genocide committed by Armenians during the night of February 25-26, 1992, I lost my father, mother, brothers, in other words, all my family members. At present, I live in the village of Aghcakand in the Goranboy region. I work as a police officer at the Goranboy District Police Department. I cannot forget what happened that night. It was dark. The sound of bullets was coming from all sides. My father took us to the basement of our house, then we left there and run towards the forest. That night my grandfather's brother

brought me to the forest. There were many people with us. I remember when armenians opened fire on us, I fell down. Perhaps I was a heavy load for my relatives. I was a child but I asked why you throw me in this forest, 4 years old boy was alone in the middle of the forest. I was screaming and crying. I understood nothing. At home, they talked more about the Armenians. Nevertheless, I could not understand the issue of death, captivity. The Armenians came to my voice. I could not understand anything properly. But from their behavior I knew that they were Armenians. Because they were killing elderly people, women and children. It is their destiny part may be. I survived. The armenians took me to the captives. I was looking for my parents, brothers but could not find them. I was crying and asked them to take me to my parents, to my brothers. I did not want to believe that armenians killed all my family members. I understood it while I was teenager. All of the captives there were busy with themselves. I was 4 year old boy. No one was interested in me. I cannot describe that terrible feeling by words, it is very difficult for me to talk about this. A day and a half later, we were released. It is very difficult for me to live without my family. I live life with false and lie. Homelessness is a very bad thing. The point that differentiates me from the other 24 children who have lost their parents is that their brothers and sisters are alive but I lost both my parents and my brothers, and I lost my family entirely. I wish this life to nobody. I'm the worst resident of Khojaly. I did not grow up with my relatives. I am alone, lonely. The hardest walk is walking alone. The parents help their child but I do not have parents. I grew up with great difficulty. I do not wish anyone such kind of life.

THE WHOLE CITY WAS MURDERED ON THAT DAY

Huseynova (Aliyeva) Rahida Elbrus qızı

(was born in Khojaly in 1989)

- I live in Ashagi Aghcakand settlement of Goranboy region. At present, I am working as a head of department at Khojaly Central Library of Ashagi Aghcakend settlement of Goranboy region. It is impossible to talk about Khojaly without excitement, I am excited when I remember that horrible night as a younger witness. I remember Khojaly tragedy as a movie tape. In 1992, I was only 4 years old. Though 25 years passed over that night, our house burned by Armenians, the sounds of guns, relatives

being killed, running to forests, it is unforgettable. That time I did not know what war meant, but I remember my family(father, mother, sister, brother, grandmother and grandfather) and other relatives ran into forests when armenians attacked Khojaly. It was night and nobody can see each other, everyody was dispersed. My father took me and my mother took my two months old sister.My grandfather and my grandmother held my six-year-old brother's hand. Then I realized that the reason why I could not forget that night was killing of my grandfather and grandmother with my brother by Armenians and my parents could do nothing. It was not so great to realize the atrocities. But I cannot forget the fighting in Khojaly, people's screaming, cold of snowy frosty night, fear of dark night, flame of burning houses, screaming of wounded people even though 25 years passed. It was close to the morning. We saw that everywhere was full of dead bodies. We had to lay down several times with dead bodies in the forest during shooting. The bodies were in the condition that it was hardly to determine them as a human being, I could because of their dress. Today, the most difficult thing for me is that more than half of those killed were not buried. The bodies were eaten by riff-raff. We reached to the Shelli village of Aghdam with y family on February 26 and our terrible days continued. During the tragedy I lost my close relatives.That night, Khojaly was removed from the earth as a city. This ancient settlement was martyred on the night of February 26 with its residents. I am the mother of two sons. I often talk to my children about what I saw in this tragedy. I want they know everything about that day, how Armenians treated innocent people. All of the martyrs died for our land will be in our hearts forever. I would like my sons to join us as a brave fighters in the liberation of our lands from the enemy and give us the joy of victory.

BURNING FIRE IN MY SPIRIT

Ahmadova Parvin Kazim qızı

(was born in Khojaly in 1985)

I was born in Khojay in June 27, 1985. The most wonderful moments of my childhood were in the mountains, in the beautiful corners of the mountains. My first school was there. I remember those moments full of fear at school. I remember the fire sounds during the lesson. Our teachers took us to the school basement to protect us. As soon as it was silent, we were taken to our home. Believe me, even

though it's been 25 years since that day, I'm still a little 6-year-old Parvin. I would like to note that in order to understand the state of man, you must put yourself in that person's place. Perhaps you can feel his pain. Your lovely people were tortured and you just were watching without doing anything. Neither your age nor your power can allow to help. Your beloved one was hit by enemy bullets and you just watched him. I have watched the death of my uncle Nebiyev Mahidaddin Hasan, so that I was helpless. This is the end point of horror. The world is already aware of these events. Because our nationwide leader Heydar Aliyev had spread this tragedy all over the world. Today, this policy is pursued by Mr. President Ilham Aliyev. I'm a mother of two children. Even though they are small, they are aware of what I was living at the time of their age. My elder son is eager to go to military service. There is no great pride than this for a mother. He is a student of today, a soldier of the morning. Perhaps the National Hero.

IF WE FORGET, WE WILL BE FORGOTTEN

Orkhan Vahidoglu

(was born in Baku in 1992)

*If any one killed an innocent person, it would be as if he killed the whole of mankind! Told our prophet **Mohammed**.*

That day hundreds of innocent people were murdered. The Armenians and their defenders declared that they are great danger to the whole world with this tragedy committed by them. If one Armenian can murder with terrible tortures a person which had bread together, it means he is able to take all the steps that are contrary to humanity for his own interests and profits. As they say, if you want to know the power of a nation, look at its history. The history of Azerbaijan is full of glorious pages. As a Khojaly resident I am sure that the whole world will see lie of Armenians sooner. There is a such proverb: A lie has short legs. The cunning of the enemy will be smashed on their face. This reversal will be realized by the power of the Azerbaijani youth, descendants of Babak, Shah Ismayil and Nabi on the battlefield....

WITHOUT KHOJALY
Mammadov Janali Ali oglu
(was born in 1991 in Khojaly)

Unfortunately, 25 years of our lives went without Khojaly. It has been a long time since 25 years have made great achievements in the life of a young man. Regardless of being born in Khojaly, unfortunately, we did not have the young Khojaly people to grow up there. I was an 11-month-old baby when our native Khojaly was occupied by our Armenian enemies. Khojaly, the oppressed Khojaly, the destroyed land. We cannot talk about Khojaly without pain. There are a lot of relatives in our settlement that murdered in Khojaly. I heard from residents of our settlement that armenians committed unprecedented brutality in history to Khojaly residents. One resident called Aziz told that the fire opened by armenians could be compared with heavy rain. The bullets poured on as like raining. That night all our family had to leave Khojaly with bare hands. My father took us through place where shooting was less in order not to be captivated by armenians. With my father's courage we all were able to leave Khojaly without a loss. My father returned back to Khojaly to help other people. That leaving of my father was last one. I have never seen him again. My father's name was written as one of the martyrs of Khojaly. Aziz, who proudly declares these words as a martyr's son is looking forward to returning to Khojaly. Our innocent children were murdered cruelly in Khojaly. 613 mercenary citizens who were killed in one night proved value of native Khojaly with their blood and souls. They showed to the whole world that this country has courageous brave sons. Attacking the sleeping people at night, making them bloodshed, abandoning could be job of bloodless, invading, treacherous, brutal, and merciless armenians in the land of another. The Khojaly residents did not allow them, even at the expense of their lives and blood, to cross into the hands of brutal enemies. My parents told that the mercenaries of the Armenian army have opened fire on our native Khojaly since 1988. Historically, the disgusting Armenian gangsters, who had eyes in the Azerbaijani lands, did not hide their slander on the Azerbaijani lands in the twentieth century. It was the result of that clash that they attacked our Khojaly on the night of February 25-26, 1992. The residents of Khojaly became martyrs and junctioned to the God. God bless the souls of all our martyrs. Khojaly is an integral part

Khojaly, the oppressed Khojaly, the destroyed land

of our land Azerbaijan. As the nail consolidated to the skin, Karabakh has to be united to Azerbaijan as its eternal place.

LIFE WITHOUT KHOJALY

Zeynalova Gulnaz Sadiq qızı

(was born in Jamilli village of Khojaly city in 1970)

Khojaly was a beautiful place of Garabagh. Wild armenians were bothering residents living in Khojaly city and surrounding villages. The villages were often attacked. Jamilli village was also located near Khojaly. We heard bullet sounds at 2-3 at night on December 14-15 in 1991. Residents of the village could not believe what they saw. The village was fired by tanks and cannonballs on all sides. The people were confused and they had to leave the village. There were many martyrs in this terrible night. My husband's father, Zeynalov Mammad Mikayil, was among these martyrs. He was born in 1943 in Ballija village of Khojali region. Mammad like other residents in Ballija moved to Jamilli village after Ballija being captured by enemies. He always lived with his belief and conviction to return to Ballija. That night my father-in-law was murdered by armenians. He passed away of heavy bullet wound. We were not able to bury my father-in-law. His body was burning with Jamilli lands which armenians burned. I wish mercy to our brothers and sisters who were martyred for the sake of Garabagh, and I look forward to returning to our native Karabakh very soon.

**I DO NOT WISH THIS KIND OF OPRESSION
AND TO BE FATHERLESS TO ANYONE.**

Salimova Aygun Araz qızı

(was born in Khojaly in 1988)

I was five years old at that bloody night. Even though I was a child, the Armenian acts of brutality, the crimes committed against humanity, were etched in my memory forever. I remember as a film tape. When February comes my heart hurts... We were taken captive. My grandmother Nenesh, uncle Fakhraddin, my father's sister Shahla and her five children. Although my relatives were with me, I was very

scared. They were so terrible! ..I still did not fully understand what happened to us and what will happen ...I did not know what armenians wanted from us. I saw that they were beating women, girls, elderly people and children. I and my aunt's children were screaming of horror and tortures. When I remember that day my world becomes dark. Then I realized that my father is martyred. He was awarded National hero of Azerbaijan after his death. I am always proud of my father's love for Motherland. May God have mercy upon all our martyrs! No war!Nobody suffer from painful day! No children grow without father!

ONE DAY WE WILL BE BACK!

Zahira Zahir qiz Usublu

(was born in Mingachevir in 1993)

I am originally from Khojaly, Nagorno-Karabakh, a charming corner of Azerbaijan. During the known Karabakh incident, I was born in Mingachevir in 1993. Even though I did not see that tragedy, I hear voices of peaceful and frightful people of the civilian population while my parents are talking. Over the past 25 years, these pains have left a mark on every Khojaly's life story. Whenever I see cadres filmed by my father together with Chingiz Mustafayev, The National Hero of Azerbaijan on TV, I witness how brutal and merciless enemies were. When I read my father's poems, I feel longing for Khojaly and love to native land. By committing the Khojaly tragedy, the enemy may think that it will break the will of the Azerbaijani people. But that is not the case. We love our country so much that we can die for our motherland. We are countrymen with Farhad Atakishiyev Bahman oglu, awarded by National Flag of Azerbaijan order after murdered with tortures who told Garabagh is ours till his last drop of blood and several National Heroes. Each passing day brings us closer to our lands. The enemy knows that our state gets stronger day by day. Their dirty deeds will never be unanswered!...

LIVE WITNESS

Oruj Jabbarov

(Karabakh war invalid, was born in Ahmadavar village of Aghdam region in 1962. *He witnessed the Khojaly genocide, along with his warrior friends, rescued more than 50 Khojaly residents from hostage. He was a commander of the Agdam fighters at that time. Heroic fighter served at Aghdam's last post near Askeran.*)

Oruj Jabbarov says: If post called “Qara qaya” was not released, the Khojaly residents running towards Aghdam from armenian invaders would be killed by armenians in that post. Ketik and Nakhchivani on the right of “Qara qaya” were positions occupied by Armenians. That is why our fighters did their best to get “Qara Qaya” post to save Khojaly people. At that time I was 30 years old. I have witnessed innumerable Armenian atrocities. They committed cruel savageries which did not fit humanity and can not be described by words. Even some of our hostages were tortured in the way that you do not believe these wildfires are made by a "human". They burned the cigarette and pulled on their chests. They were brutally beaten and tortured. The armenians tortured the elderly, children, and women without distinction. Believe me, when I talk about this my heart stops... God bless our homeland, our country! No more pain!

No more pain, no pain!

İrade Alili

HOCALI:
Tanıklar konuşuyor

Bakü - 2018

Ön söz yazarı:
profesör Elmira Süleymanova,
Azərbaycan Cumhuriyyəti
İnsan Hakları Komiseri
(Ombudsman)

Redaktorlar
Azade Novruzova
Nargiz Halef

Çeviri edenler:
Hayale Kurbanova
Natavan Ayazoglu Emiryusif kızı
Sultan Özateş
Aysel Cafarova Memmedzadə

Tasarımcı:
Anna Mir

Korrektorlar:
Sevda Hüseynova
Ülviyyə Gasımova
İman Asadov

İrade Alili. Hocalı: Tanıklar konuşuyor. -Bakü, "Ləman nəşriyyat poliqrafıya", 2018.- 215 sayfa.

*Kitapta Yukarı Karabağ ekonomik bölgesine dahil olan **Hocalı** ilçesi ve 26 şubat 1992 yılında yaşanan **Hocalı Faciasın** hakkında ansiklopedik bilgiler yansıtılır. Facianın bazı tanıklarının anıları da kitapta yer almıştır. Kitap büyük bir okuyucu kitlesine hitap edilmiştir. Şehitlerimizin ruhu şad ola...*

ISBN 978-9952-37-039-3

ÖNSÖZ

HOCALI – KALBİMİZİN SIZLAYAN YARASI

Topraklarımızda yurt edinmiş, yıllar boyunca nimetlerimizden yararlanmış, serin bulaqlarımızın şifalı suyunu içmiş ;"Ben bir arkadaşım" diyerek,bize düşman olmuş namerd konuklarımız.ve daha sonra komşularımız iki yüzyıldan fazla hain arzularıyla,topraklarımıza sahiplenmek özlemiyle yaşıyorlardı. Öyleyse, eğer tarih sayfalarını tararsak göreceğiz,azerbaycanlılara karşı defalarca katliamlar işlemiş, kendi topraklarından, ata-babalarının ülkesini terk etmişler,orada yaşayan ahalini yabancı silah gücüne,insan kuluna yakışmayan - insanlık dışı muameleye maruz kalmış,cahil, sapkın komşularımız insanlık tarihinde insanlığa karşı benzeri görülmemiş bir dehşeti yaptılar.

O gecede - 26 yıl önce 25 Şubat den 26-na geçen gece, insan yüzünü kaybetmiş, gözleri kanla, kalpleri nefretle dolmuş bu caniler destekçilerinin gücüne, askeri desteğine güvenerek Hocalını hedef tuttular. Bir gecenin içinde hiçbir şeyden haberi olmayan, tatlı uykusunu uyuyan, her zaman bülbüllerin sesine uyanan Hocalılar,bu kez her taraftan güçlü projektörlerin ışığına, önceden hazırlığı yapılan askeri operasyonun başlamasını haber veren partlayışların,çocukları, kadınları, yaşlıları, sakatları, kısacası herkesi azerbaycanlı olduğu için kurşuna tutmuş ,ateşlerin gürültülü sesine, insanların korkunç seslerine uyandılar.

Şehrin binlerce insanları mucize olarak sağ kalanları, tek canlarını, bir de yavrularını kurtarmak için, bu cehennem ocağından , koşanları da pusuya düşürüp, katlettiler.

Kelimenin tam anlamıyla bu bir katliam idi. Katliam ona göre ki, önceden hazırlanmış, planlı operasyon, sivil halka saldırı idi, hem de ona göre ki, niyeti, amacı bu huzurlu halkı işte milliyetine göre, azerbaycanlı oldukları için katliama maruz koymaktı.

Ve amaçlarına ulaştılar ...

Bir gecede onlardan 106'sı kadın, 63'ü çocuk, 70'i ihtiyar, yaşlı olmak üzere 613 kişi soydaşımız katledildi, yüzlerce insan ağır yaralar aldı, 1275 kişi rehin alınmıştı, 8 aile tamamen imha edildi, 150'den fazla çocuk bir veya her iki ebeveyni kaybetti.

Aynı gün 25 yıldan fazla süren, topraklarımızın beşten birinin işkal olunması, 20 binden fazla kişinin şehit olması, bir milyondan fazlasının mülteci hayatı yaşaması. Binlerce vatandaşımız rehin alınmış ,ölçülemez mimari, tarihi, dini yapıların yerle bir edilmesi, eşsiz doğal kaynaklarımızın talan edilmesi,azerbaycanlılara karşı etnik temizlik politikası sonucunda, Ermenistan topraklarında 300.000 yıldan fazla yaşayan vatandaşlarımız mülteci hayatına maruz kalmışlardır. Bir gecede insanlık karşısında bu şehir, tahrip edilmiş zulüm ve işkence yoluyla nüfusunun büyük ölçüde tahrip edilmesiyle tamamen yok edildi, BM'nin en ağır suç olarak tanıdığı soykırım olayı yaşandı.

Henüz 1946 yılında 11 Aralık de, BM Genel Kurulu kendi kararı ile beyan etmiştir ki, soykırım insanlığa karşı işlenen en ağır suçlardan.

Bu tür suç belirtileri 9 Aralık 1948 tarihli "Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin" Sözleşmede ortaya konuldu ve tüm Devletler tarafından kabul edildi. Hocalı soykırımında bu belirtiler açığa görünür: bu önceden düşünülmüş olarak, ulusal özelliklere göre insanların toplu olarak imha edilmesi niyetiyle işlenen bir suçtur.Bu görünür bir gerçek, ancak 26 yıl gecede hala uluslararası arenada hukuki ve siyasi değerlendirmesini almamıştır.

İşte bu nedenle, ne isimleri belli olan bu olayı yapanlar, subay ve gizir, ne de onlara bu emri verenler yaptıkları vehşiliklere göre halen cezasını almamışlar, cinayet mahkemesi karşısında cevap vermemişler.

Azerbaycana Hocalı olayı ile ilgili onlarca ülkeden ,yüzden fazla gazeteci gelmiş, biriktirdikleri olgulara dayalı bilgileri dünya kitle iletişim araçları ile yayınlamışlar. Ne bunlar, ne de gecikmiş de olsa çekimler yeterli olmadı. Dünya sanki sağır oldu, ses-soluğu çıkmadı.

Haydar Aliyev Vakfı Başkan Yardımcısı Leyla Aliyeva'nın girişimiyle birçok ülkelerde ve şehirlerde gerçekleştirilen "Hocalı'ya adalet" uluslararası propaganda kampanyası Hocalı katliamını dünyaya soykırım eylemi olarak tanınmasında önemli rol oynuyor, Ermenilerin azerbaycanlılara karşı yaptıkları soykırım birçok ülkede kınanmıştır.

İslam İşbirliği Teşkilatı Ermenistan'ı saldırgan, Hocalı faciasını ise soykırım olarak tanıyan ilk uluslararası örgüttür.

Artık Meksika, Kolombiya, Peru, Pakistan, Bosna Hersek, Romanya, Çek Cumhuriyeti, Sudan, Ürdün, Honduras, Guatemala, Panama, Slovenya, Cibuti ve Paraguay parlamentoları Hocalı soykırımını uluslararası hukuk kuralları düzleminde tanımışlar.

Dahası ABD'nin 22 eyaleti- Massachusetts, Teksas, New Jersey, Maine, New Mexico, Arkansas, Gürcistan, Oklahoma, Tennessee, Pennsylvania, Connecticut, Florida, Mississippi, Batı Virginia, Indiana, Utah, Nebraska, Hawaii, Montana, Arizona, Idaho ve Nevada yasal-yasama organlarında da uygun kararlar kabul edilmiştir.

Bir vatandaş borcu olarak bu trajedi ülkemizde, gençlerde, kadınlarda, askeri eğitimde aydınlanma tedbirleri yapılır ve en önemlisi birçok ülkede yapılan konferansta da önemlidir. İnsan Hakları konusunda, soykırım konusunda yapılan toplantısında Hocalı olaylarının canlı tanığı olan, tanıdığımız Seriyev hanım Müslümovanı kendimle götürüp. Macaristan'daki Soykırım Konferansı'ndaki konuşmalarımız büyük ilgi ve sempatiyle karşılandı.

Her yıl dünya kamuoyunda Hocalı soykırımının arifesinde yapılan bildiri, bunun hem insan hakları ihlali hem de soykırım olduğunu açıklıyor. Bu Bildirgeler Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, BM Güvenlik Konseyi, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, BM Mülteci Yüksek Komisyon Üyesi, UNICEF, Avrupa Komisyonu, Avrupa Konseyi, AGİT, Uluslararası ve Avrupa Ombudsmanı Kurumları, Asya Ombudsman Derneği, İslam İşbirliği Teşkilatı ve Üye Devletler Ombudsman Derneği. Avrupa Çocuk Hakları Ombudsmanı Ağı, Uluslararası Barış Bürosu, çeşitli ülkelerin Ombudsmanların, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dış ülkelerdeki ve yabancı ülkelerin respublikamızdaki sefirliklerine, Azerbaycan diaspora örgütlerinin adreslerine gönderildi ve yankılar alınır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bütün ülkelerdeki elçileri ve diasporalar, bu ifadeleri kendi yerel medyalarını kullanarak çeşitli olaylarda kullanıyor, yerel medya lerden kullanılarak yayımlıyor.

Fakat Ermenilerin azerbaycanlılara karşı yürüttüğü soykırım, ke-sintisiz olarak dünyaya sunulmalıdır.

lke Cumhurbaşkanı sayın İlham Aliyev başta olmak üzere soykırım günü arifesinde halk harekete dnm bu facianın kurbanlarının anıtına halkımızın birliđinin sembolü olan yryler kendisine hem ülkede, hem de başka ülkelerde özel dikkat çekmiş ve önemli olmuştur. Bu olayı tanıtmaq açısından çok sayıda basılmış kitaplar, bu gün İrada Alili tarafından yazılan gerçekleri bir araya getirerek, Hocalı ahitlerinin anıları, yürekleri ile söylediklerinin sistematize edilmesi, yayınlanması ve yayınlanması oldukça deđerlidir. Kitabın İngilizceye tercümesi önemini daha da artırıyor ve okuyucular kitlelerini geniletiyor.

Kesin olgular derlemesi olan bu kitap hem de suçlara karşı taqsirlndirici belgeler topluluđudur. Bu kitabın her bir sayfası toplu şekilde soykırımve Birleşmiş Milletlerin insanlıđın dünyada iyi bilinen tarafından bütün dünyaya ilan ettiđi insan hakları: yaşam hakkı, gerçeđe hakkı, barııl bir çevrede yaşamak ve sađlıklı bir çevrede koşullar ve sađlıklı bir evre, kalkınma hakkı, diđer insan haklarının zalimce, byk çapta ihlal edilmesi, işlenmiş suların toplamıdır.

Biz Hocalı faciasının dünyada geniş tanıtılması için her düzeyde önlemlerimizi devam ettirmeliyiz. 26 yıl önce işlenen bu soykırımı uluslararası çapta hukuki-siyasi deđer verilsin. Ermenistan, ihtilafa ilişkin bilinen uluslararası belgelerin kararlarına uymalı, Azerbaycan toprak bütünlüđü, mültecilerin hakları ve ülke içinde yerinden olmuş kişiler tanınacak. Azerbaycanlı tutsakların ve rehinelerin evlerine dönmelerine izin verin, hem de sivilleri imha eden suçlular yakında adalet mahkemesinde cezalandırılsın. Ancak o zaman ehitlerimizin ruhları rahat olacak.

O gece sevdiklerini kaybeden her Hocalı'nın kalbinde silinmez bir iz bıraktı. Aynı zamanda, bu gün onların gözlerinde inanç, arzu, umut hisleri okunabilir. 'Biz Hocalı'ya döneceđiz ve atalarımızın mezarlarını ziyaret edeceđiz. Hkmetimiz hasar gören evleri, gerekli altyapıyı restore edecek. Bu topraklar yine canlanmış yaşam mekanına dönüşecek. " Nasıl ki , Cocuq Mercanlı yeniden canlandı. Hayallerinizin gerçekleşmesini diliyorum.

***Profesör Elmira Süleymanova,
Azerbaycan Cumhuriyeti
İnsan Hakları Komiseri
(Ombudsman)
08.02.2018***

HOCALI SOYKIRIMI İNSANLIĞA KARŞI OLAN SUÇ

HOCALI !

Azərbaycan Cumhuriyyəti'nde, eski Karabağda keçmiş Dağlık Karabağ Muhtar Vilayətində idari bir ilçedir.

O, kuzeyden ve kuzeydoğudan **Kelbəcər** və **Ağdam** ilçeleri, güney doğudan **Şuşa** ve **Hocavend** ilçeleri, batıdan ise **Laçın** ilçesiyle komşudur. Arazisi **926** kilo metre, nüfus sayı **21 000** kişidir. 1930 yılında yaranan bu ilçenin eski ismi **Hankendi** (*Stepanakert*), sonralar **Asgeran** (*1978-1991-ci illər*) olmuşdur.

26 Kasım 1991 yılından ilçenin ismi **Hocalı** olmuşdur.

İlçenin batı sınırı boyunca **Karabağ silsilesi** uzanır. İlçenin en yüksek zirveleri **2843** metre yüksekliği olan "*Qızqala*" ve **2827** metre yüksekliği olan "*Qırxqız*" dağlarıdır.

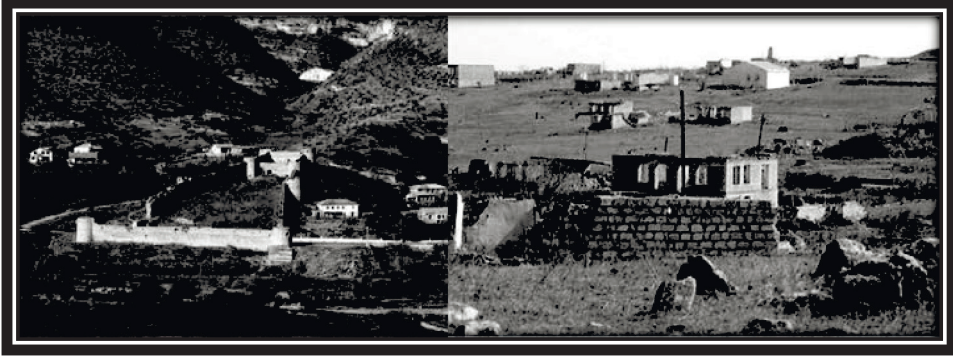
Hocalı topraklarında Yura, Tabaşır, Antropogen çökeltileri yayılmışdır. Bölge toprakları minerallerden (*gil, gillicə, çağıl, qum ve s.*) zengindir. Hocalı ilçesine **Hocalı şəhri, Başkend, Qaragav, Yaloba, Kerkicahan, Kosalar, Meşeli, Hasanabad, Cavadlar, Canhasan, Cemilli, Daşbulaq** köyleri dahildir. Hocalı ilçesi ve Hocalı köyü, burada yaşayan **Hocalı** kökenlərinə ait ailələrin adlarıyla ilişkilidir.

Tarihi bir mimari alan olan Hocalı ilçesinde M.Ö. XIII.-VII. Yüzyıla ait olan **Hocalı-Gedebey** arkeolojik eserləri, aynı zamanda son Tunç Çağı ve erken Demir Çağı dövəmləriylə ilgili **Nekropol, Kurqan çölü**, çağımızın IV-VI yüzyıllarına ait **Alban kiliseleri**, XIV yüzyılın **Hacı Ali kubbəsi**, 1356'da inşa edilmiş **Dairevi türbe**, XVIII yüzyılda inşa edilmiş **Asgeran kulesi**, eski mezarlıklar ve anıtlar kayıt edilmişdir. Kazıntılarda bulunan eski kurqanlar, türbələr, mezarlar, dökme tepələr ve anıtlar, bu yerlərin eski yerleşim olduğunu ispatlıyor.

Hocalı köyü, Hocalı ilçesinde, Karabağ silsilesinin, *Qarqar, İlis* (*Hilis*), *Hocalı* çaylarının kavuşduğu arazide, *Ağbulaq, Noraguh, Badara, Daşbulaq, Ballıca, Mehdikend* (*Mehdibeyli*), *Nahçıvanlı* (*Nahçıvanik*) köyleri kapsamında, Dağlık Karabağ Muhtar Vilayətinin merkezi olan **Hankendi** şəhərindən **12 km** kuzeydoğuda yerləşiyor. Burası önceləri *Stepanakert*, sonraları *Asgeran* ilçəsinə ait olmuşdur.

Hocalı köyü 1991 yılından **Hocalı** ilçəsinin merkezidir.

Hocalı köyü **3** parçaya ayrılır:

1) Hocalı nehrinin sol yakasında bulunan İlis nehri'nin Hocalı nehri'nden geçtiği bölgenin oluşturduğu üçgende yerleşen **Eski Hocalı** (daha sonra Qarqar çayına kadar genişledi ve Hocalı köyüne çevrildi)

2) *Hocalı* nehrinin sağ yakasında **Eski Hocalı** köyünden güneyde XX yüzyılın başlangıcında çeşitli arazilerden kovularak gelenler tarafından oluşturulan **Qaladeresi Hocalısı**;

3) Hocalı ve Qarqar çayları arasındaki eski postane istasyonu arazisinde 1918-1920-ci yıllarda şimdiki Ermenistandan kovulmuşlar tarafından oluşturulan **Qaçqınlar Xocalısı**;

Ocak 1991'de Hocalı'nın nüfusu yaklaşık **7.000** kişiydi. Esas olarak hayvancılık, bağcılık, işçilik ve ticaret alanlarında çalışıyorlardı. 2 ortaokul, bir kültür merkezi, 2 kütüphane, bir tıp merkezi, bir postane, hastane, çeşitli yönetim ve organizasyon, XIV yüzyıla ait türbe ve benzeri yerler vardır.Şehrin etrafında son tunc ve erkən demir çağına ait Nekropol, Kurqan çölü ve başka tarihi anıtlar tespit edilmiştir.

Hocalı şehrini ermeniler 26 şubat 1992 yılında vahşicesine yaktılar.

O gece, saat 23 te ermeni cellatları Hankendinde bulunan, aslında Rusyaya ait olan 4cü ordunun 23cü bölümünün 366cı motoatıcı alayının (bu alay 2 mart 1992 ci yılında helikopterlerle Gürcüstanın Vaziani şehrine götürülmüş daha sonra 10 mart Marşal Şapoşnikovun emri ilə iptal edilmiştir),Ermenistan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetlerine ait olan silahlı grupların, çeşitli ülkelerden para karşılığı gelmiş askerlerin, kendisini Artsah Halk ordusu adlandıran Dağlık Karabağın armeni silahlı qruplaşmalarının yardımıyla Hocalıya sokulmuş, onu tamamen yakmış ve mahv etmişler.

O gece ölümden kaçmak isteyen hocalılar ormanlara, dağlara sığındılar. Karda, fırtınada saklananları, uykuda olması gereken ço-

cukları, yaşlıları, gençleri Azerbaycan'ın kanına susamış ermeniler işkence ile öldürdüler. Cesetlerin bazıları derelerde, tepelerde, ormanlarda mezara gömülmemiş kaldı.

Hocalıya yapılan saldırının karşısını almak içinsavunma kuvvetleri ve jandarma grubu olan AMON'çular (toplam 160 kişi) çok zor olsada, onlar ölümü göze alarak (çoğunlukla şehit olmuşlar) hocalıların evleri terk etmelerine yardımcı olmuşlar. Ama ne yazık ki, o gece Qarqar nehrinin buzlu sularından geçip Ketik ve Nahçıvanlı köylerine yönelen, canlarını Ermeni kuşatmasından kurtarmak isteyen zavallı Hocalılar orada amansız ölüm ile karşılaştılar.Günahsız Azerbaycanlıların akıtılmış kanları Ketik ve Nahçıvanlı dağlarındaki karları kırmızıya boyadı.Uzun zaman bu yerlerden insan cesetinin kokusu gitmedi. Hocalının külünün göğe savrulmasında 366. motatıcı alayın 1ci taburun Komutanı İvan Moiseyevin "Özel Hizmetleri" olmuş. Bu tabur (Batalyon) ermeniler arasında ünlü "İvanın Vahşi Taburu" gibi tanınırdı

Şubat'ın 26'da Azerbaycan'ın Ordu Kuvvetleri Hocalı sakinlerinin yardımına gelemediler.O gün şehit olanların cesetlerini de almak mümkün olmadı.Sabahın ilk saatlerinde ermeniler helikopterlerle ormanlarda, dere ve tepelerde saklanmış Hocalıları, cesetleri arıyor, kurtulanları, yaralıları esir alıyor onları amansız işgencelere maruz koyuyordular. Azerbaycanlıların bulunmuş cesetlerinin üzerinde ermeni faşistleri bin çeşit işgence yaptılar.

Hocalı trajedisinin kurbanlarının ceset incelenmesi sırasında,kafa derisinin soyulması, burun ve kulak kıkırdağı kesimi, dişlerin kopması, kadınlarda göğüslerin kesilmesi, çeşitli kesici aletlerle yaralama,cesetlerin üzerinden askeri teçhizatıngeçmesi ve vücudun çeşitli yerlerinde şiddet içeren işgenceler görüldü.

Adli tıp incelenmesinden geçen 181 cesetde (130 erkek, 51 kadın), qəlpədən (20 kişi), kurşundan (151 kişi), küt aletden (10 kişi) ölümleri ortaya çıkmıştır. 13 ceset küçük çocuk olup, ölenlerin 40 kişisi başından, 74 kişisi göğüs kafesinden, 17 kişisi karnından, 11 kişisi ətraf nahiyələrdən darbe almışlar.Cesetlerin 3'ü ətrafların donması, 33 kişide işgenceyle ölüm, kadınlarda göğüslerin kesilmesi, cinsiyet organlarına silahtan atəş açılması, ölenlerin burun ve kulaklarının kesilmesi, kafaderisinin soyulması, dişlerin, gözlerin çıkarılması, erkeklerin cinsiyet organlarının kesilmesi, üzerinden askeri ekipman geçilmesibelirtileri görülmüştür.

Tarihe **Hocalı Soykırımı** adıyla geçen bu katliamda yüzlerce günahsız Azerbaycanlılar yeni doğmuş bebekler, yenice konuşmaya

başlayan, daha dünyayı anlayamayan çocuklar, yaşlılar, masum kadınlar, günahsız gençler ermeniler tarafından acımasızca öldürülmüşler.Çeşitli yollardan Ağdama taraf hareket etmeye çalışan Hocalı sakinlerinin geçebilecekleri yollarda saklanan silahlı Ermeni askerleri buradan geçenleri amansızca öldürdüler.

Ermenilerin yaptıkları bu kanlı **facia** Azerbaycanlılara karşı tarihte görülmemiş asıl **genosid** oldu. XIX yüzyılın Azerbaycan topraklarına yerleşmiş olan ermeniler, Türklerle uzun yıllar gizli savaş hazırlıklarını gerçekleştirdiklerini gizleyememişlerdir ki, bu iğrenç alçak eylemleri ile XX yüzyılın başlarında olduğu gibi sonlarına yakın Azerbaycan halkına düşman olduklarını bir kez daha kanıtladılar.

Hocalı katliamını işleyen kindar ermeniler aynı zamanda bu davranışlarıyla ulu babalarının ulusal problemlerde halkımıza karşı onlarca yıl tuttıkları pozisyondan devam ederek hayvani davranışlarıyla Azerbaycan-Türk kanını dökme planını hayata geçirdiler.

26 şubat 1992 Hocalı Katliamı Karabağ'da ilan edilmemiş savaşın kanlı yaddaşı oldu. Hocalı ilçesi **26 şubat 1992'de** ermenilerin kurbanına çevrildi. *Hocalı köyü* ve ilçenin diğer yaşayış yerleri ermeni haydutları tarafından yıkıldı, yandırıldı. Halkımıza karşı yönelmiş bu **katliam** acımasızlığı ve dehşetiyle tarihte benzeri olmayan hiç bir örneği olmayan vahşiliktir. Azerbaycanda, Yukarı Karabağda baş vermiş **Hocalı faciası** XX yüzyılın **Xatın, Sonqmi, Xirosima, Xolokost** müsibetlerinden daha acına-caklı oldu. Ermeni faşistleri Hocalı katliamında alçak ve çirkin hareketlerle vahşicesine öldürdükleri bebek, yaşlı cesetlerine insanlığa sığmayan türden hakaret ettiler. Rehin düşen vatandaşlarımıza ermeniler tarafından çok zulüm edildi. Ermeni mezarları üzerinde Azerbaycanlı rehin düşenlerin başları kurbanlık koyun gibi kesildi, ölenlerin baş derisi soyuldu, gözleri, kalpleri çıkarıldı, cinsiyet organları doğrandı, vücutları çeşitli kesici ve deşici aletlerle deşildi, cesetler insanlığa yakışmayan hallere salındı...

Ermenistan-Azerbaycan, Dağlıq Karabağ sorunu döneminde Azerbaycan halkına karşı en dehşetli cinayetlerden biri 1992 yılında Şubat'ın 25- 26'da gece yaşanmış **Hocalı faciası**dır. Bu amansız **katliam** yalnız Azerbaycana değil, bütün insanlığa, değerlere, ahlaki normalara, insan hukuklarına karşı yönelmiş **genosid** eylemidir. Bir gecenin içinde yüzlerle günahsız insan acımasızca öldürülmüş, yok edilmiştir.

Hocalı şehrinin işgalinin trajik sonuçları

613 kiři-106 kadın, 63 çocuk, 40 yařlı öldürölmüş;
8 aile tamamen yok edilmiş;
25 çocuk her iki ebeveynini kayıp etmiş;
130 çocuk ebeveynlerinden birini kayıp etmiş;
60 kiři acımasızlıkla öldürölmüş;
487 kiři çeřitli kurřun, qelpe yarası alarak sakat kalmış;
1275 kiři ermeni rehinliyinin dahřetleriniyařamış;
155 kiři kayıp düřmüş;
280 ceseti gömmek imkansız olarak kalmış;
Hocalı řehri yok edilmiş...

Bu facianın sonucunda onlarca günahsız çocuk, kadın ve yařlı vurulmuş, aileler yok edilmiş, İnsanlar acımasızca öldürölmüřtür.Eski mezarlıklar, tarihin tař yaddařı olan *Hocalı mezarlıđı* tanklarla darmadađın edilmiş...

XX yüzyılın dehřetli *Hocalı* faciasından seneler geçmesine rađmen uluslararası kuruluşlar benzeri görölmemiş bu *genosid* olayına hala gereken, dođru, siyasi ve kanuni tepkiyi vermiş deđiller. Dođrudur, **Hocalı katliamı** Amerika Kongresi tarafından *1992-ci yılın faciası* ilan edildi; ama *Hocalı* katliamını düzenleyenler hala layıkı ile cezalarını almamışlardır.

Halkımıza karřı yönelmiş *Hocalı soykırımı* akıl almaz acımasızlıđıyla insanlık tarihinde benzeri olmayan vahřiliktir. Hepimiz için dayanılmaz olan ağır Hocalı derdimize siyasi və manevi çare bulmalıyız. Tarihe çevrilmiş bu cinayet, ermeniler tarafından milletimize vurulmuş bu ağır yarayı hiç birimiz, hiç bir zaman unutmamalıyız.

UNUTMAMALIYIZ! UNUTTURMAMALIYIZ!

YUKARI KARABAĞ BÖLGESİ

(*Yukarı Karabağ bölgesi hakkında genel bilgi*)

Bildiğimiz gibi, Abşeron ekonomik ve coğrafi yönden ilçelere bölünmüştür.

Azerbaycan'ın iktisadi ilçeleri

1. Abşeron; 2. Kuba-Haçmaz; 3. Dağlıq Şirvan; 4. Şeki-Zaqatala; 5. Aran; 6. Gence-Gazah; 7. Yukarı Karabağ; 8. Kelbecer-Laçın; 9. Lenkeran; 10. Nahçıvan.

Yukarı Karabağ iktisadi bölgesine Ağdam, Şuşa, Terter, Hocalı, Hocavend, Cebrayıl, Füzuli ilçeleri ve Şuşa ve Hankendi şehirleri dahildir. Yukarı Karabağ iktisadi bölgesi güneyden İran'la komşudur. Murovdağ silsilesi bu bölgeni Gence-Gazah iktisadi bölgesinden ayırır. Bölgenin kilit parçası ermeniler tarafından işgal olunmuştur.

Doğal kaynakları: Bu bölgede Mehmane (*geçmiş Ağdere ilçesi*) polimetallik cevher yatağı, çeşitli yapı malzemeleri (*kum, çakıl, mermer, kireçtaşı*) vardır. Turşsu və Şırlan maden suları (*Şuşa bölgesi*) yerleşmiş. İlçe rekreasyon və orman kaynakları ile zengindir. Terter nehri üzerinde Serseng SES inşa edilmiş.

Bu iktisadi bölgenin sanayisi zayıf gelişmiş. Daha çok gıda sektörü ve hafif sanayi alanları gelişmiş. Şarapçılık, meyve ve sebze konservası, değirmençilik ve ekmek pişirmek- gıda sektörünün başlıca alanlarındandır. Hafif sanayisi ise pamuk üretimi, dokuma, dikiş, ipekkilik, halı dokuma, ayakkabı ve gön-deri sanayisi temsil ediyor.

Doğal kaynakları: Yukarı Karabağ iktisadi bölgesinin önemli doğal kaynakları polimetallik cevherleri (Mehmane yatağında), petrol, doğal gaz, çeşitli inşaat malzemeleridir (mermer, çimento hammaddesi, yapı taşı)

Tarım: Yukarı Karabağ iktisadi bölgesinin önemli tarım sanayisi pamuk üretme, bağcılık və hayvancılıktır. Bundan başka bölgede ipekkilik, arıcılık ve meyve yetiştirme de gelişmiştir.

Ekonomisi: Yukarı Karabağ iktisadi bölgesinin ekonomisini tarım sanayisi oluşturuyordu. Tarım sanayisinin en önemli alanları şarapçılık, tahıl yetiştirme, meyve yetiştirme, pamuk üretimi ve tütün üretimidir.-

Bölgede meyve ve sebze üretiminde geniş çapta ilerliyordu. Burada koza yetiştirmek için büyük alanlarda tut bahçeleri salınmıştır. Üzümün verimliliğinden dolayı iktisadi bölge ayrıca seçiliyordu.

Şehirleri: Bu iktisadi bölgenin büyük şehirleri *Hankendi*, *Ağdam* və *Şuşa* şehirleridir. Şuşa Azərbaycanın dağ-iklim şehirlerindedir.

Ulaşım araçları: Zaptedilmiş ilçelerde yıllarca kullanılan ulaşım yolları ve araçları Ermenistan'ın saldırısı sonucu yıkılmıştır.

Turizm: Yukarı Karabağ iktisadi bölgesinde olan mineral sulardan (Turşsu, Şırlan), iklim - balneoloji ortamdan, ormanlardan dinlenmek ve tedavi için kullanmak olur. Yukarı Karabağ iktisadi bölgesinin toprakları işgaldan kurtarıldığı zaman bu yerlerin gelişmesi için özel bir program hazırlanacaktır.

Yukarı Karabağ iktisadi bölgesinin ermeni silahlı kuvvetleri tarafından işgal olunmuş ilçe və şehirleri:

Hankendi şehiri - 26 aralık 1991. yılında işgal olunmuştur.- Nüfusu- 53 000 kişi (*şehirdə 12 000 azerbaycanlı yaşıyordu*) idi. Yüzlerce insan şehit olmuş, engelli ve sakat kalmıştır.Şehir ermeni işgalcileri tarafından yıkılmış, yandırılmış ve talan olunmuştur:

İşgal edilmiş sanayi, inşaat alanlarının sayısı– 65;

Evler– 700;

Tarihi anıt- 100;

Devlet tiyatrosu;

Şehir kültür evi ve başka.

Bir çok arazilerde *soykırımlar* olmuştur.1988'de başlayan Karabağ savaşının ilk soykırımı *Hankəndi* şehrinde olmuştur.Şehrin batı tarafı özellikle Azerbaycan'lıların yaşadığı mahalleler ermeniler tarafından tamamen yakılmıştır.

Ağdam şehiri - 23 temmuz 1993'de ermeniler tarafından işgal olunmuştur. Nüfusu–190 000 (*işgal zamanı 155 000 kişiydi*) kişidir. Karabağ savaşı sonucunda ilçenin binlerce insanı şehit olmuş, engelli, sakat kalmıştır. İlçenin 850 metrekare alanı ermeniler tarafından işgal edilmiş, yıkılmış, yandırılmış ve talan edilmiştir.

Sanayi ve inşaat alanlarının sayısı – 100;

Evlerin sayısı – 600;

İşgal edilmiş şehir, kasaba ve köylerin ümumi sayısı – 90;

Tarihi anıtların sayısı - 50;

Ağdam Devlet Tiyatrosu ve başka.

Hocavend ilçesi 2 ekim 1992 yılında ermeniler tarafından tamamen işgal olunmuştur. Arazisi 1458 kv km., Nüfusu 10 000 kişidir. Ermeni saldırıları sonucu 145 kişi şehit olmuş, 50kişi – engelli kalmış. İlçe ermeni işgalcılar tarafından yıkılmış ve yakılmıştır:

Yıkılmış, yakılmış evlerin sayı– 75;

Kasaba ve köylerin sayı– 12;

Tarihi anıtların sayı– 45 (*onunla yanaşı dünyada önemli Azıx ve Tağlar mağaraları*) ve başka.

Hocalı ilçesi 26 şubat 1992'de işgal olunmuştur.

Arazisi 926kv. km;Nüfusu 21 000 kişidir.Saldırı sonucu 830 kişi şehit olmuştur.1200 kişi engelli ve sakat kalmıştır.160 kişinin kaderi bilinmiyor. İlçe ermeni işgalcileri tarafından talan edilmiş yıkılmış ve yakılmıştır:

Sanayi ve inşaat alanı- 30;

Evler- 80;

Tarihi anıtların sayı – 100 (*onunla yanaşı Hocalı-Gedebey tarihi kültürü*) ve başka.

Şuşa ilçesi 8 Mayıs 1992 yılında ermeniler tarafından işgal olunmuştur. Arazisi 289 kv. km; Nüfusu 24 000 kişidir.210 kişi şehit olmuş, 200 kişi sakat olmuştur.50 kişinin kaderi bilinmiyor.İlçe ve köyleri ermeni işgalcılar tarafından talan edilmiş yıkılmış ve yakılmıştır.

Sanayi ve inşaat alanı- 30;

Evler-103;

Şehir, kasaba ve köy-31;

Tarihi anıt ve muzeler- 250 ve başka

Cebrayıl ilçesi-23 ağustos 1993'de ermeniler tarafından işgal olunmuştur.Arazisi 1050 kv. km (*onun 1042 kv. km arazisi Ermeni işgalı altındadır*); Nüfusu 60 000 kişidir.İlçede şehitlerin sayı - 400 kişi, 200 kişi sakat kalmış, 30 kişinin kaderi belli değil. Cebrayıl ilçesi ermeni işgalcileri tarafından işgal edilmiş, yıkılmış, yakılmış ve talan olunmuştur:

Evler- 200;

İlçede Ermeniler tarafından işgal edilmiş yaşayış yerlerinin (*kasaba ve köylerin*) sayı - 90.

Tarihi anıtlar– 100

Füzuli ilçesi 23 ağustos 1993'de ermeniler tarafından işgal olunmuştur. Arazisi 1386 kv. km; Nüfusu 120 000 (*işgal zamanı 96 000 kişiydi*) kişi. İlçe ermeni işgalcileri tarafından yıkılmış, yakılmış ve talan olunmuştur:

Ermeniler tarafından işgal edilmiş yaşayış yerleri– 52 (*1993 yılında 68 yaşayış yeri işgal altındaydı. 1994 yılın öncesi- kış ve bahar savaşlarında ilçenin 16 köyü ve Horadiz kasabası düşman elinden kurtarılmıştır.*);

Şehit olmuştur – 900 kişi;

Sakat ve engelli kalmış– 1309 kişi;

Evler- 145;

Tarihi anıtlar 150

Nazim Tapdıqoğlu(Velişov)
(*Tarihçi, Araştırmacı, Şair, Yazar,*
“Kızıl kalem” ödülünün sahibi)

AĞRIM ACIM HOCALI

Zaman hər derdin ilacıdır derler. İnsanı sakitləşdirir, derdini unutmaya, ayakta durmaya yardım eder. Bu söylemin tersini zaman ispatetti ki, öyle dertler, yaralar var dır ki, onlar hiç bir zaman kabuk bağlamaz, unutulamaz.

Hatırlandıkça acıtır insan kalbini...

Zaman unutturabilirmi?

Ya da durdurulabilir mi?

1990 yılında “Kanlı 20 Ocak Şehitlerini”, Ağdam ilçesinin Karakend köyü üzerinden içerisinde Azerbaycan’ın en önemli sayılan devlet yetkililerinin olduğu helikopterin ermeniler tarafından vurulmasını ve bu yapılan terör eylemi sonucunda hayatını kaybeden evlatlarımızı, elimizden zorla, kanunlara aykırı şekilde alınan Dağlıq Karabağı, Karabağ etrafi arazilerimizi, bu yolda verdiğimiz şehitlerimizi, ağrı-acılarımızı, Karabağ derdini.

Asla...

Vatanımızın arazi bütünlüğünün korunması yolunda şehit olan, kayıp düşen, sağlığından olan insanlar ve onların aileleri her zaman Azerbaycan’ın Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in önemli meselesi olmuştur.

Cumhurbaşkanımız kendi konuşmalarında defalarca başımıza gelen haksızlıkları, felaketleri unutmadan hak sesimizi dünyaya duyurmuş, bu fikre her birimiz destek olmalı ve doğruları Uluslararası topluma olduğu gibi yansıtmak için elimizden geleni yapmalıyız.

Büyük sarsıntı, kalp ağrısı, göz yaşıyla yazılan, XX yüzyılın büyük soykırım eylemi olan Hocalı faciasından, o acımasız gecenin tanıklarının dilinden söylenen hakikatlerden konuşan bu kitab, inanıyoruz ki, bu alanda söz sahibi olan her bir yetkilinin dikkatini bu faciayı hayata geçiren suçluların cezalandırılması yönünde adımlar atmaya sevk edecektir.

26 Şubat 1992

Hocalı ilçesi ermeni işgalcileri ve Sovyet ordusuna mahsus 366. Motoatıcı Alayı’nın askerleri ve ağır askeri tehcizatının saldırısı sonucu darmadağın edilmiş, aynı zamanda masum insanların acımasızca öldürüldüğü,rehin aldıkları insanlık tarihine kanla yazılan bir gün.

Bu gecede işgalciler yaşlıları, gençleri, çocukları, kadın ve kızları amansızca öldürmüşlerdir. Hocalı’nın arazisi stratejik bakımdan Karabağ

için çok önem taşıyordu. Hocalı'nın hava alanı insanların gidip gelmesi için tek yoluydu. O gece düşmanın ilk hedefi bu hava alanını ele geçirip, kendi çirkin emellerini rahatlıkla hayata geçirmek idi...

Üzerinden 25 yıl geçse bile, hala o gecenin acılarını unutmayan, gözleri yollarda kalan insanlar var.

Hocalıda kayıp olan 155 kişiden hala bir haber yok. O karlı gece dağlarda, ormanlarda saklanan aç, susuz kalan zavallı insanların bir çoğu donarak öldü.

Ermeni işgalcilerinin Azerbaycan topraklarını ele geçirmek için akıttıkları masum insanların kanı yerde kalmayacak. Faciayı gözleriyle görenlerin dilinden yazılmış kanlı tarih unutulmayacak ve adalet terazisine koyularak en ağır şekilde cezalandırılacaktır.

Gözleri yollarda kalan, yakınlarını bekleyen insanların ahı yerde kalmayacaktır.

Bu faciayı kameranın yaddaşına yazan muhabir Azerbaycan'ın Milli Kahramanı Çingiz Mustafayev'in kalp ağrısı ve göz yaşlarıyla çektiği kareler, ermeniler'in cesetlere üzerinde yaptıkları hakaretleri gördükçe insan mahvoluyor. Bunun içinde önceden de söylediğimiz gibi kendi topraklarımızda kendi vatanımızda yapılan hiç bir faciayı unutmamalı ve unutturmamalıyız!

Eli kalem tutan herkes masum insanlarımıza karşı yapılanları yazmalı ve bizden sonraki nesillere kalmasını sağlamak bizim insanlık vazifemizdir. Vatan borcumuzdur!

Bu gün Hocalı hakkında yazılan bir kitap, şiir, şarkı yarın için tarihimizdir. Tarihimizi yaşatmalı, yaşanılardan ders almalı ve gelecekteki bu gibi olaylardan Vatanımızı sigortalamamız lazımdır.

Hocalı soykırımını işleyenler, tam bir şerefsizlik ve ahlaksızlık numunesi gösterdiler. Vahşi ermeni cellatları hiç kimseye merhamet göstermediler. Onlar Hocalı'da insanları ateşlerde yaktılar, farklı vücut organları kesildi, başlarının, göğüslerinin karınlarının derileri soyuldu. Cesetlere karşı hakaretler edildi. Yaşayanları cesetlerle beraber önceden kazılmış kuyulara gömdüler. El-ayak tırnakları, dişleri çıkarıldı, ebeveynlerinin gözü önünde çocuklara, çocukların gözü önünde ebeveynlere işgence yapıldı. Hamile kadınların karınlarından çocukları çıkarıldı. Ermeni mezarlarının önünde genç erkeklerin kurbanlık gibi başları kesildi.

(Ermənilərin kendilerinin itirafı - ZORİ BALAYAN "Ruhumuzun canlanması" 1996, sah. 260-262).

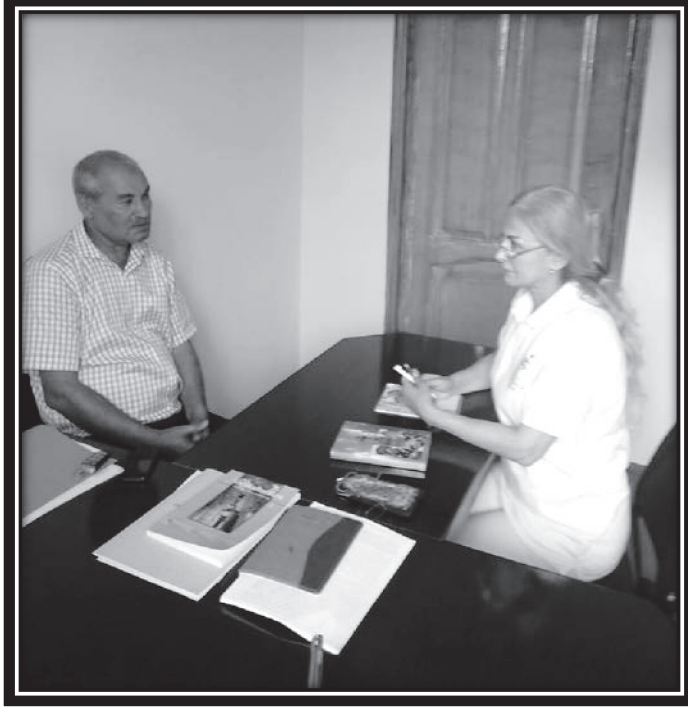
Hiç kimsenin aklına gelemeyecek ceza yöntemleri ile hayata geçirilen Hocalı faciası amansızlığıyla başkalarından seçiliyor. Hocalı

soykırımı XX yüzyılın benzeri olmayan en dehşetli soykırımı olmuştur. Bu soykırım geçen yüzyılda UKRANYADA yaşanan XATIN, VİETNAMDA SONQMI, JAPONYADA XIROSİMA, NAQASAKİ VE B. FACIALARDAN DAHA AMANSIZ DAHA AĞIR, DAHA ACILIDIR...

HOCALI: TANIKLAR KONUŞUYOR

8 GÜN ESİRLİKDE KALMAĞIM BANA 80 YILA BERABER OLDU
Alimemmədov Yaşar Şahmalı oğlu
(1956 Hocalı doğumlu)

Ebeveynlerim 1947 yılında ermeni siyasetinin kurbanı olarak Ermenistan'ın Dereleyez mahalından kovularaq Hocalıda yerleşmişler. Biz sonraları Hocalıdan ikinci kez mecburen çıkarıldık. 1990 senesinden Hocalı da yaşayan Azerbaycanlılarla azğın ermenilər düşmanlık ediyör, kasabadaki Azerbaycan'lılara hakaret ediyör, arabalarının aynalarını kırıyor,sakin insanlara zarar vermeye çalışıyordular.

Biz üç kardeş ben, Faiq (1969), Namiq (1961) kendini savunma alayının askerlerindendik. O gecə 1992 yılı Şubat ayının 25'den 26'na geöen gece Qarqar nehrinin üstünde olan demiryolu hattının yakınlığında posta da gece vardiyasındaıydık. Tankların, helikopterlerin sesi duyuluyordu, sabah BTR tanklarla kasaba kuşatma altındaydı. Bir şeylerin olacağını bekliyorduk. Akşam hava alanı taraftan ateş atıldı ve atışma başladı. Düşündük ki, atışmaya biz de cevap versek ermeniler sakinleşir, çünkü çoğu zaman böyle oluyordu. Amma bu atışma o atışmadan olmadı. Ermeniler'in insanlığa yaraşmayan acımasız adım atacakları hiç aklımıza bile gelmezdi. Silahsız insanlara,

çocuklara, yaşlılara, kadınlara karşı işkence yapıyorlardı. İnsanlar Gen dere ve Ketik ormanı yönüne kaçıyorlardı. Ben, babam Şahmalı Ali-memmedovu, eşim Seide Memmedovanı, oğlum Siracı götürdüm ve biz de *Gen dere* yönüne kaçan insanlara karıştık. Kardeşim Faiqi de orada gördüm. Yukarıya doğru kaçmak çok zordu. Faiq 6 yaşlı Siracı kucağına aldı ve *Gen dere* yönüne kaçarak dağın tepesine ulaştık. Burada ermeni postu varmış, bizi görüp ateş açtılar. Ölenlerimiz ve yaralananlarımız oldu. Herkes ormana doğru kaçtı. Karın içinde uzanarak saklanıyorduk ki, kurşunlar bizi vurmasın. Aradan 10 dakika geçti, başımı kaldırdım, ailemi ve çocukları yanımda görmedim. Hangi yöne gidiyordumsa, orada ermenilerin tuzaklarıyla karşılaşıyordum. Piremeki köyüne gittim, ailemi arıyordum oradan Dehraz köyüne geçtim. Ermeni bayanları beni gördüklerinde “boyaviklere” (kiralık katil) türkler burada diye bağırmağa başladılar ve ermeniler ateş açmaya başladılar. Köye yakın ormanda sabahladım. Burada olduğumuz zaman eşim Seideni buldum. Pircamal köyü yönüne giderken bizi yakaladılar. İstiğametinde yola çıktık ve orada bizi mühasireye alıp tuttular. Başımıza poşet geçirip, hepimizi hayvan ahına götürdüler. Başımı açtıkları zaman gördüm ki, Hocalıların çoğu buradaydı.

Çocuk, yaşlı, kadın... Kardeşlerim, oğlum da buradaydı.

Ermenilerin içinde bir Rus askeri adı Saşa'ydı benim ayakka-bımı, paltomu gömleğimi çıkarttı. Bana o kadar işkence verdiler ki, ölmek istiyordum. Koluma sıcak demirle damga basıyor, tekmeliyorlardı. Burnumu vurarak kırdılar. Kardeşim Namiqi ve bir kaç genci seçip götürdüler. Şimdiye kadar onlardan haber alamadık. Öğretmenimiz olan Caferov Cafer Muhammed oğlunu ahırın ortasında sandalye koyup oturttular. Biz erkekleride ahırın içinde yüzü aşağı yatırdılar. Öğretmene söylediler ki sen önceleri doğru ders geçmemişsin, öğrencilerine söyle ki, Karabağ ermeni topraklarıdır.. Hoca söylemeyince bıçağı boğazına tutarak tekrar etmeye zorladılar. Vatanını seven hoca bunu yapmayınca boğazından kanlar aktığını gördük sandalyeden yere düşürüp tekmelediler.

Bize toprak istiyordunuz şimdi yiyin, ahırdaki toprakları söyleyip başımızı toprağa basıyordular. Ancak, biz hiç bir zaman kim-seden toprak istememiştik, kendi topraklarımızda kendi vatanımızda yaşıyorduk.

Pircamal'da 3 gün kaldık. Oradan da Hankəndinə götürdüler. Hankəndinin insanları yüzümüze tükürüyor, bizi taşıyorlardı. Oradan da bizi Asgərana götürdüler.

Asgeran İlçesi Yangından Korunma İdarisinin başkanı Karo beni tanıdı. Kaşında olan lekeyi göstererek yalandan bir zamanlar Hocacı'dan geçerken benim taşla yaralandığımı söyledi. Bunun içinde beni öldürecekmiş. Beni işkence odasına götürdüler. Oğlumun başka odaya götürdüklerinde gitmek istemiyordu. Karo çocuğuma öyle bir tokat vurdu ki, çocuk düştü. Çocuğu diğer odada olan rehinelere verip geri işkence odasına döndüm. Karo beni sopayla o kadar dövdü ki, sonunda bayıldım ve bu sürecin ne kadar sürdüğünü bilemedim.

Uyandığımda yüzüm gözüm kan içindeydi. Beni sürükleyerek oğlumun bulunduğu odaya götürdüler. Başımı oğlumun ayaklarına koydum. Sabaha kadar acı çektim. Sabah bizi ermeni rehinelere değışeceklerini söylediler.

Odadan çıkıp yürüdükçe ermeniler silahın başıyla bize vuruyorlardı. Oğlumun başını korumaya çalışıyordum. Oradaki odalardan birinde öldürülmüş azərbaycanlı rehinelere cesetleri varmış. Benim kardeşim Faiqin cesetinde orda olduğunu sonradan öğrendim. Onuda Karo öldürmüştü.

Bizi arabaya bindirdiler ve Ağdamla Asgeran arasındaki Qarağacı mezarlığının yanında değıştirerek Ağdam gönüllülerine verdiler.

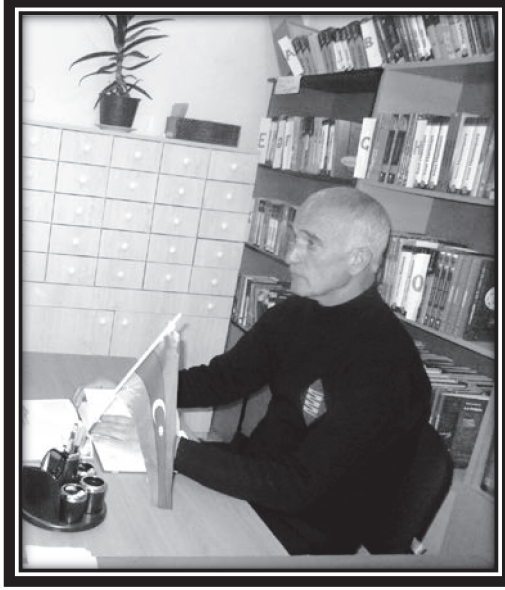
Bizi Allahverdi Bağirovun karargahına ordanda Yevlah ilçesinde bulunan askerler için olan hastaneye getirdiler.

Babamıda o gece rehin almıştılar, o da çok acı çekmişti ve onuda ermeni rehinelere değıştirmişler.

“8 gün rehin kalmak bana 80 yıl gibi gelmişti.” Ermenilerin Azerbaycanlılara karşı yaptıkları bu acımasızlık her zaman yüreğimizi yakacaktır.

KENDİ TORPAĞIMDA İKİ KEZ GÖÇMEN OLDUM

Beşirov Şükür Fırat oğlu
(1954 Laçında doğumlu)

9 yaşlı kız evladının korkudan kalbi patladı.

1979 yılında Yeyinti Sanayi Kolejini bitirdim ve Hankəndi şəhərinə gəldim.

1938 yılında bir çox akrabalarım Hocalıya yerləşmişlər. Babamgil 1976 yılında Hocalı'ya göçtülər. Ben öncələri Hocavənd ilçəsində yaşıyordum, sonraysa məcburen 1989 yılında Hocalı'ya yerləştim. Nədənə 1988 yılı Eylül'ün 20'də Xocavənd olan evimin ermənilər tərəfindən yəkmaları idi.

Zalimlər evimi ikinci dəfə burada da yaktılar. Kendi topraklarımdan iki dəfə göçmən oldum.

O vahşətli gecədə saat 11' de Hava alanı yolunda gecə vardiyaşındaydıq. Dört tərəftən Hocalı şəhəri kuşatma altındaydı.

Atışma güclənmişti.

Ailemi korumak için eve döndüm onları alıp çiftlikdən aşağıdaki barikata götürdüm. Geceyi orada geçirdik. Sabah Hocalı'nın yandığını gördük. Biz orman yoluyla Dehraz köyü tərəfinə gidiyorduk.

Şubat ayının 26' sı ve kar yağıyordu, tipiden yolumuzu kaybettik. 500 kişi ormanda kaldı. Gözümün önündə Quliyev Qaryağdının 9 yaşlı kızının korkudan kalbi durdu və öldü. Şubat ayının 26'sı gecə onlarca insan soğuktan donaraq öldü. 27'sində biz yolumuza davam etdik.

Dört tərəftən erməni "boyaviklər"i tərəfindən kuşatmaya alınmıştık.

Ayın 28'de Dehraz köyüne geldik. Köyden yüksek sesle : **biz azeriyiz kaç gündür sizi bekliyoruz** sesleri geliyordu.

Bu sözlere inanıp öne çıkan insanlara ermeniler ateş açtı. 4 kişi şehit oldu, 5 kişi yaralandı, kalan insanları rehin aldılar. Ailem rehinerin içindeydi. ben rehin düşmedim. Ormana döndüm. Ormanda saklanan Hümbet İspendiyarov adlı bir arkadaşdan Ağdamın Abdal-Gülablı köyüne nasıl gidebilirim diye sordum?

O bana ormanın yukarısında bir dağı gösterdi ve yolu anlattı.

Hümbetin oğlu ormanda ermeniler tarafından şehit oldu, kendisini de rehin aldılar. Bana söylediği yolla Abdal-Gülablı köyüne geldim. İki gün sonra erməniler karım Məmmədova Atlas Muhemmed kızını, oğlanlarım 9 yaşlı Racı, 8 yaşlı Ruslanı, 6 yaşlı Zauru ermeni rehinerle değiştiler. Aileme kovuştum. Allah'a bin kez şükürler olsun!

Benim gördüğüm 500 rehineden toplam 40 kişi ermeni rehinerle değiştirildi. **"460 kişi ermeni cellatlarının elinde kaldı."**

O ağırlı, acılı günün ve gecenin acısı hala kalbimi acıtıyor.

O GECENİN AĞRISINI HER GÜN YAŞIYORUM

Zeynalova Tovuz Feyzulla kızı

(1961 Hocalı doğumlu)

Şubatın 26'sı saat 23:00 civarında silah sesleri duyuldu.

Eşim Tofiq Zeynalov telaş içinde eve gelerek, köyü kuşatmaya aldıklarını söyledi. Atışma gittikçe güçleniyordu. Herkes Qarqar çayına taraf geldi ki, Ağdam yoluna çıksınlar. Ketik ormanına girdik. Sabah oldu.

Naxçıvanik isimli bir araziden geçerken ermeniler bize ateş açtılar. Canımızı kurtarmak için kaçıyorduk. Ben 7 yaşındaki Aynure kızımı sırtıma bağlamış, çocuğu koşuşturmada kaybetmeyim diye...

Bir hanım söyledi ki, çocuğu sırtına bağlamışsın ateşden korunmak için eğildiğinde kurşun kızına gelebilir! Kızımı sırtımdan açıp yere koyduğum zaman kızım anne diye bağırdı onu yerden kaldırmak istediğim zaman elim kalkmadı. Onun göğüsüne vurulan kurşun elimden geçti. Kızımın göğüsü kan içindeydi. O an kızım hayatını kaybetti. Kızımın cesetini Ağdama kadar kendimle getirdim.

Çok zor Ağdama vardık, burda kızımı defn ettiler. Eşim Zeynalov Tofiq Aslan ve oğlum Dehraz köyünde rehin aldılar ve şimdiye kadar onlardan bir haber alamadık. Eşimin akrabaları şehit oldu.

Ben Ağdama vardıktan sonra oğlum 1982 doğumlu Elşaddan haber alamıyordum. Kalbim paramparça olmuştu. Elşad çok zorlukla canını cellokların elinden kurtarabilmişti. Ormanda ölen insanların yanında uzanıp kendini ölmüş göstermişti. Ermeniler hayatta kalan Hocalıları aramaya giderken bir kaç sağ kalan Ağdam şehrine gelmişti. Beni arayarak Ağdam askeriye hastanesinde bulmuştu. Oğlum gördüğüm an kalbim sevinçten duracaktı. Allah onu korumuştı. O gece insanlığa sığmayan cinayetler yaşandı. O gecenin üzerinden 25 yıl geçse, ben her gün o gecenin acısını yaşıyorum.

Kulaklarımdan Aynuremin “anne!” sesi gitmiyor!

“Ben Hocalı’da toprağımı,vatanımı, eşimi, kızım Aynuremi , sağlığımı kaybettim.”

HER DEFA ŞUBAT AYI GELDİĞİNDE SANKİ ÖLÜYORUM

Allahverdiyeva Elmira Zekara kızı

(1956 Hocalı doğumlu)

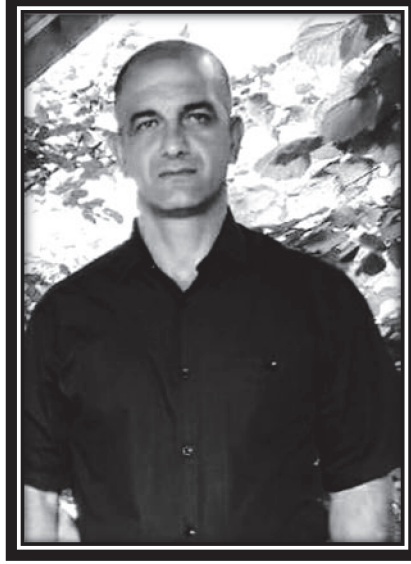

keşke dünyada hiçbir ana çocuk derdi çekmesin

Ocak ayının 19’da eşim, 1947 doğumlu Allahverdiyev Novruz Saleh oğlu beni iki çocuğumla 1977 doğumlu kızım Nuriyye ve 1979 doğumlu küçük oğlum Elgizle beraber Ucar ilçesinde yaşayan teyzesinin evine yol-
ladı. Nedeni kızım çeşmeye su getirmeye gittiği zaman Noraguğ kö-
yünden ermeniler tarafından açılan ateş zamanı korkudan aldığı beyin
travması sonucu sıklıkla yaşanmaya başlayan kalp sıkışılığını tedavi et-
direlim.Eşim ve büyük oğlum köyde kaldı. Ucar ilçesine gitdiğim
zaman 1975 doğumlu oğlum Mahire çok yalvardım, benimle gelsin, o
razi olmadı. Sonuna kadar kalıp savaşacaklarını söyledi öylede oldu,-
“Vatan” yolunda şehit oldular. Eşim Milli Orduda hizmet ediyordu.
Her gece vardiyada oluyordu postada. Oğlum da bibisinin yanında ka-
lıyordu. Facia zamanı ben orda olmasamda 25-26 ‘sına geçen gece
benim hayatımı mahvetti.Yakınlarımı benden aldı. Bazılarının ne
cesetini bulabildik, ne de rehineler içinde vardı. Eşim ve oğlumunda
kaderi böyle oldu. Akrobalarım vahşicesine öldürüldü.14 şehitim kal-
bimde yara. Her yıl şubat ayı geldiğinde sanki bir daha ölüyorum,her
gün gözüm yaşlı derdimi kimseye anlatamıyorum. Her şey güzelliğini
kayıp etmiş gözümde. Savaşların olmasını istemiyorum.

**“Dünyada hiç bir anne evlat acısı görmesin, hiç bir insan ya-
kınlarının acımasızca ölümüyle imtihan edilmesin...”**

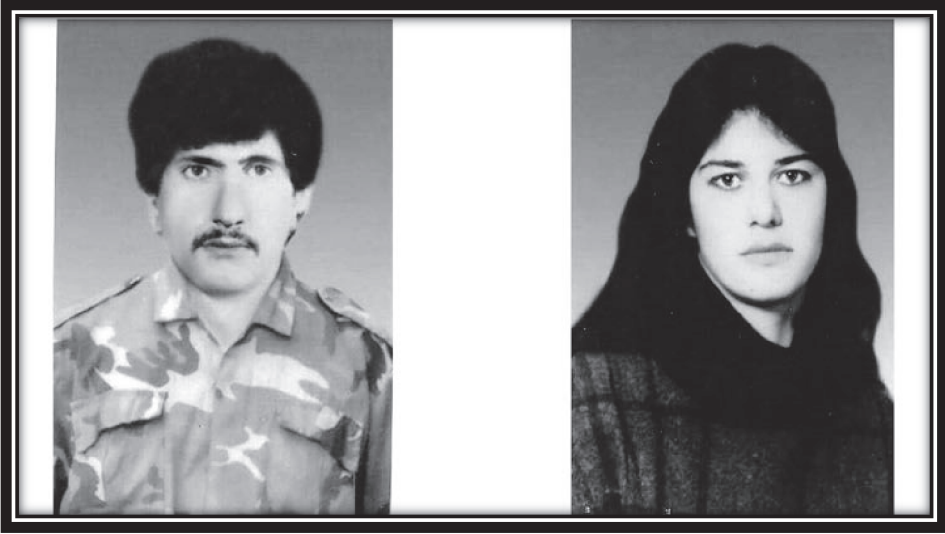
**KARDEŞİMİN MEZARI ESİRLİKDE, AĞABEYİM İSE
MEZARSIZ KALDI**
Guliyev İmran Letif oğlu
(1971 Hankəndi doğumlu)

1988 yılında ailemiz Hankəndinde olan evimizden ayrılmak zorunda kaldığımız zaman Hocalı'ya yerleştik.

Nedeni yalancı ermənilərin azərbaycanlılara qarşı haksız toprak iddialarıydı.1991 yılında askerden döndüğümde Hocalı korunma batalyonuna yazıldım. Ermeni haydutları sıklık evlere, insanlara kurşun yağdırıyorlardı. Biz de onlara karşılık vererek geri çekilmelerini sağlıyorduk.- Şubat ayının 25'i 26' ya bağlayan gece de her zaman ki gibi vardiyadaydık. Ateş sesleri geliyordu. Hankəndinden ve Qala deresinin üst tarafında saklanan tanklardan ateş açılıyordu. Kuvvetler beraber değildi.Sovyet ordusuna mahsus 366'cı alayın askeri ekipmanı ermeni cellatlarıyla beraber insanlara hücum ediyordular. Durum gittikçe zorlaşıyordu. Komutan halkı araziden çıkarmamız gerektiğini söyledi. Ben eve geldiğim zaman bizim mahallenin insanları bir bodrum katına toplanmışlardı. Beraber oradan çıktık. Bizim evden annem, babam, kız kardeşim ve ben. 1965 doğumlu abim Zakir bizimle gelmedi evde kalacağını söyledi. Nahçıvanikle Asgeran arasındaki yola yakınlığımızda BTR-ler "zirehli texnika" (zırhlı araba ve tanklar) yolu kesti ve silahlı ermeniler bize kurşun açmaya başladılar. Yolu geçmeye izin vermiyordular. Bizden 10 kişi silahlı korku içinde olan halktan ayrılarak düşmanla savaşmaya başladı. Tahminen 60-

70 kişilik deste yolu geçti. Ermeniler karşımızı kestiler. Biz mecburen geri Ketik tarafına döndük. Nahçıvaniktarafta vardığımızda ermeniler yeniden karşımızı kestiler. 5 arkadaşımız şehit oldu.Biz çok zorlukla Ağdamın Şelli köyüne vardık.Ailemin Ağdam tarafına geçemediğini duyup geri döndüm 6-7 kişiyle beraber.Yolda rehin kalan soydaşlarımıza, yaralılara yardım etdik ve 6 kişinin cesetini de Ağdamlı Hasan kişinin “Zil” arabasına toplayarak geri gönderdik. Ailemden haber alamayıp üzgün geri döndüm. Akşam karanlıkta anne babam Ağdam’a gelebilmişler. Bana haber geldi ki, birtanecek kız kardeşimi ermeniler öldürmüş cesetini de ormana bırakmışlar.Yakın akrabalarımı toplayıp kız kardeşimin cesetini vurulduğu yerden bulup getirdim.

Kardeşim Zöhre Guliyeva 1968 doğumluydu. Gence də meslek lisesinde okuyordu. Hocalı kendini mudafıa batalyonunda hemşirelik yapıyordu. Hocalı’da onu cesur,yiğit kız gibi tanıyordular .Bir gün içersinde 30-40 kişi olan Ağdamdan gelen otobüsü ermeniler taş yağmuruna tutuyorlar. Sürücü İlqar yaralanır ve bilinçini kaybediyor. Ermeniler otobüsdekileri rehin almak istediklerinde kardeşim direksiyona geçerek insanları sağ-salim Hocalıya getiriyor. O kanlı gece de Nahçıvanik yoluna kadar insanlara yardım etmiş, ölenlerden birinin silahını alarak ermenilerle savaşmıştır. Zöhreye ilk ateş açıldığında komşunun küçük çocuğunu kurtarmış kaçmasına yardım etmişti. Sonra arkaarkaya 3 kurşunun kurbanı olmuş. Kardeşimin ölümünden sonra “Ygitliğe görə” madalyasıyla ödüllendirilmişti. Abim Zakirlede

ilgilendim. Birinin dediğine göre ermeniler evlerde kalanları arabalara bindirdiklerinde abim arabaya binmeyip kendi toprağında kalmak istiyorum hiç bir yere gitmiyorum sözlerini dediği için kurşuna dizmişler.

Abim mezarısız, ablamınsa mezarı o topraklarda kaldı. Allah bütün şehitlerimize rahmet eylesin!

“İnşallah biz öz topraklarımıza kavuşacağız, o zaman onların ruhu şad olacak.”

BU KEZ BİZİM SONUMUZ OLDU
Humar Bahadur kızı Selimova
(1972 Hocalı doğumlu)

O gece babamı ve kardeşlerimi kaybettim.

Annem, 2 ablam, ablamın 5 çocuğu, bir abimin kızı rehin düştü. Bende ağır yaralandım. Ermeni cellatları cesetlerin içinde ölü sanıp rehin almamıştılar. Bu olanlardan sonra yakınlarımıza verilen dayanılmaz işkenceleri ve öldürülmesini gözüyle gören annem, iki ablam bu acıya dayanamayarak öldüler. Aynı gece abilerimin üçü de vardiyadaydılar. Evde

ben, babam, annem, gelinimiz, abimin 3 çocuğu vardı. Biz artık anladık ki, şehiri kurşun yağmuruna tutmuş bu acımasız ermeni cellatları...

Ketik ormanına doğru gittik. Qarqar çayını geçmek gerekiyordu, ormana girebilmemiz için. Çayın suyu çok soğuk, çayı geçtik. Abilerim insanları korumak için bizden önde gidiyorlardı. Sabaha kadar yol gittik. Ayaklarımız donmuştu. Ermeniler aniden bize ateş açtılar. Tanklardan açılan ateş beni ailemden ayrı saldı. Nerede olduğumu bilmiyordum. Ne olursa olsun rehin düşmek istemiyordum. 30 kişi bir aradaydık. Kuşatma altında olduğumuzu aniden anladık. Üzerimize kurşun yağmaya başladı. Yaralananlar, ölenler oldu. Bende ağır yaralanmışım, sağ tarafım qelpe ile doluydu. “boyavikler” o an bize yaklaştılar, yaşayanları, yaralıları arabaya binmeye emrettiler. Binmek istemediğim için beni dövdüler kan içinde kaldım acıdan kendimden geçmişim, beni öldü sanıp bırakmışlar. Kendime geldiğim zaman ölenlerin arasında olduğumu gördüm. Bir genç ağır yaralıydı, su istiyordu. Sürünerek ona taraf gittim karı elimde top yaparak ona vermek istediğimde uzaktan ermenilerin koşa koşa biz tarafa geldiğini gördüm. Ermeniler bizim yaşadığımızı bilmeden üzerimizden geçerek gittiler. Onlar gittikten sonra o genci uyandırmaya çalıştım ama o son kez gözlerini açtı:

- Of! Ay Allah” – söyledi ve gözlerini kapadı.

Yalnız kaldım, ağlamaya başladım, birden bizimkilerin seslerini duydum.

Bizleri arıyorlardı. Son gücümü toplayarak kalktım onlara seslendim. O an ermeniler beni ateşe tuttular, bizimkiler de onlara cevap ateşi açtılar. Ben ikitarafli ateşin arasında kalmışım. Kendimi kayıptım. Ağdamlı savaşçılar sesimi duymuşlar. Hayatımı borçlu olduğum bu savaşçılardan birinin ismi Elgiz aklımda kalmıştı. Onun yaşayıp, yaşamadığını da bilmiyorum.

Ben 3 ay sonra öğrendim ki, babam 1928 doğumlu Bahadır Selimov, abilerim 1958 doğumlu Faxreddin Səlimov, 1960 doğumlu Araz Selimov, 1970 doğumlu Mikayıl Selimov şehit olmuşlar.

Ölümünden sonra abim Araz Selimova Azərbaycanın Milli Kahramanı ismi verilmiş. O, Hocalıları korumuş köyden çıkmaya çok yardım etmiş. Kurşunu bittiğinde ermeniler onu rehin almış, ailemin gözünün önünde işkence vererek öldürmüşler. 21 yaş, küçük kardeşim Mikayıl Selimov poliste çalışıyordu. Mikayıl da, o gecenin kurbanı oldu.

Ölümünden sonra onu “Azerbaycan Bayrağı” ordeniyle taltif etdiler. O gecede aldığım darbeler sağlığımda çok problemlere sebep oldu. Devletimizin yardımıyla kardeş ülke Türkiyede tedavi aldıktan sonra biraz daha iyileştim. Hiç bir insana bizim başımıza gelenleri arzu etmem. Gözlerimden akan yaşlar yüreğimi yakıyor.

“Bütün kaybetdiğimiz topraklar, Hocalımız ermenilerden temizlensin, o zaman acım biraz daha azalır belki...”

12 GÜN YOL GİTDİK
Gasımov Salman Muhammed oğlu
(1977 Xocalı doğumlu)

O zamanlar 15 yaşındaydım.

İyi hatırlıyorum kurşun sesleri geldi, her zaman ki, gibi ermeniler ateş açıp duracak sandım ama bu defa sonumuz oldu. Bir gece de Hocalı tanınmaz hale geldi. 1941 doğumlu annem Gasıмова Ayna Behlul kızı, 1933 doğumlu babam Gasımov Muhammed Salman oğlu, 1962 doğumlu Gasımov Bayram Muhammed oğlu, 1970 doğumlu Qasımov Enver Muhammed oğluyla beraber demir yolu köprüsünün altında olan sığınağa geldik. Hocalıdan çıkmak için 2 yol vardı. Biri Asgəran yolu, o biriyse Abdalgülablıya giden Ketik yolu. Evimiz ormana yakındı. Ermeni ordusu geçmiş sovyet ordusuyla beraber ateş aç-aça Hocalı'ya giriyordu. Ağır toplar ermenilerin geldikleri yeri, olduğu mekanı vurmuyordu. Onlardan sonra ki, destelere ateş açarak haber ediyordular. Menfur ermeniler tarafından her bir plan önceden düşünülmüştü. Hocalıların karşı koyması olanaksızdı. Ormana taraf geldik. Qarqar çayına vardığımızda karar verdik ki, Ketik yolu - Abdalgülablı yönünde gidelim. Ormanda yukarıya doğru kalkıyorduk

çok zor oluyordu. Birbirimize yardım ediyorduk ki. Geri de kimse kalmamasın. Şubatın 26'sı sabah ormanın yukarısına vardık. Ermeniler burada saklanmış, bizim gelmemizi bekliyorlarmış. Bizi gördüklerinde ateş açmaya başladılar. Bir kişi öldü çok kişi yaralandı. Biz hangi yöne gitsek karşımıza ermeniler çıkıp ateş açıyordular. Ormana geri döndük. Akşama kadar ailemle beraberdim. Akşama kadar Ağdama çıkmak için yol aradık. Biraz gitdikten sonra biz Azerbaycan'lıyız söyleyenlerin sesleri geliyordu yanımıza gelin diyorlardı. İnanarak sese taraf gitdik. Yaklaştığımızda ateş açmaya başladılar. Orada bölündük babamdan ayrı düştük. Üzerimize yağın kurşunlardan korunmamız lazımdı. Herkes canını kurtarmaya çalışıyordu. Ermeniler ormana girerek azerbaycanlıları arıyordular. Aniden bir ermeni elinde beşatılan (tüfek) bizi gördü ve bize nişan aldığı anda abim elinde kurşunu bitmiş silahı ona taraf çevirerek gitmesen bütün kurşunları üzerine yağdıracağım dedi.

12 gün yol gitdik.

Ermenilerin yaşadığı köylerden birinden geçip gitmek zorundaydık ki, en kısa zamanda Ağdama ulaşabilelim. Rafiq, Tofiq kardeşleri ve benim abim tuzak olup olmadığını araştırmak için köye gitdiler. Köye vardıklarında karışıklık düştü. Ne olduğunu anlayamadık. Yönümüzü değiştirdik. Abimde bizden ayrı düştü. İnsan kendi gözünün önünde yakınlarını kayıp edermiş. Çok zorlukla biz Boz dağın zirvesine, Topatılan adlanan yere geldik. Yanlış gelmiştik, geri dönüp, Asgeranın yanından geçip Ağdama yetiştik. Askerlerimiz bize sahip çıktı. Ayaklarım donmuştu, ayağımı pençeden kestiler. Annemin, abilerimin ayak barmaklarını don vurmuştu, onlarında parmaklarını kestiler. Babam rehin düşmüştü. 48 gün onu Hankendi hapishanesinde rehin tutmuştu. Sonra ermeni rehineleriyle değiştirildi.

O ağrılı günleri her gün yaşıyorum. Gözümün karşısından o gecenin ağrıları gitmiyor.

“Çocuklara, yaşlılara, kadınlara işkence vererek öldürmek hiç bir vicdana sığacak davranış değildir

SEKİZ GÜN ERMENİ REHİNESİ OLMAK SOLMUŞ ÇİÇEK ERMENİ ELİNDE BİR KIZ

Dürdane Allahverdi kızı Ağayeva

(1972 Hocalı doğumlu)

O geceyi hatırladıkça ne gözümün yaşı kuruyor, ne de kalbimin ağrısı.. Her gün o günü yaşıyorum. Onurumun, bakire duygularımın mahvolduğu gece.

Bir genç kızın tüm arzularına, bakireliğine darbe olan bir gece.

Yıllarca başıma gelenleri, bu acıyı kimseye söyleyemedim. Yapılan işkenceleri utandım konuşmaya. Kaç yıl sustum, ama sonra ermeni cellatlarının yaptığı işkenceleri, vahşilikleri herkese anlatmak istedim.

Onlar bize öz vatanımızda, öz toprağımızda nasıl işkence ETTİLER!

O gece top sesleri, atışma sesleri çok dahşetliydi.

Küçük kardeşim evde, abilerim vardiyadaydılar. Biz komuşuya ait bodrum kata indik. Ama bu atışmanın sonunun dahşetli olacağını anlıyorduk. 2 saat burada kaldık. Bu zaman içinde komşu Muhammed dayı ermenilerin hava alanını aldıklarını söyledi. Artık burda kalmak tehlikeliydi..

Biz ormana taraf gittik, ben, annem Nübar, abim Elşad ve ninem Firuzə. Karlı bir gece Qarqar çayını geçmek çok zordu. Kaç insan bumbuz sudan çıkdıktan sonra soyuğa dayanamadı donarak, öldü or-

manda. Hiç kimse doğma evini, toprağını bırakıp gitmek istemiyordu. Yaşlı insanların çoğu evlerini terk etmediler. Şimdiye kadar onların akibeti belli değil. Biz çok gittik. Ağdam'a ulaşmaya 10 dakika yol kalmıştı ki, ermeni cellatları bizi ateşe tuttular.

Keşke o gece ormanda ölseydim, en azından şehit olurdum.

Yaşadığım işkenceleri görmezdim. Onurum, kızlık hisslerim çig-nendi...

Sağ ayağımdan yaralandım. Kendimi kaybettim, gözümü açtığımda etrafımda cesetler vardı. Artık ailemden ayrı düşmüştüm.

Rehin düşmek istemiyordum. Etrafda olanlar dehşetliydi. Bunları gözle görmek çok ağrıdı çok...

Bir çocuklu anneyi bebeğiyle beraber kurşuna dizdiler, annenin kanı bebeğin kanına karışmıştı

Hüseynov Valehin (muzisyen) hanımını nasıl öldürdüklerini de gördüm. Kadın hamileydi onun için çok zordu kaçarak saklanmak. Ermeniler onu gördüler və kurşuna tuttular hamilə kadın hayatını kayb etdi.

Ermeniler bize yaklaşarak sizi öldürmeyeceğiz ayağa kalkın dediler. 1973 doğumlu kardeşim Elşad benden 5 metre öndeydi, önce kardeşim, sonra komşumuz Ganboy 5 yaşında ki oğluyla ayağa kalktı, sonra da ben ayağa kalktım. Bizi Asgerana götürdüler. 2 kilometre yolu soyukta, karda ayakla gitdik. Sakladıkları yerde o kadar genç kız, kadın çocuk gördüm ki... Her birinin gözünde stres, heyecan, korku.

İnsanlara nasıl işkence verdiklerini gördüm.

Sekiz gün dövüldüm ve hakarete uğradım.

O kadar dövüldü ki, o kadar ağır işkenceler veriyordular ki, vücudumun ağrısından oturamıyordum, uzanamıyordum, kendime yer bulamıyordum. İtfaiye dairesinin başkanı Karo bana o kadar hakaret ediyorduki, işkence veriyordu ki...

Her defasında elim soğuk suya değdiğinde Karo'nun beni yarım saat soğuk suda sakladığı zincirle dövmesi gözümün önüne geliyor.

Bu işkencelere dayanamıyordum. Beni ermeniler sırayla dövüyordu.

Bedenimi artık hissetmiyordum. Bana yapılanları yazsam bir kitapta bile sığmaz. Allah'Tan ölüm istiyordum..

Bir gün Karo işkence verip dövüldükten sonra söyledi ki, seni evinize hocalıya götüreceğim. Doğma şehirime arabayla girdik. Çok acıydı topraklarımızı böyle görmek, evler yakılmış yok edilmişti, işkencenin ağrılarındı unuttum. Boğazım tutuldu, kurban olduğum elobam, toprağım söyle neler çektin!...

Evimin nerede olduğunu sordular, gösterdim. Evimin yanına geldik.

Evimi gördüğümde dayanamadım hıçkırarak ağladım..

Baba evinden, merdivenlerimizden beyaz gelinlikle çıkmak, güzel aile kurmak en büyük arzumdur, genç bir kıyıldım. Hayalleri olan ancak yarım kalan beni yakan genç kız.

Bana düğün nasip olmadı...

Bu düşüncelerle evimize taraf ağlaya ağlaya baktığımda arkadan beni zarbeyle vurdular, yinede işkence devam ediyordu. Ermeniler taş atıyordu bana. O an yaşlı ermeni kadını bize taraf gelerek Karoy' bu türk kızını evlerinin önünde as dedi. Karo'nun yanında olan Saşa adlı bir Ermeni bunu bana ver, torunlarımın gözünün önünde başını keseyim. Karo ve Saşa beni lastikle dövmeye başladılar.

Ağdamda rehinelerle değışecekleri için beni öldürmekten vaz geçtiler.

Allah rahmet eylesin Azerbayca'nın Milli Kahramanı Allahverdi Bağirova. Rehineler Mart'ın 4'de değıştirildi. O gün azatlığımdır.

Sıhhatimde ciddi problemler o zamandan şimdiye kadar devam ediyor.

Sonra evlendim. Bir kızım var, ismi Leman, onunla nefes alıyorum. Beni her halimle kabul etmiş rahmetli eşim Kerimov İlhamı çok seviyordum. O asil, Azerbaycan kişisiydi. Benim rehin tutulduğumu ve hangi işkençelere maruz kaldığımı biliyordu Beni olduğum gibi kabul etmişti. Bir defa bile geçmişimle ilgili soru sormamıştır.

Benim yaşadıklarımı Allah kimseye yaşatmasın hiç kimseye...

“Her bir yara iyileşir, her dert geçer, toprak derdi, el derdi geçmez.”

HOCALI SOYKIRIMI- TATLI HATIRALARIMIN KATLIAM GECESİ...

Bandaliyeva Aide Allahverdi kızı
(1968 Berde doğumlu)

Azerbaycan Tıp Üniversitesi Öğretmenliği. AMEA Hukuk ve İnsan
Hakları Enstitüsünde Kıdemli Araştırma Görevlisi

Hocalı soykırımı- tatlı hatıralarımın katliam gecesi... Çocukluğumun en tatlı, hatırlanan hatıraları yaz tatillerimin anneannemlerin yanında, sefalı Kelbecerin büyüleyici koynunda ve babaannemlerin yanında, Karabağın güzel mekanı olan Hocalıda geçirdiğim kaygısız günlerimle ilgiliydi. Yıllar bir-birini tamamladıkça o güzel mekanların her pınarının başında, nehirlerinin kıyılarında çiçekli yamaçlarında izlerimiz kalırdı... Ve o zamanlar hiç aklımın ucundan bile geçmezdeki, kısa bir zamandan sonra o izler, katı düşmanların elleriyle dökülen kendi yakınlarımın kanlarıyla yıkanıp silinecek... Ama ne yazık ki, acı tarih bu dehşeti bize yaşattı. Hocalının güzel manzaraları, çocukluk ve gençlik yıllarımda ilkbahar-yaz mevsimlerinin manzarasıyla aklıma sinmişti. Her zaman oranın kışını da görmeyi isterdim. Yakınlarımın

anlattıklarından bilirdim ki yazı sıcak, hoş havalı olduğu gibi kışı da biraz sert, karlı-boranlı olurdu. Ama ben, sıcak soba yanında baba-anne-dedemin tatlı sohbetlerini dinleyerek onun kışını da izlemeyi hep dilerdim... Çünkü, onların her zaman bizlere ettiği sohbetleri çok dinlerdik. Ve o sohbetleri bazen tatlı, bazen korkunç bir masal sanardık... Aslında onların bize anlattıkları bu "tatlı masalların" kahramanları onların kendileriymiş. Anlattıkları o korkunç olaylar ise dede-babalarının zamanında yaşadıkları, kendi yurtları olan Batı Azerbaycan topraklarından ermeniler tarafından XIX yüzyılın sonları, XX asr öncesi ermeniler tarafından çeşitli işkencelere maruz kalmakla ayrılmaları olmuştur. Onlar Hocalıya da o topraklardan zorla ayrıldıktan sonra göçüp gelmiş ve meskunlaşmıştırlar... Ne yazık ki bu son değilmiş... Katı düşmanın iğrenç siyaseti onları son meskunlaştıkları Hocalıda da rahat bırakmayacaklarmış. Ve yine de aklımın ucundan bile geçmezdi ki, benim dilediğim o kış gecelerinin birinde Hocalı, en dehşetli faciasını - asrın soy kırımını, yerle yeksan olan kısmetini yaşayacak... Hocalının kaderi acımasız yazı 26 Şubat 1992 yılı karlı bir kış gecesi yazıldı. Kuşbaşı kar yağın sert kış gecesi. O gece dehşet yaşadı Hocalı. Öyle bir dehşet ki, yer yüzü bile böyle musibet, böyle vahşilik görmemişti. Evlere od vuruldu, toprak kana boyandı o gece. Düşman yaşlıya, hastaya, kadına aman vermedi. Çocuklar anne-babalarının gözleri önünde özel ermeni dığalarının mezarları üstünde kurbanlık kesildiler. Kız-gelinler esir alındılar. Sürekli yağın mermi yağmurundan kurtulup, ayağı yalın, başı açık halde ormanlara, dağlara yüz tutanların çoğu, yolda dondu, kar uçkunlarına düştü. O gece nereye gideceğini, kimden İmdat dileyeceğini çocukların yakınlarının cesetleri arasında şaşkın halde bakışmalarını, etrafta ne olduğundan habersiz körpenin gözlerini hayata ebediyen kapatmış annenin buz gibi soğuk döşlerini emmesini göz önüne getirin... O gece Hocalı ahalisinin yüzleştikleri musibetlerin hangi birisini söylemek ve ya yazmak olur? Kalem acizdir bu vahşilikleri tasvir etmekte. Şehrin 800- den fazla insanının hayatına son verildi bir gecenin içinde. Bunların içerisinde 22 kişi benim yakınlarımdı. 6 aile mahv edildi, 1277 kişi esir alındı, yüzlerce soydaşımız bu ve ya diğer derecede ağır yaralar aldı. Tarihin şimdiedek şahidi olmadığı bu musibeti ancak insanlığını, merhamet hissini kaybeden vahşi ermeniler yapa bilirlerdi. Onlar Hankendinde karar tutmuş geçmiş sovyet ordusuna ait askeri malzemelerin, özellikle de 366. Alayın katılımı ile dinç ahalinin üzerine hücum ettiler ve aslında soykırım yaparak bir şehri yer yüzünden sildiler.

Sonralar o dehşetli geceden bin türlü azapla kurtula bilip, ayakları, elleri donan, yıllar sonra o korkunç olay zamanı kazandıkları bin türlü hastalıkların eziyetini çeken babaannem, halalarım, amcalarım, onların evlatları ve torunlarının canlı sohbetlerinden öğrendim ki, ermenilerin yaptığı vahşilikleri hiç bir şeyle kıyaslamak mümkün değil. Onlar, kendi kötü hareketleri ile tarihten tanıdığımız en gaddar hükümdarların zülmkarlığını bile gölgede bıraktılar. Bu vahşilikleri yapmakla her zaman, her yerde kendilerinin "mazlum, acınacaklı, Türklerin şiddetine maruz kalmış bir halk gibi tanıtan ermeniler kendi kötülüklerini, iç yüzünü açıp bütün dünyaya gösterdiler. Ülkemizin başkenti Baküde Hocalı kurbanlarının hatırasına bir abide ucalmaktadır. Abidede arzuları gözünde kalan evladını başı üstüne kaldıran annenin feryadı tasvir edilmiştir. Bu vatan simgesi olan annenin kendi evlatlarına karşı sevgisinin bir örneğidir. Evet, malasef asrın Hocalı faciası tek dünyadan göçen annelerin, körpelerin dileklerini gözünde bırakmadı. Hem de benim gibi yüz binlerle insanın Hocalıyla ve orada helak olmuş yakınlarıyla ilgili çocukluk ve gençlik hatıralarını ebediyen siyaha boyadı. Hocalı soykırımını hem de o günlerin güzel hatıralarının katliamı oldu. Çünkü biz o hatıraların tatlı tadını bir daha duymayacağız..

HOCALI GENÇLERİ KONUŞUYOR:

“ÖKSÜZ KALAN ÇOCUKLAR FARKINDA OLMADAN KURTARICI OLMUŞLAR”

Garayeva Lamiye Yusufali kızı

(1989 Hocalı doğumlu)

*Hocalı İlçesi İHB'nin Muavini, ekonomik ve coğrafi
ve İnsani Sorunlar Bölüm Başkanı*

O dehşetli geceden bana yadigar kalan bütün hayatım boyu varlığım, nefesim kadar ihtiyac duyduğum babımın yokluğu ve 7 yaşına kadar her gece kendimi ateşin, alevin, kurşun seslerinin içinde gördüyüm korkunç rüyalarım oldu.

Hocalı soykırımında üç yaşındaydım. Olanları tam hatırlamam mümkün değil, ama duyduklarımı, hatıralarımda zayıfda olsa canlandırdığım bazı olayları sizinle paylaşa bilirim.

Şubat ayında Hocalı artık 4 ay oluyordu ki, kuşatma altındaydı.

Şubat ayının 25'i gece saat 11 gibi atışmaların durmadığını, evlerin yakıldığını gördük. Olayların olduğu zaman babam ve dayım kendini savunma batalyonunda hizmet ediyordular. Akşam onlar eve gelerek ermenilerin artık şehire girdiklerini, hava alanını kuşatdıklarını, ölen ve yaralananların olduğunu söylediler.

Biz 4 ay oluyordu bodrum katında sabahlıyorduk. Buradan çıktığımızda yakındaki evleri ateşe veriyordular. Biz Ketik ormanına taraf gitmeye başladık. Bu ormana girmemiz için Qarqar çayını geçmemiz lazımdı.Şehire saldırı aniden başladığı için insanların bir çoğu yalınayaktı. Onun için çayı geçerken bir çok kişinin ayakları dondu. Biz üç gün ormanda, dize kadar kar içinde kaldık. Gece olduğu için ve her yer ağ kar olduğundan kaçmaya yol bulamıyorduk. Bunu bilen ermeniler Bozdağ tarafından ateş açmaya başladılar. Ölenler ve yaralananlar oldu. Daha sonra ermeniler bizle beraber 300'e kadar Hocalı sakinini yakınlıktaki Dehraz köyünde domuz çiftliğine saldırdılar bir kaç gün bizi burda aç susuz tuttular... Rehin alındığımız zaman ben babam – Garayev Yusufali Süleyman oğlunun, abim Garayev Ramil ise annem Caferova İrade Aydın kızının kucağındaydık.

Ölen insanların çocuklarını rehin düşen hocalılar kendileriyle götürüyordular.

“Öksüz kalan çocuklar farkında olmadan kurtarıcı olmuşlar” fikrimi böyle açıklamak istiyorum.

Ermeniler Hocalı'nın savunmasına yardım etmiş kendini savunma batalyonunun savaşçıları seçerek götürüyordular. Bizim aile-

Üç gün ormanda dize kadar karın içinde kaldık

dende 14 kişi vardı babamla beraber... Ama onlar bu seçimde nedense kucaklarında çocuk olan askerlere dokunmadılar.

Bu yolla onlar cellatların elinden kurtulabilmişler. Benim 2 yaşım olduğundan onların korkusundan durmadan ağlıyordum. Babam göz yaşlarıma dayanamayarak beni annemin kucağına vermiş. Bunun içinde ben göz yaşlarımla istemeden babamın rehin alınmasına sebep oldum. Gerçekten ben suçlumuyum?

“Benden başka hangi evladin gözyaşları babasının rehin düşmesine sebep olmuştur?” (həmdə şəkilin altından)

Babamı seçtikten sonra diğer 13 kişiyle beraber onları dışarı çıkarıp döve-döve götürmüşler. Oradakilerin sözlerine göre birazsonra dışarıdan kurşun sesleri gelmiş.

Büğüne kadar babamla ilgili bir haber alamadık. Bu söylediğimi belki yanlış anlarsınız, bazen babamın yaşamaması için dua ediyorum.

Bir insan 25 sene cellat ermenilerin elinde nasıl hayatta kalabilir?

Onların işkencelerini düşünmek bile istemiyorum...

25 senedir bu cümleyi tekrarlıyorum kendikendime

-“Sevgili babam, beni affet”

Keşke o kadar ağlamasaydım.

Keşke!

Keşke sen beni anneme verdiğin zaman kucağından inmseydim.

Belki de kaderin öyleymiş.

Annem Caferova İrade Aydın kızı gerçekten kahraman bir kadındı.

Tek onun için değil ki, bizi babamdan sonra bakmış büyütmüş,- okutmuş, mutlu aile kurmamıza yardım etmiş, yakınlarımla dediklerine göre o zaman babamı seçtiklerinde ermeni askerinin silahının karşısına geçmiş onu götürüyorsa benide öldür demiş.

Annem!

Annem Hocalı ilçesi İstatistik Ofisinde baş danışman görevinde çalışıyordu.1965 Hocalı doğumlu.

Her defa babamla ilgili anneme soru sorduğumda Yusifəli bu gün de yanımdadır, her gün rüyalarımnda benimle beraber söylüyor.

Belki de bu onun umudunu yitirmediğindedir.

Abim Qarayev Ramil Yusifəli oğlu evli, 2 çocuğu var. Doktor olarak çalışıyor.

Şimdi bende, abimde ebeveyn için evlat sevgisinin ne olduğunu çok iyi biliyoruz. Hayatta en büyük hayalim kızımın benim yaşadıklarımı yaşamamasıdır.

“Bir kız için babanın var olması vazgeçilmez bir duygudur.”

Gençlere tavsiyem her birimiz Hocalı soykırımının dünyada tanınması için elimizden geleni yapmalıyız.

Tarihimizi her zaman doğru öğrenmeli ve bizden sonrakilere öğretmeliyiz. Yalnız Hocalı soykırımını değil, ermenilerin 200 seneden fazla zamanda bize yaptıklarını ortaya çıkarmalıyız ve sesimizi tüm dünyaya duyurmalıyız...

O GECE BİR AİLENİN ÇIRAĞI SÖNDÜ

Hocalı faciasında tüm ailesini kayıp eden

Aliyev Mehdi Firdovsi oğlu.

(1968 Hocalı doğumlu)

Hocalı'nın en ağır dertli sakini benim

- Ben Aliyev Mehdi Firdovsi oğlu 1988 yılı Hocalı doğumluyum. 1992 Şubat 25'den 26'na geçen gece

Emenilerin yaptıkları Hocalı soykırımı zamanı babamı, annemi, abilerimi bir sözle bütün ailemi kaybettim. O zaman 4 yaşındaydım.

Şimdi Goranboy ilçesinin, Ağcakənd kasabasında yaşıyorum. Goranboy ilçe Polis şubesinde polis vazifesinde çalışıyorum.

O gün baş verenler bir an olsun aklımdan çıkmıyor. Karanlıktı.

Her taraftan kurşun sesi geliyordu. Babam bizi evimizin bodrum katına götürdü, sonra oradan kaçarak ormana gittik. Bizle beraber çok kişi vardı.

Ermeniler bize ateş açtıklarında yere düştüm.

4 yaşında çocuk halimle ormanın ortasında yalnız kaldım. Bağırıp ağlıyordum. Hiç bir şeyi anlayamıyordum.

Evde ermenilerden çok konuşmuşlardı, ama ben ölüm, rehin düşmenin ne olduğunu anlayamıyordum. Sesime ermeniler geldi.

Doğrusu davranışlarından ermeni olduklarını anladım.

Ermeniler geldi!...

Ellerine geçen yaşlıları, kadınları, çocukları işkenceyle öldürüyorlardı. Şanslıymışım ki hayatta kaldım.

Ermeniler beni rehinelere yanına götürdüler.

Ailemi arıyordum ama bulamıyordum. Ağlıyordum aileme götürmeleri için...

İnanmak istemiyordum..

Ermeni cellatları benim tüm ailemi öldürmüşler.

Bunu büyüdüğümde kabullenmeye çalışıyorum ve buna alışamadım.

Orada herkes kendini düşünüyordu. 4 yaşında korunmasız bir cocuktum.

Benimle ilgilenen yoktu. Birgün sonra bizi bıraktılar.

Ailem olmadan yaşamak çok zordu. Tek anne, babamı değil kardeşlerimide kaybetmişim.

Kimsesizdim. Hiç kimseye böyle acı nasip olmasın.

Hocalı'nın en acı çekenini benim. Akralarımın yanında büyüdüm. Yalnızım, yalnız kaldım. Ne kadar çalışsamda bir şeyler yapamıyorum.

Herkes ailesi yardım ediyor, bende oda yok!

Çok zorlukla büyüdüm.

“Hiç kimseye böyle hayatı, sahipsizce yaşamayı arzu etmiyorum”...

O GÜN BÜTÜN ŞEHİR ŞEHİT OLDU
Hüseynova (Aliyeva) Rahide Elbrus kızı
(1989 Hocalı doğumlu)

- Goranboy ilçesinin Aşağı Ağcakənd kasabında yaşıyorum.
Şimdi Goranboy ilçesinin Aşağı Ağcakənd kasabasında faaliyet gösteren Xocalı merkez kütüphanesinde başkan olarak çalışıyorum.

Hocalı faciasıyla ilgili heyecansız konuşmak mümkün değil.
Hocalı işgal olunduğu gece film gibi gözümün önünde.

25-26 Şubat 1992 tarihlerinde ermeniler tarafından yapılan Hocalı soykırımı sırasında babamı, annemi, kardeşimi hepsini bir kerede ailemin tüm üyelerinden kaybettim

Evimizin ermeniler tarafından yakılması, silah seslerinden, akrabalarımın şehit olmasından, ormanlara kaçmasının üzerinden 25 sene geçse de, o gece benim hayelimde derin, iyileşmeyecek yaralar bıraktığı için unutulmazdır.

O gece savaşın ne olduğunu anlamasamda ailemiz babam, annem, ablam, abim, dede ve ninem başka bir çok akrabalarımız ermeniler Hocalı'ya baskın yaptıklarında ormanlara kaçtığımız dün gibi aklımda.

Gece olduğu için ormanda gözgözü görmüyordu. Herkes ayrı düşmüştü.

Babam beni, annem iki aylık kız kardeşimi kucığına almış. Yaşlı dedem ve ninem ise altı yaşında ki abimin elinden tutmuş.

Sonraları anladım ki, o geceyi unutamamamın sebebi abimin elinden tutan dedem ve ninemin beraber şehit olmaları ve bunu anne babamın aciz kalarak izlemesi olmuştu.

Sabaha yakındı. Her taraf insan cesetleriyle doluydu. Seher vakti idi.

Ormanda ailemle mecburen bir kaç defa cesetlerin arasına uzandık.

Cesetler tanınmaz haldeydi. En ağırıysa birçok şehitlerin mezarının bile olmaması.

Ailemle beraber şubatın 26'da Ağdamın Şelli köyüne vardık ve bundan sonrada acılı günlerimiz devam ediyordu.

O gece Hocalı bir şehir gibi yer yüzünden silindi.

Kocaman bir şehir öldürülüyordu!

Bu eski yaşayış barınağı 26 şubat gecesi yaşayanlarıyla beraber şehit oldu. İki oğul anesiyim. Bu faciada gördüklerimi sık sık evlatlarıma söylüyorum.

Karanlık gecenin vahimesini, yanan evlerin alevleri ve yaralı insanların iniltilerini unuta bilmiyorum.

İstiyorum ki, ermeni cellatlarının bize karşı yaptıklarını bilsinler ve hiç bir zaman unutmasınlar. Topraklarımızın azad edilmesi için birer cesur savaşçı olsunlar.

“Hocalı yetim ve öksüzlerin şehridir.”

RUHUMDA YANAN OCAK
Ahmedova Pervin Kazım kızı
(1985 Hocalı doğumlu)

27 Haziran 1985 yılında Hocalı şehrinde doğdum. Çocukluğumun en güzel günleri o güzel yerlerde geçti. İlk defa okula Hocalı da gittim. Okulda geçirdiğim o korku dolu anları iyi hatırlıyorum.

Ders zamanı Alazanların ölüm saçan odlu-alovlu sesleri bu gün hala kulağımdadır. Hocalarımız bizi korumak için okulun bodrum katında sakladılar. Sesler kesildiğinde bizi eve götürüyordular.

İnsanın halini anlamak için kendini onun yerine koyman lazım.

Belki o zaman onun yaşadıklarını azda olsa hissedersin.

Sevdiklerine gözünün önünde zulüm edilsin, sen sadece eli kolu bağlı izleyesin. Ne yaşın, ne de gücün yardım etmeye imkan vermiyor. Dayım Nabiyev Mahyeddin Hasen oğlunun ölmünü böyle çaresiz izlemiştim. Artık dünya bu olanlardan haberdar. Çünkü halkın derdine yanan Ümummilli Liderimiz Haydar Aliyev bu faciayı bütün dünyaya yaydı. Bu gün onun devamı sayın cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından devam etdiriliyor. İki çocuk annesiyim. Küçük olsalarda benim onların yaşında olduğumda neler yaşadığımı biliyorlar. Büyük oğlum, asker gitmek için sabırsızlanıyor. Bir anne için bundan güzel bir duygu yok. O, bu günün öğrencisi, yarının askeridir, belki de kahramanıdır, gitmeye hevesleniyor.

“Bir ana için evladının asker olmasından başka büyük unvan yoktur.”

UNUTURSAK UNUTURUZ!

Orhan Vahidođlu
(1992 Bakü doğumlu)

“... Bir cana kıymaya veya yeryüzünde fesat çıkarmaya karşılık olması dışında, kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur..”
Kuran-ı Kerim, “Maide” suresi, 32-ci ayet

O gün, yüzlerle günahsız insan öldürüldü.

Ermeniler ve onlara yardım edenler yaptıkları faciayla bütün dünya için ne kadar tehlikeli olduklarını belli ettiler.

Denilir ki bir milletin kudretini bilmek istiyorsan onun tarihine göz at. Azerbaycan tarihi şanlı sayfalarla doludur.

Ben bir Hocalı sakini olarak eminim ki, dünya ermenilerin yalanlarını ve bize karşı yaptıklarını er geçgörecekler. Düşmanımızın yüzüne bir tokat gibi inecek. Bu tokat Babek, Şah İsmail’in, Nebi’nin torunları olan biz Azərbaycan gençlerinin savaş meydanında gösterdiği hünlerle gerçekleşecek.....

“Gün gelecek Hocalı dünyanın susmayacağı dava olacak!”
-(şekil altına)

HOCALI’SIZIM

Memmedov Canali Ali ođlu
(1991 Hocalı doğumlu)

Ömrümüzün 25 yılı Hocalısız geçiyor.

25 yıl bir gencin hayatında büyük uğurlar elde ettiği yıllardır.

Hocalıda dünyaya gelsemde orada büyüme biz gençlere nasip olmadı. Ermeniler tarafından Hocalı işgal edilirken ben 11 aylık bebektim.Kasabamızda Hocalıda şehit olanların yakınları çok var.Kasabada yaşayanlardan duyduğum kadarıyla o gece çok dehşetli acımasız olmuş.

Çok acılar yaşatmış ermeni cellatları...

Aziz isimli kasaba sakini söylüyor ki, düşmanın açtığı ateşi yalnız durmadan yağın yağmurla kıyaslamak olur.

O gece biz hepimiz ailemizle beraber ayakyalın Hocalı’dan çıkmak zorunda kaldık.Babam bizi ateş sesinin az geldiği yöne götürü-

Viran Hocalı, mazlum Hocalı

yordu ki, cellatlara rehin düşmeyelim. Babam sayesinde biz o gece Hocalı'dan çıka bildik.

Bize yardım eden babam, geri dönerek Hocalıda kalan insanlara yardıma yollandı. Bu gidiş babamın son gidişi oldu .Onu bir daha görmedim.

Babamın ismi Hocalı şehitlerinden biri gibi tarihe yazıldı.

Bu sözleri Şehit evladı gibi onurla söyleyerek vatanım Hocalıya döneceğim günü sabırsızlıkla bekliyorum. Doğma Hocalıda bir gecede şehit olan 613 vatandaşımız kanları, canlarıyla bu toprakların ne kadar değerli olduğunu ispat ettiler.

Hocalılar bir an olsa bile vatanının acımasız, namert düşmanların eline geçmemesi için canları pahasına savaşıyordular.

Ailemin söylediklerinden belli oluyor ki, ermeniler Hocalıyı 1988 yılından kurşun ve ateşe veriyormuşlar.

Tarihimiz boyunca Azərbaycan'ın topraklarında gözü olan erməni haydutları XX asırdada Azərbaycan topraklarına olan tamahlarını saklamadılar. Böylece de, 1992 yılının şubat ayının 25-26 'sına geçen gece Hocalı'mıza saldırdılar.

Hocalılar şehitlik zirvesine kalkarak Allah'ın rahmetine kavuştular.

“Hocalı Vatanımız Azərbaycan'ın ayrılmaz bir parçasıdır, etle tırnak ayrılmaz olduğu gibi, Karabağsız Azərbaycan da!..”

HOCALISIZ GEÇEN ÖMÜR

Zeynalova Gülnaz Sadıq kızı

(1970 yılında Hocalı Şehrinin Cemilli köyünde doğdu.)

Hocalı Karabağ'ın çok güzel bir mekanıydı.

Kuduzlaşmış ermeniler Hocalı şehrinde ve etrafında yaşayan köylüleri çok incitiyordular. Köylere sıklıkla saldırıyorlardı.

Cemilli köyü de Hocalı'nın yakınlığında yerleşiyordu.1991 yılının aralık ayının 14-den 15-ine geçen gece saat 2-3 gibi ateş sesleri duyduk.Sese dışarı çıkan köylüler gördüklerine inanamıyorlardı.Köy her taraftan toplarla, tanklarla ateşe verilmişti. Herkes birbirine karıştı, köyden çıkmaya mecbur oldu. Bu dahşetli gecede çok sayıda şehitlerimiz oldu. Eşimin babası Zeynalov Muhammed Mikayıl oğlu da bu şehitlerin sırasındaydı. O, 1943 yılında Hocalı ilçesinin Ballica köyünde dünyaya gelmişti. Menfur düşmanımız olan ermeniler Ballica köyünüde ele geçirdikten sonra orda yaşayan köylüler gibi kayınpederim Memmed beyde

oradan göçerek Cemilli köyüne gelmiştir. Her zaman Ballica'ya geri dönmek arzusu ileyasıyordu. O gece kayınpederim ermeniler tarafından vuruldu. Kurşun yarısından hayatını kaybetti. Kayınpederim Memmed beyin cenazesini gömmek bize nasip olmadı. Merhumun cenazesini ermenilerin ateşe verdikleri, Cemilli'nin toprağına karıştı.

Qarabağ toprağı yolunda şehit olmuş kareşlerime Allahdan rahmet diliyor, en kısa zamanda doğma Karabağımıza dönmeyi sabırsızlıkla bekliyorum.

ZULMÜ VE ATASIZLIĞI HİÇ KİMSEYE ARZULAMIYORUM!

Selimova Aygün Araz kızı
(1988 Hocalı doğumlu)

O kanlı gecede 5 yaşındaydım. Çocuk olsam da, ermenilerin vahşi hareketleri, insanlara karşı yaptıkları hafızamda birdefa yer etti.

Şubat ayı geldiğinde kalbim titriyor..

Üşüyorum!

Bizi rehin aldılar.

Ninem Neneşi, amcam Fahreddini, halam Şahla ve onun beş evladını. Yakınlarım yanımda olsalar da, ben çok korkuyordum.

Onlar o kadar dahşetliyidiler...

Anlayamıyordum başımıza neler gelmiş, daha neler gelecek...

Ermenilerin bizden ne istediklerini de bilmiyordum.

Öyle bir şiddete şahit oluyordum ki, kız, gelin, çocuk, yaşlıları dövüyorlardı. Ben ve halamın çocukları, insanlara yapılanlar...

Babamın şehit olduğunu büyüdüğümde anladım.

Babama ölümünden sonra "Azerbaycanın Milli Kahraman"ı adı verildi. Babamın vatana karşı sevgisiyle qurur duyuyorum.

"Allah bütün şehitlerimize rahmet eylesin, savaş olmasın, hiç kimse böyle acılı bir günü yaşamasin, çocuklar babasız büyümesin...!"

Şubat ayı geldiğinde yüreğim öyle carıyor ki, öyle ağrıyor ki...

BİR GÜN DÖNECEĞİZ!
Zahire Zahir kızı Usublu
(1993 Mingeçevir doğumlu)

Biz vatanımızı uğrunda ölecek kadar seviyoruz

Ben aslen Azerbaycan'ın en güzel yerlerinden biri olan Dağlık Karabağ'ın Hocalı şehrindenim.

Karabağ hadiseleri zamanı, 1993 yılında Mingeçevir şehrinde dünyaya göz açtım.O faciayı görmesemde, ailem konuştuğça oradaki-lerin çaresiz çığlık sesleri kulaklarımda çınlıyor.

25 yıl geçse de bu acılar bizlere en büyük ağrı, şiddetli travmadır.

Her bir Hocalı'nın hayat hikayesinde kendi izini salmış kötülükleri kim terapi eder, ya da tedavi eder.

Babamın Azerbaycan'ın Milli Kahramanı Çingiz Mustafayevle beraber kameraya çektiği o anları her televizyonda gördüğümde düşmanın nasıl acımasız olduğunun şahidi oluyorum.

Babamın şiirlerini okuduğum zaman Hocalı hasreti, büyük vatan sevgisi yaşıyorum şiirlerinde.

Biz “vatanımızı” yolunda ölecek kadar seviyoruz. Son damla kanımıza kadar “Karabağ bizimdir” söyleyen, işkencelerle öldürülen , ölü- münden sonra “Azerbaycan Bayrağı”ordeniyle taltif olunan şehit Ataki- şiyev Ferhad Behman oğlu ve kaç böyle Milli Kahramanlarımız var.

“Düşman bilsin ki, devletimiz gün geçtikçe kudretleniyor. Ermenilerin çirkinlikleri cevapsız kalmayacak!..”

CANLI TANIK
Oruc Cabbarov
(1962 Ağdam doğumlu)
Karabağ Savaşı Engellisi

*(1962 yılında Ağdam ilçesinin Ahmedavar köyünde doğmuş.)
Hocalı soykırımın canlı şahididir.*

Arkadaşlarıyla beraber 50'den çok Hocalı sakinini rehinelikten kurtarmış. O, zamanlar bir grup Ağdam savaşçısının komutanı olmuştur. Kahraman savaşçı!

O, o zaman Asgəranın yakınlığında Ağdamın düşmanla yüzyüze sonuncu harp koruyucu durağında hizmet etmiş bir savaşçı.

Oruc Cabbarov söylüyor:

- "Qara qaya" adlanan yükseklik alınmasaydı ermeni zulmünden Ağdama taraf kaçmak isteyen Hocalılar ermeniler tarafından öldürülecekti. "Qara qaya"nın sağındaki "Ketik", "Nahçıvanik" ermenilerin yerleşimindeki harp koruyucu dyrağıydı.. Onun için bizim savaşçılar Hocalıları kurtarmak için olan gücümüzle çalıştık ki, "Qara qaya" yüksekliğini alalım. O zaman ben 30 yaşındaydım. Ermenilerin sayısız, hesapsız vahşiliklerinin şahidi oldum. Onlar insanlığa sığmayan vahşilikler ediyordu. Yaptıklarını anlatmaya sözler yetersiz kalıyor. Sigarayı yakıp bazılarının göğüsüne bastılar.Acımasızca dövüp,pis işkenceler ettiler. Ermeniler yaşlılara, çocuklara, kadınlara kötülük ettiler.

**"İnanın bu konu da konuştuğumda sanki kalbim duruyor.
Allah Vatanımızı, el obamızı korusun! Daha ağrı ,acı görmeyelim!"**

Daha ağrı, acı görmeyek!

Ирада Алили

**ХОДЖАЛЫ:
РАССКАЗЫВАЮТ СВИДЕТЕЛИ**

Баку 2018

Автор предисловия:
профессор Эльмира Сулейманова,
Уполномоченный по правам человека
Азербайджанской Республики
(Омбудсмен)

Редакторы:
Азада Новрузова
Наргиз Халаф

Переводчики
Хаяла Гурбанова
Султан Озатеш
Натаван Аязоглу
Айсел Джафарова

Дизайнер:
Анна Мир

Корректоры
Севда Гусейнова
Улвия Касимова
Иман Асадов

Ирада Алили. Ходжалы: Рассказывают свидетели. Краткая энциклопедическая информационная Книга.
-Баку: "Ləman nəşriyyat poliqrafiya", 2018.- 215 стр.

В книге дана энциклопедическая информация об экономическом районе Верхний Карабах в составе которого находится Ходжалинский район, а также о Ходжалинской трагедии 26 февраля 1992 года. В этой книге отражены воспоминание свидетелей Ходжалинской трагедии. Книга адресована широкому кругу читателей.

ISBN 978-9952-37-039-3

ПРЕДИСЛОВИЕ

ХОДЖАЛЫ - БОЛЬ В НАШИХ СЕРДЦАХ

Жившие на нашей земле, пользуясь нашим изобилием на протяжении многих лет, пившие целебные воды наших прохладных источников, проживая в прекрасных местах, говорившие: «Я друг», ставшие нам врагами, бесчестные гости, а потом ставшие соседями на протяжении более двух столетий жили с гнусными мечтами со стремлением к присвоению наших земель. Так, если мы пересмотрим страницы истории, мы увидим, что они неоднократно совершали массовые убийства против азербайджанцев, с их хитрыми проделками и геноцидом начиная от наших великих предков до сегодняшних поколений были лишены своих исконных земель, живущее там мирное население, с помощью вражеского оружия подвергся бесчеловечному обращению, которое несовместимо с человечностью, наши бессовестные, пресловутые соседи совершили беспрецедентный ужас в истории человечества против человечества.

В ту ночь - 26 лет назад, в ночь с 25 на 25 февраля, эти преступники, потерявшие человеческое обличие, чьи глаза были наполнены кровью, а сердца ненавистью, находящиеся под защитой своих покровителей, опираясь на военную поддержку, нацеливаются на Ходжалы. За одну ночь ничего не знавшие, спавшие сладким сном ходжалинцы, которые всегда просыпались под пение соловья, на этот раз проснулись на свет мощных про-

жекторов, на звуки разрывающихся во всех направлениях взрывы бомб, что предвещало начало заранее подготовленной военной операцией, на громкие звуки обстрела детей, женщин, престарелых, инвалидов, одним словом, всех потому что они были азербайджанцы, на страшный зов людей.

Оставшиеся чудесным образом в живых из тысяч жителей города, спасавшие только свою жизнь и жизнь своих детей из этой пламени ада попали в засаду, были взяты в плен и жестоко убиты.

Это была резня в прямом смысле этого слова. Резня потому, что она была заранее запланированной операцией, нападением на мирное население, и потому, что ее целью было массовое убийство мирного населения из-за их национальности, потому что они были азербайджанцами.

И они достигли своих целей.....

За одну ночь 613 - наших соотечественников были убиты, из них 106 были женщинами, 63 были детьми, 70 - пожилых, сотни людей пострадали от серьезных травм, 1275 человек были взяты в заложники, 8 семей были полностью уничтожены, более 150 детей остались без одного или обоих родителей.

На фоне оккупации одной пятой части наших земель, который длится более 25 лет, убийства более 20 000 человек, становления более миллиона человек вынужденными переселенцами, взятия в плен и заложники тысячи наших сограждан, уничтожения захваченных бесценных архитектурных, исторических и религиозных памятников, бесконечных и бесчисленных страданий наших более 300 тысяч соотечественников, живших на территории нынешней Армении, ставших беженцами в результате политики этнической чистки против азербайджанцев, ужасы происходящие в тот день в Ходжалы отличаются. Отличается потому, что в одну ночь перед глазами человечества, целый город был полностью разрушен, уничтожено население в массовом порядке с невообразимой жестокостью и пытками, произошел геноцид, который признан ООН как самое тяжкое преступление.

11 декабря 1946 года Генеральная Ассамблея ООН в своей резолюции заявила, что геноцид - одно из самых тяжких преступлений против человечества.

Признаки этого вида преступлений 9 декабря 1948 года были определены в «Конвенции о предупреждении преступления

геноцида и наказания за него» и принята всеми государствами. Эти признаки очевидны в Ходжалинском геноциде: это заранее задуманное преступление, совершенное с целью массового уничтожения людей в силу их национальной особенности. Несмотря на то, что это очевидный факт, эта трагедия, хотя и прошло 26 лет, еще не получила своей правовой и политической оценки на международной арене.

По этой причине ни исполнители, чьи имена неизвестны, ни офицеры и прапорщики и те, кто отдал им приказ, по-прежнему не наказаны за совершенные ими зверства, не ответили перед судом.

Более сотни журналистов из десятков стран приехали в Азербайджан в связи с Ходжалинской трагедией, основываясь на собранных фактах, распространяли информацию через мировые СМИ. Но ни этого, ни запоздавших съемок не было достаточно. Мир как будто стал глухо-немым, не издавал ни звука.

Международная пропагандистская кампания «Справедливость для Ходжалы!», запущенная во многих странах и городах по инициативе Вице-президента Фонда Гейдара Алиева Лейлы Алиевой, играет важную роль в признании Ходжалинской резни как акта геноцида, геноцид, совершенный армянами против азербайджанцев, осуждается во многих странах.

Организация Исламского Сотрудничества является первой международной организацией, признавшей Армению агрессором, а Ходжалинскую трагедию - геноцидом.

Парламенты Мексики, Колумбии, Перу, Пакистана, Боснии и Герцеговины, Румынии, Чешской Республики, Судана, Иордании, Гондураса, Гватемалы, Панамы, Словении, Джибути и Парагвая признали геноцид в Ходжалы в свете международного права.

В законодательных органах 22 штатов США - Массачусетс, Техас, Нью-Джерси, Мэн, Нью-Мексико, Арканзас, Джорджия, Оклахома, Теннесси, Пенсильвания, Коннектикут, Флорида, Миссисипи, Западная Вирджиния, Индиана, Юта, Небраска, Гавайи, Невада, Айдахо и Аризона были также приняты соответствующие резолюции.

Как гражданский долг, мы проводим мероприятия по повышению осведомленности об этой трагедии как в нашей стране, с молодыми людьми, женщинами и военнослужащими,

так и, самое главное, на конференциях, проводимых во многих странах, на заседаниях ООН по теме прав человека, геноцида, я брала известную нам Сарию Мюсюмову, живого свидетеля Ходжалинских событий на Конференцию по геноциду, проводимой в Венгрии, где наши выступления на были встречены с большим интересом и сочувствием.

Мое Заявление ежегодно адресуется к мировому сообществу в преддверии Ходжалинского геноцида, где отмечается, что это как нарушение прав человека, так и геноцид. Заявление направляется Генеральному Секретарю ООН, в Совет Безопасности ООН, Верховному Комиссару ООН по правам человека, Верховному Комиссару ООН по делам беженцев, в ЮНИСЕФ, в Европейский Союз, в Совет Европы, в ОБСЕ, Международному и Европейскому Институтам Омбудсманов, в Ассоциацию Азиатских Омбудсманов, в Организацию Исламского Сотрудничества и Ассоциацию Омбудсманов государств-членов этой организации, в Европейскую Сеть Омбудсманов по Правам Детей, в Международное Бюро Мира, омбудсманам различных стран, посольствам Азербайджанской Республики в зарубежных странах и зарубежных стран в нашей республике, представительствам азербайджанских диаспор и находит отклик.

Послы Азербайджанской Республики во всех странах и наши диаспоры используют эти заявления на различных мероприятиях, распространяют их, используя местные СМИ.

Но геноциды, совершенные армянами против азербайджанцев, должны быть представлены миру без перерыва.

Марш во главе с Президентом Ильхамом Алиевым накануне дня геноцида к памятнику жертвам этой трагедии, ставший символом единства нашего народа и общенациональным движением, привлекали к себе особое внимание и имели значимость как в нашей, так и в других странах.

Систематизация воспоминаний свидетелей Ходжалы, то, о чем они говорят с душевной болью, собирая многочисленные книги, изданные, чтобы представить это событие, в том числе факты, написанные Ирадой Алили, их публикация и распространение будет весьма ценным. Перевод книги на английский

язык еще больше повышает ее важность и расширяет аудиторию читателей

Эта книга, представляющая собой набор неоспоримых фактов, также сборник обвинительных документов. Каждая страница этой книги представляет собой доказательство, подтверждающее массовый геноцид и нарушение всеобщих признанных прав человека, заявленных ООН всему миру-права на жизнь, права на правду, права жить и развиваться в мирной и здоровой окружающей среде, других связанных прав человека.

Мы должны продолжать наши усилия на всех уровнях для широко освещения Ходжалинской трагедии во всем мире, до тех пор пока не будет дана политическая и правовая оценка на международном масштабе этому геноциду, совершенному 26 лет назад, пока Армения не будет придерживаться известных международных документов о конфликте, до тех пор пока не будет восстановлена территориальная целостность Азербайджана, пленники и заложники не будут освобождены и права беженцев и вынужденных переселенцев не будут восстановлены и они не вернутся в свои родные земли, а преступники, убивавшие невинное мирное население не будут вскоре наказаны и представлены перед судом справедливости. Только тогда души наших мучеников будут найдут упокоение.

Та ужасная ночь оставила неизгладимый след в сердцах каждого ходжалинца, потерявшего своих близких. В то же время в их глазах сегодня вы можете увидеть надежду, веру и мечты: «Мы вернемся в Ходжалы и посетим могилу наших предков. Наше правительство восстановит разрушенные дома, необходимую инфраструктуру. Эти земли снова станут самыми живописными местами нашей страны». Точно так же, как Джоджуг Мерджанлы, который вновь возродился.

Чтобы сбылись ваши мечты, мои дорогие.

*Профессор Эльмира Сулейманова,
Уполномоченный по Правам Человека
(Омбудсман)
Азербайджанской Республики
08.02.2018*

ГЕНОЦИД ХОДЖАЛЫ – ПРЕСТУПЛЕНИЕ ПРОТИВ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА

Ходжалы является административным районом в Азербайджанской Республике, в древнем Карабахе, бывшей Нагорно-Карабахской автономной области. Он граничит с Кельбаджарским и Агдамским районами на севере и северо-востоке, с Шушей и Ходжавендом на юге, а на западе – с Лачинским районом. Его площадь равна 926 квадратным километрам, а население составляет 21 000 человек. Основанный в 1930 году район первоначально назывался Ханкенди (Степанакерт), затем Аскеран (1978-1991). 26 ноября 1991 году был переименован в Ходжалы.

Карабахский хребет простирается вдоль западной границы района. Самые высокие вершины района - это горы Гызгала (2843 метров) и Гырхгыз (2827 метров). Юрские, известняковые, антропогенные отложения широко распространены в Ходжалинском районе. Территория богата полезными ископаемыми (глина, галька, цитрон, песок и т.д.). Ходжалинский район включает села Ходжалы, Башкенд, Гарагав, Ялоба, Каркиджахан, Кёсалар, Мешали, Хасанабад, Джавадлар, Джанхасан, Джамилли, Дашбулаг. Название Ходжалинского района и города Ходжалы связано с обосновавшимися здесь семьями, принадлежавшими к роду «ходжалы».

На территории Ходжалинского района, изобилующего историческими и архитектурными памятниками, зарегистрированы археологические памятники Ходжалы-Гедабейской культуры, относящиеся к XIII-VII векам до нашей эры, некрополь, курганская пустыня эпохи поздней бронзы и раннего железа, многочисленные албанские церкви IV-VI веков нашей эры, купол Хаджи Али XIV века, Круглая гробница, построенная в 1356 году, Аскеранская крепость, датируемая XVIII веком, древние кладбища и другие памятники.

Древние насыпи, гробницы, могилы, холмы и памятники, найденные при раскопках, доказывают, что эти места являются древними поселениями.

Город Ходжалы расположен у подножия Карабахского хребта, на территории слияния рек Гаргар, Илис (Хили), Ходжалы, окруженный селами Агбулаг, Норагух, Бадара, Дашбулаг, Баллыджа, Мехдикенд (Мехдибейли), Нахчыванлы (Нахчываник). Город рас-

положен в 12 км к северо-востоку от центра Нагорно-Карабахской Автономной Области – города Ханкенди. Ранее этот населенный пункт был селом в составе Степанакертской области, а затем – Аскеранского района. С 1991 года город (поселок, село) Ходжалы является центром Ходжалинского административного района.

Город (поселок, село) Ходжалы делится на 3 части:

1) Старый Ходжалы (эта территория позже была расширена до реки Гаргар и превратилась в город Ходжалы), расположенный на левом берегу реки Ходжалы в треугольнике, образованном в результате слияния рек Илис и Ходжалы;

2) Галадеринский Ходжалы, основанный в начале XX века на правом берегу реки Ходжалы южнее Старого Ходжалы прибывшими из разных мест поселенцами;

3) Ходжалы беженцев, построенный на территории бывшей почтовой станции между реками Ходжалы и Гаргар мирным азербайджанским населением, депортированным из Армении в 1918-1920 годах.

На январь 1991 года численность населения Ходжалы составляла около 7000 человек. Они в основном занимались животноводством, виноградарством, ремеслом и торговлей. Имелись 2 средние школы, дом культуры, 2 библиотеки, медицинский пункт, почтовое отделение, учреждения бытового обслуживания, больница, различные организации и ведомства.

26 февраля 1992 года армяне сожгли Ходжалы. В ту ночь в районе 23 часов армянские боевики при содействии 366-го мотострелкового полка 23-й дивизии 4-ой армии России (этот полк вечером 2 марта 1992 года был на вертолетах доставлен в гру-

зинский город Вазиани, а 10 марта ликвидирован приказом маршала Шапошникова), групп боевиков, находившихся под контролем вооруженных сил Республики Армения, наемников из разных стран, при непосредственной поддержке вооруженных сил так называемой народной армии Арцахаворвались в Ходжалы, сожгли и уничтожили его. Они калечили и убивали ни в чем неповинных жителей - детей, стариков и женщин, оставляя трупы в лесах, ущельях, на холмах.

Хотя силам самообороны (всего 160 человек) было очень тяжело, группа ополченцев милиции особого назначения поспешила на помощь жителям Ходжалы. Но, к сожалению, бедные жители Ходжалы, которые бросились в замерзшие воды реки Гаргар и направились в сторону сел Кетик и Нахчыванлы, были безжалостно убиты. Кровь невинных азербайджанцев была пролита на склонах горных перевалов Кетик и Нахчыванлы. Долгое время человеческие тела разлагались в этих местах. Во всем этом есть «особые заслуги» командира 1-го батальона 366-го мотострелкового полка Ивана Моисеева. Этот батальон был известен среди армян как «дикий батальон Ивана».

В тот день не удалось вывезти трупы. А наутро армяне на вертолетах стали искать тех, кто прятался в лесу, брали их в плен, мучали и пытали.

Во время осмотра трупов было выявлено, что у них отрезаны уши, сломаны зубы, вырезаны груди у женщин, по многим телам прошли танки и машины. Экспертизе был подвергнут 181 труп (130 мужчин, 51 женщина, 13 детей). 33 человека подвергались пыткам перед смертью – у женщин отрезали груди, уши, носы, сдирали кожу, выкалывали глаза.

Эта кровавая трагедия, совершенная армянами, была беспрецедентным актом геноцида в истории, направленным против азербайджанцев. Армяне, которые поселились на азербайджанских землях в XIX веке и не могли в течение многих лет скрыть свои тайные планы по подготовке к войне против азербайджанских турок, совершили в конце XX века страшные преступления, подобно тому, как делали это в начале века. Учинив резню в Ходжалы, армяне осуществили план своих предков, продолжив их путь, раскрыв свою истинную сущность.

Ходжалинская трагедия 26 февраля 1992 года стала кровавой летописью необъявленной войны в Карабахе. Эта жестокая

резня - акт геноцида, направленный не только против Азербайджана, но и всего человечества, норм морали и международного права. Эта трагедия по всем своим параметрам является актом геноцида. Сотни невинных людей были беспощадно убиты за одну ночь в Ходжалы и его окрестностях.

Эта резня унесла жизни сотен невинных детей, мужчин и женщин. В начале XIX века на земли Азербайджана были переселены армяне, которые в конце XX века стали воплощать свои мерзкие и низкие помыслы. События в Нагорном Карабахе в XX веке не уступают по своему масштабу резне в Хатыни, Сонгми, Хиросиме, Холокосту...

Трагические итоги оккупации города Ходжалы:

613 человек (**106** женщин, **63** детей, **40** стариков) были убиты;

8 семей полностью уничтожены;

25 детей остались круглыми сиротами;

130 детей потеряли одного из родителей;

60 человек были убиты особой жестокостью;

487 человек стали инвалидами;

1275 человек прошли через пытки;

155 человек пропали без вести;

280 человек не были похоронены.

Город Ходжалы был полностью разрушен...

В результате этой трагедии десятки невинных детей, женщин и пожилых людей были застрелены. Армянские вооруженные формирования и наемники полностью уничтожили несколько семей. Люди были жестоко убиты. Была содрана кожа с разных частей тела, отрезаны уши и носы, сняты скальпы с трупов. Древние кладбища, каменные надгробия ходжалинского кладбища были уничтожены посредством танкови бронемашин.

Несмотря на то, что с тех событий прошло много времени, международные организации до сих пор не дали необходимую, правильную политическую и правовую оценку этому беспрецедентному акту геноцида. Массовое убийство в Ходжалы хотя и было признано в 1992 году Американским конгрессом трагедией, однако ее организаторы до сих пор не понесли заслуженного наказания.

Ходжалинский геноцид, направленный против нашего народа, - это зверство невообразимыми ужасами и жестокостью, не

имеющее аналогов в истории человечества. Нам необходимо найти политическое и моральное решение крайне невыносимой для нас Ходжалинской боли. Никто из нас не должен никогда ЗАБЫВАТЬ про это преступление, ставшее историей, эту тяжелую рану, нанесенную нашему народу армянскими агрессорами!!!

ВЕРХНЕ-КАРАБАХСКИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РАЙОН

Азербайджан разделен на следующие экономико-географические районы:

1. Абшеронский;
2. Губа-Хачмазский;
3. Горный Ширван;
4. Шеки-Закатальский;
5. Аран;
6. Гянджа-Газахский;
7. Верхне-Карабахский;
8. Кельбаджар-Лачинский;
9. Ленкоранский;
10. Нахчыванский.

В состав Верхне-Карабахского района входят Агдам, Шуша, Тертер, Ходжалы, Ходжавенд, Джабраил, Физули. Верхний Карабах на юге граничит с Ираном. Муровдагский хребет отделяет его от Гянджа-Газахского экономического района. Большая часть района оккупирована армянами.

Природные ресурсы: В этом районе имеются полиметаллические руды (Мехманское месторождение), запасы нефти, природного газа, различные строительные материалы (песок, гравий, мрамор, известняк, строительный камень), минеральные источники Туршсу и Ширлан (Шушинский район), богатые рекреационные и лесные ресурсы. Сырьевые материалы в лесах достаточны для обеспечения местных предприятий по переработке древесины. На реке Тертер построена Сарсангская ГЭС. Промышленность развита слабо. Наиболее развиты легкая и пищевая отрасли. Основными отраслями пищевой промышленности являются виноделие, консервирование фруктов и овощей, мукомольное производство и хлебопечение. Легкая промышленность представлена переработкой хлопка, ткачеством, шелководством, ковроткачеством, кожевенно-обувным производством.

Предусматривается реализация мер по развитию оккупированных территорий Агдамского и Физулинского, а также Тертерского района.

Экономика. Верхний Карабах достиг экономического развития за счет виноделия, зерновых культур, табаководства, сбора хлопка, мясо-молочного производства.

Города. В этом районе такие крупные города, как Ханкенди, Агдам и Шуша. Шуша является горно-климатическим курортом.

Транспорт: В результате армянской оккупации была разрушена транспортно-коммуникационная система.

Туризм: Климатические и бальнеологические условия Верхнего Карабаха, его минеральные источники (Туршсу, Ширлан), леса благоприятны для отдыха и лечения. После освобождения оккупированных территорий в данном экономическом районе будет реализована специальная программа социально-экономического развития этих территорий.

Города Верхне-Карабахского экономического района, оккупированные армянами:

Ханкенди – 26 декабря 1991 года. Численность населения – 53000 человек (из них 12 000 - азербайджанцы). Сотни жителей погибли, стали инвалидами. Город был разрушен, сожжен и разграблен армянскими оккупантами.

Были захвачены:

промышленные и строительные объекты – 65;

культурно-бытовые объекты – 700;

исторические памятники – 100;

Государственный театр искусств, городской дом культуры и т.д.

Агдамский район – 23 июля 1993 года.

Население 190 000 человек. Тысячи людей были убиты и стали инвалидами. Около 850 квадратных километров территории района было разрушено, сожжено и разграблено.

Были захвачены:

промышленные и строительные объекты – 100;

культурно-бытовые объекты – 600;

исторические памятники – 50;

города и села – 90.

Агдамский государственный театр и т.д.

Ходжавендский район – 2 октября 1992 года. Площадь – 1458 кв.км. Численность населения- 10 000 человек. Убиты 145 человек, стали инвалидами 50 человек. Район был разграблен и сожжен армянскими оккупантами.

Были уничтожены:

культурно-бытовые объекты – 75;

поселки и деревни – 12;

исторические памятники – 45 (в том числе всемирно известные пещеры Азых и Таглар) и т.д.

Ходжалинский район – 26 февраля 1992 года.

Площадь - 926 кв.км. Численность населения- 21 000 человек. Без вести пропали – 160 человек. Район был разграблен и сожжен армянскими оккупантами. Были убиты 830 человек, стали инвалидами - 1200 человек.

Были захвачены:

промышленные и строительные объекты – 30;

культурно-бытовые объекты – 80;

исторические памятники – 100 (в том числе Ходжалы-Гедабейская культура) и т.д.

Шушинский район – 8 мая 1992 года. Площадь - 289 кв.-км. Численность населения– 24 000 человек. В результате армянской агрессии погибли - 210 человек, стали инвалидами - 200 человек. 50 человек пропали без вести. Район и его селения были сожжены и разграблены.

Были захвачены:

промышленные и строительные объекты – 30;

культурно-бытовые объекты – 103;

города, поселки и деревни – 31;

исторические памятники и музеи – 250

Джабраильский район – 23 августа 1993 года. Площадь - 1050 кв.км (территория в 1042 кв.км захвачена армянами). Численность населения – 60 000 человек. Погибли - 400 человек, стали инвалидами– 200 человек. 30 человек пропали без вести. Район был разрушен, разграблен и сожжен.

Были захвачены:

культурно-бытовые объекты – 200;
населенные пункты (поселки и деревни) – 90;
архитектурно-исторические памятники – 100.

Физулинский район – 23 августа 1993 года. Площадь - 1386 кв.км. Население – 120000 человек. Район был разграблен и сожжен армянскими оккупантами. Было захвачено 52 населенных пункта (в 1993 году в общей сложности 68 населенных пунктов находилось под оккупацией). В начале 1994 года, в ходе зимних и весенних боев было освобождено 16 деревень и поселок Горадиз. Погибли – 900 человек, стали инвалидами – 1309 человек.

Были захвачены:

культурно-бытовые объекты – 145;
исторические памятники – 150.

Назим Тапдыгоглы (Велишов)
*историк, писатель, журналист,
лауреат премии «Золотое перо».*

БОЛЬ МОЯ, ХОДЖАЛЫ

Говорят, время лечит. Но это не так. Есть и такое горе, боль от которого не утихает со временем. Давайте вспомним события 20 ноября 1991 года. Тогда армянскими боевиками был сбит вертолёт, пролетающий над деревней Гаракенд Агдамского района, в котором находились известные общественные деятели Азербайджана. Погибли все пассажиры.

Президент нашего государства Ильхам Алиев всегда держит в центре внимания заботы семейсограждан, которые погибли и пропали без вести в борьбе за сохранение территориальной целостности нашей страны. Президент в своих выступлениях всегда рассказывает о нашей проблеме, о несправедливой войне, доводит до сведения мировой общественности правду о ней.

Эта книга, в которой рассказывается об истинах ходжалинской трагедии, о громадном трепете, душевной боли, слезах, величайшем геноциде двадцатого века. Мы надеемся привлечь внимание международных организаций, защищающих права человека, и призвать их принять меры для наказания виновников этой страшной трагедии.

26 февраля 1992 года. Это день кровопролития в истории человечества, когда армянские оккупанты и солдаты 366-го мотострелкового полка советской армии вошли в Ходжалы и с особой жестокостью убили гражданское население... В ту ночь наемники оккупационной армии, вооруженные с головы до ног, беспощадно расправились с пожилыми и молодыми, детьми и женщинами.

Расположение Ходжалы имеет особое значение для населения Карабаха. Там располагался аэропорт. И целью армян было захватить его, чего они и добились.

Несмотря на то, что прошло 26 лет, еще есть люди, которые живут с этой болью, с этими воспоминаниями. До сих пор нет сведений о 155-ти пропавших без вести.

Это преступление снял на камеру со слезами на глазах национальный герой Азербайджана Чингиз Мустафаев.

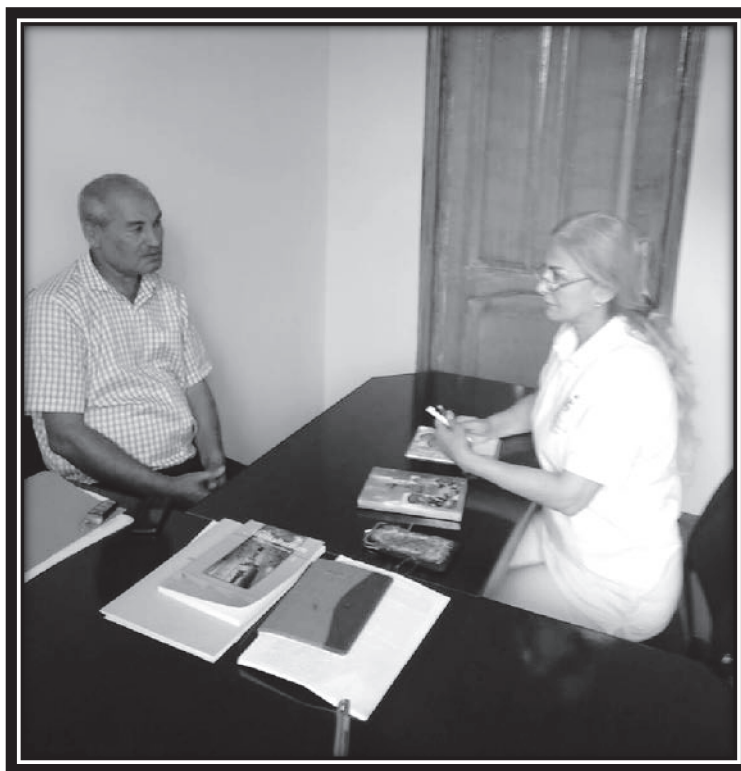
Еще раз хотим подчеркнуть, что сколько бы времени не прошло, мы не сможем забыть о Ходжалинской трагедии, обок-

купации наших земель армянами, об уничтожении семей на глазах друг у друга, о том, как распарывали животы и убивали беременных женщин, о том, как на армянских кладбищах отрубали головы молодым парням (это признание самих армян – Зори Балаян «Возрождение наших душ» 1996 г., страницы 260-262).

ХОДЖАЛЫ: РАССКАЗЫВАЮТ СВИДЕТЕЛИ

8 ДНЕЙ ПЛЕНА
РАВНЯЛИСЬ 80-ти ГОДАМ
Алимамедов Яшар Шахмалы оглы
(родился в 1956 году в Ходжалы)

подползая в подложилта свою голову на колени своему 6 летнему сыну

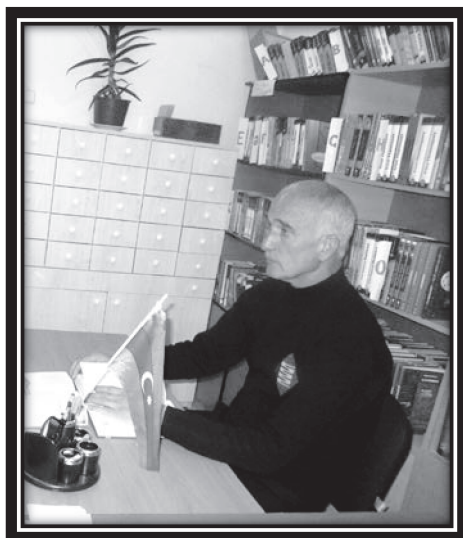
Мои родители в 1947 году были изгнаны армянами из Деремезского поселка и поселились в Ходжалы. И опять все повторилось. С 1990 года армяне унижали жителей Ходжалы - азербайджанцев, выбивали стекла машин и т.д. Нас было три брата. В ночь с 25 на 26 февраля 1992 года мы стояли на посту у железнодорожной линии через реку Гаргар. Мы ждали, что вот-вот случится страшное и вдруг со стороны аэропорта раздались выстрелы по мирному, безоружному населению. Люди, застигнутые врасплох, побежали в сторону рек Гендере и Кетик. Я, мой отец, жена и 6-летний сын тоже побежали. По нам открыли огонь, мы легли на снег, когда я поднялся не нашел свою семью. Стал их искать, но везде наткнулся на армянские посты. Меня заметили и выстрелили в мою сторону, но я спрятался в лесу и там же нашел свою жену, по дороге нас взяли в плен. Нам накинута на головы

мешки и повели в хлев. Когда сняли мешки, мы увидели много ходжалинских детей, женщин, стариков. Здесь же были мои братья и мой сын. Среди армян был некий Иван, который издевался надо мной. Он меня раздел, бил, прижигал раскаленным железом, сломал нос. Я хотел умереть от боли. Моего брата и еще нескольких парней увезли в неизвестном направлении, от них до сих пор нет вестей. Нас продержали 3 дня в этом хлеву, а потом повезли в Ханкенди, а оттуда – в Аскеран.

Там меня пытали и били. Потом сказали, что нас обменяют на армянских пленных. Там же я увидел, что один из моих братьев уже убит. С утра нас увезли в сторону Агдама на передовую линию Аскеран – Гарагаджынское кладбище, где и обменяли на армян. Нас привезли в госпиталь в Евлахе. За 8 дней плена я пережил 80 лет мучений. Раны тех дней время от времени побаливают. Такая пережитая трагедия никогда не забудется...

НА СВОЕЙ ЗЕМЛЕ Я ДВАЖДЫ СТАЛ БЕЖЕНЦЕМ

Баширов Шукюр Фират оглу
(родился в 1954 году в Лачине)

В 1979 году я окончил Промышленный техникум и был направлен в Ханкенди. Многие мои родственники с 1938 года были переселены сюда. Я жил в Ходжавенде, но в 1989 году был вы-

нужден переехать в Ходжалы. Причиной было то, что армяне сожгли мой дом. Но, к сожалению, здесь меня ожидала та же участь. В 23 часа вечера мы были на посту у дороги, ведущей в аэропорт. Ночью нас окружили с 4-х сторон. Началась стрельба. Я поспешил домой, забрал свою семью и спрятался на ферме. Утром мы увидели, что Ходжалы горит. Мы пошли в лес в сторону деревни Дахраз. 26 февраля пошел снег, мы заблудились. Тогда нас было 500 человек. Тогда же перед моими глазами умерла 9-летняя дочь Гулиева Гарягды, от страха остановилось сердце. Ночью в 3 часа умерло еще несколько десятков людей от холода. 27 февраля мы продолжили путь, но были окружены армянами. Мы добрались до деревни Дехраз. Оттуда были слышны голоса: «Мы азербайджанцы и ждем вас уже несколько дней». Поверив этим словам, люди побежали вперед и были встречены выстрелами армянских боевиков. 4 человека были убиты, 5 – ранены, а остальные были взяты в плен. Я не попал в плен. Вернулся в лес. Там я спросил у Гумбата Искендерова, как добраться до деревни Абдал-Гюлаблы. Он мне показал гору и объяснил дорогу. Сын Гумбата был убит, а сам взят в плен. Я добрался до деревни. Через 2 дня мою жену и 3-х детей армяне обменяли на других пленных. Я был с семьей. Только 40 человек из 500 были обменены армянами. Я помню все и до сих пор живу с этой болью.

Я КАЖДЫЙ ДЕНЬ ПЕРЕЖИВАЮ БОЛЬ ТОЙ НОЧИ
Зейналова Товуз Фейзулла гызы
(родилась в 1961 году в Ходжалы)

тело своей дочки я принесла до города Агдам

26 февраля в 23:00 раздались выстрелы. Мой супруг Тофиг вбежал в дом и сказал, что деревню окружили танки. Мы все побежали к реке Гаргар, чтобы оттуда добраться до Агдама. Вошли в Кетикскийлес. А утром нас окружили армяне. Мы стали бежать. Свою 7-летнюю дочь я привязала к спине чтобы не потерять ее. Но одна женщина посоветовала мне опустить ее вниз, чтобы пули не настигли. Я остановилась и опустила вниз дочку Айнуру, но вдруг она ахнула. Я взглянула на нее, из груди шла кровь, она была ранена и там же умерла. Я взяла тело дочки и донесла до Агдама, там же ее похоронили. Моего супруга взяли в плен еще в деревне Дехраз. Его братья и родственники были убиты. Добравшись до Агдама, я все время думала о сыне (1982 года рождения). Моему сыну Эльшаду удалось спастись от армян. Он притворился мертвым в лесу. Затем с несколькими выжившими добрался до Агдама и отыскал меня в госпитале.

От счастья у меня в тот миг чуть не остановилось сердце. Сам Аллах спас его от извергов-армян. Прошло 25 лет, а я все живу с этой болью. Не могу забыть слова своей дочери Айнуры: «Ой, мама!» Я потеряла землю, супруга, дочь. Эти потери всегда болезненны...

С ПРИХОДОМ ФЕВРАЛЯ Я КАЖДЫЙ РАЗ СЛОВНО УМИРАЮ
Аллахвердиева Эльмира Зекара гызы
(родилась в 1956 году в Ходжалы)

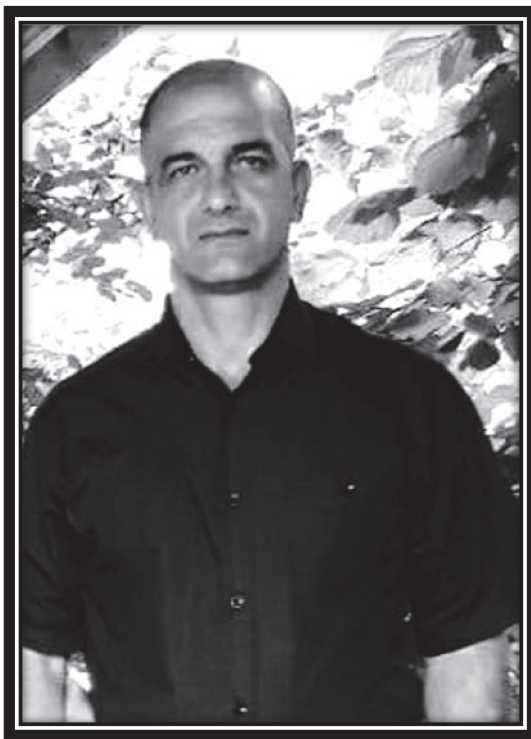

только бы в мире матерям не видать горе своих детей

В январе мой супруг – 1947 года рождения Новруз Салех оглы отправил меня и наших двоих детей к родственникам в Уджар. Причиной нашего отъезда было то, что моя дочь, отправившись за водой к роднику, была напугана выстрелами армян из села Норогуг. Она страдала от травмы головы и обмороков, которые тут лечили. Собираясь в путь, я умоляла старшего сына (1975 года рождения) поехать снами, но он отказался. Сказал, что обещал в классе парням воевать до конца. Так и случилось – все они умерли за Родину. Супруг служил в армии и каждую ночь находился на посту. И сын был рядом с отцом. Правда, меня во время этих событий не было рядом с ними, но ночь с 25 на 26 февраля моя жизнь померкла. Я потеряла и супруга, и сына. Их тела до сих пор не найдены. Я потеряла братьев, родственников, сестер, отца и мать, племянников. Я потеряла 14 близких людей... И каждый год в феврале я словно умираю, каждый раз плачу. Питаю ненависть к людям, содежавшим это злодеяние. Не хочу войн. Не хочу, чтобы матери хоронили своих детей, чтобы кто-то видел, в каких страданиях и мучениях умирают их близкие...

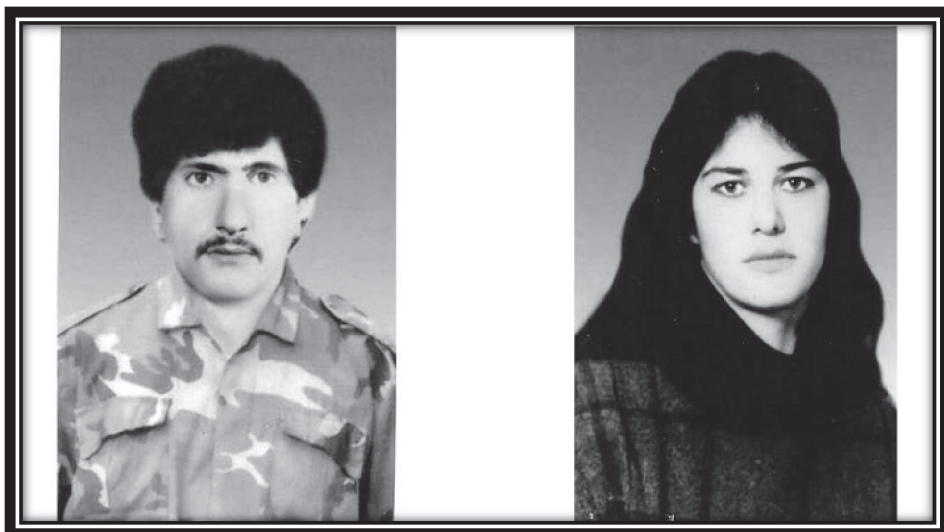
**БРАТ БЕЗ МОГИЛЫ, А МОГИЛА СЕСТРЫ
НАХОДИТСЯ В ПЛЕНУ**

Гулиев Имран Ляtif оглы
(родился в 1971 году в Ханкенди)

В 1988 году моя семья была вынуждена покинуть Ханкенди и поселиться в Ходжалы. Причиной этого были необоснованные претензии армян. После возвращения из армии я записался в батальон. Уже тогда армяне стреляли по нашим позициям и мы вынуждены были подавлять их ответным огнем. В ночь с 25 на 26 февраля я был на посту. Вдруг мы услышали выстрелы. Со стороны Ханкенди и Галадереси стреляли танки. Солдаты 366-го полка вместе с армянскими боевиками атаковали мирных жителей. Командир приказал вывести жителей. Я пошел домой и обнаружил, что домочадцы спрятались в подвале. Я, отец, мать и сестра тронулись в путь. Но мой старший брат отказался покидать деревню. По дороге в Аскеран мы увидели танки, которые преградили нам путь. В ходе стрельбы мы потеряли 5 человек. Мы с трудом добрались до Агдама, но узнав, что наши семьи не

дошли до Агдамы, мы вернулись обратно и помогли жителям вернуться, взяв с собой трупы. Но свою семью я не нашел. Мне сообщили, что убита моя сестра Зохра Гулиева, а тело осталось в лесу. Также был убит мой брат Закир Гулиев, отказавшийся сдаться в плен. Брат не был похоронен, а могила сестры осталась на захваченной территории. С помощью Аллаха мы вернемся на свои земли. Тогда и успокоятся души умерших.

ЭТО БЫЛ НАШ КОНЕЦ
Хумар Бахадур гызы Салимова
(родилась в 1972 году в городе Ходжалы)

В ту ночь я потеряла отца и братьев. Моя мама, две сестры, дети моей сестры и брата были взяты в плен. А сама я была тяжело ранена. Армяне, приняв меня за мертвую среди трупов и не взяли в плен. Моя мама и сестры, видевшие весь этот ужас своими глазами, не смогли стерпеть такую боль и вскоре умерли. В ту ночь все мои 3 брата были на посту. А те, кто находились дома, осознавали суть происходившего. И тогда мы двинулись в сторону Кетикского леса. Чтобы добраться до леса, надо было перейти через реку Гаргар. Вода была ледяная. Переплыли реку. Впереди шли мои братья, они охраняли жителей. Наши босые ноги обледенели. Вдруг по нам начали стрелять, разорвавшийся танковый снаряд отбросил меня далеко от остальных. Я пыталась бежать чтобы не попасть в плен. Перед тем как бежать, отец сказал мне: «Беги, быстрее беги, постарайся не попасть в плен». И когда мы побежали, по нам открыли огонь. Было много раненых и убитых. Одна из гранат ранила меня с правой стороны.

И тогда я увидела боевиков, которые увозили на машине живых и раненых. А когда я отказалась ехать с ними, меня начали бить и я потеряла сознание. Решив, что я мертва, они бросили меня и уехали. Когда я очнулась, то среди трупов услышал голос парня, просившего воду. Я потихоньку приползла, чтобы дать ему немного снега и вдруг увидела армян, бежавших к нам. Они спасались от наших солдат, спешивших на помощь ходжалинцам. После того как убежали армяне, я попыталась привести в чувства того раненного парня, но было уже поздно, он в последний раз открыл глаза и произнес: «Оф! Ай Аллах» и навечно закрыл глаза. Я долго плакала. И вдруг услышала голоса наших бойцов, которые спешили на помощь. Одного из бойцов звали Эльгиз. И я не знаю до сих пор, живы они или нет. Через 3 месяца я узнала, что мой отец - 1928 года рождения Бахадур Салимов, мои братья Фахреддин, Араз и Микаил были убиты. Брату Аразу посмертно присвоили орден национального героя Азербайджана. Младшему брату Микаилу присвоили орден азербайджанского флага. От полученных в ту ночь ран у меня начались проблемы со здоровьем. После лечения в Турции мне стало немного лучше. Продолжателем нашего рода остался единственный сын погибшего брата Араза - Ильгар. Не дай Аллах никому пережить такое. Все наши захваченные земли, в том числе и Ходжалы, должны быть освобождены от армян, тогда я перестану плакать...

МЫ ХОДИЛИ ПО ЛЕСУ В ТЕЧЕНИЕ 12-ти ДНЕЙ
Гасымов Салман Мухаммед оглы
(родился в 1977 году в городе Ходжалы)

Во время тех событий мне было 15 лет. Я до сих пор слышу эту стрельбу. В тот день я и моя семья пришли в убежище, которое находилось под мостом. Из Ходжалы можно было выбраться двумя путями. Один из них это Аскеранская дорога, другой –Кетикская трасса,ведущая в Абдалгюлаблы. Армяне уже приближались к городу Ходжалы. Соппротивление жителей не имело смысла.

Мы шли в сторону леса. У реки мы приняли решение идти к Абдалгюлаблы. 26 февраля утром мы добрались до верхней части леса, но как оказалось, армяне уже поджидалинастам. После того, как они начали стрелять, мы побежали в лес. Всю ночь мы шли по лесу в сторону Агдама. Вскоре к нам обратились на азербайджанском языке: «Идите к нам, мы вам поможем, мы азербайджанцы». Но как только мы приблизились к ним, по нам отрыли огонь и мы разбежались кто куда. В течение 12-ти дней мы ходили по лесу, продвигаясь в сторону Шелли, Муганлы. Чтобы добраться до Агдама, нам надо было пройти через деревню,

Обморозились мои ноги

населенную армянами. Мои братья Рафиг, Тофиг и Байрам пошли в разведку чтобы выяснить, нет ли там засады. Как только они добрались до деревни, началась неразбериха. Я был отрезан от своих братьев.

С обмороженными ногами мы добрались до Агдама. Наши солдаты нас приютили. А мои ноги ампутировали до лодыжек. Маме и брату тоже ампутировали обледеневшие пальцы. Отца взяли в плен. 48 дней его держали в тюрьме Ханкенди. Потом армяне обменяли его на своих пленных. Я все время вспоминаю те тяжелые дни. Перед глазами стоит эта ужасная ночь. Как они могли мучать людей, убивать детей, стариков и женщин...

8 ДНЕЙ В АРМЯНСКОМ ПЛЕНУ **Дурдана Аллахверди гызы Агаева** (родилась в 1972 году в Ходжалы)

Вспоминая события тех дней, не утихает боль в сердце, горькие слезы льются потоком. В ту ночь моим мечтам пришел

конец и я потеряла невинность. Несколько лет я не могла никому рассказать о том, что сделали со мной армяне.

В ту ночь шла мощная стрельба. Один из моих братьев находился на посту, а младший был дома. Одна из бомб разорвалась у нашего дома и мы спрятались в соседском подвале. Через 2 часа сосед Мухаммед сказал, что армяне захватили аэропорт и мы поняли, что надо бежать. Я, моя мама, младший брат и бабушка двинулись в сторону леса. Было очень холодно и снежно. Переправившись вплавь через реку Гаргар, многие жители прямо там же замерзли. А многие старики, не покинувшие свои дома, так и не были найдены. Недалеко от Агдама нас окружили армяне и началась стрельба. Как жаль, что я не умерла во время этой стрельбы. Я была ранена в одну ногу, потеряла сознание. Когда я открыла глаза, то увидела, что нахожусь среди трупов. Это было страшно и больно. Среди трупов была мать с маленьким ребенком. Была убита беременная женщина.

Там же к нам подошли армяне и сказали, что не будут убивать. Мы встали и пошли. Рядом были мои братья и 5-летний ребенок. Нас повезли в Аскеран. Там нас заперли в полицейском участке. Нас мучили и пытали. Обливали холодной водой, пинали ногами. Мы просили Аллаха о смерти. Однажды армянин Каро, руководитель банды сказал, что нас повезут домой. Когда мы приехали, он приказал мне показать дом, в котором я жила. Я показала и все думала, что я должна была выйти отсюда невестой в белой фате, здесь я выросла и жила. Одна старая армянка попросила Каро: «Повесь ее перед ее домом», а другой армянин сказал: «Отдай ее мне, я отрежу ей голову на глазах у своих внуков». Но меня хотели обменять на армянских пленных. 4 марта меня обменяли на них. С тех пор я все время болею. У меня семья, есть дочьпо имени Леман. Теперь я вдова, я очень любила своего супруга. Он был настоящим азербайджанским мужчиной. Он знал, через что я прошла и ни разу не спрашивал о прошлом. Каждая боль проходит, но боль родины никогда. Не дай Аллах никому испытать эту боль и трагедию.

ХОДЖАЛИНСКИЙ ГЕНОЦИД - ЭТО НОЧЬ КОНЦА МОИХ СЛАДКИХ ВОСПОМИНАНИЙ.

Аида Аллахверди кызы Бандалиева
(родилась в 1968 году в Барде)

Преподаватель Азербайджанского медицинского университета, старший научный сотрудник Института прав человека Национальной академии наук Азербайджана.

Ходжалинский геноцид - это ночь конца моих сладких воспоминаний. Мои самые сладкие воспоминания детства связаны с летними каникулами, проведенными с бабушками и дедушками в прекрасном Кельбаджарском районе и Ходжалы – славном уголке Карабаха. Прошли те годы, когда нас окружали прекрасные реки, родники, цветущие склоны. В то время я не могла себе представить, что через непродолжительный промежуток времени эта красота будет уничтожена и здесь будет пролита кровь моих близких. Но, к сожалению, горькая история свидетельствует об этом. Ходжалы прекрасен летом и мне всегда хотелось побывать здесь зимой. Из слов моих предков я знала, что зима этого края немного суровая и снежная. Мне очень хотелось побывать здесь зимой, слушая интересные, порой страшные рассказы дедушки и бабушки, согреваясь у печки, разогретой дровами. Они рассказывали, что в конце XIX– начале XX века азербайджанцы, подвергаясь

различным формам пыток, были изгнаны армянами из своих земель, из Западного Азербайджана. И мои родные поселились в Ходжалы после того, как были депортированы со своих земель. Но тогда никто и не подозревал, что это еще не конец. Коварная политика врага не оставила их и в Ходжалы, где они обосновались. И все же я никогда бы не подумала, что в одну из зимних ночей, о которых я мечтала, произойдет самая страшная трагедия века – резня в Ходжалы. Эта трагедия произошла в морозную ночь на 26 февраля 1992 года. Ходжалы пережили ужас в эту ночь. Этот край никогда не «видел» такого зверства и ужаса. Дома были сожжены, земля была залита кровью безвинных людей. Враг не пожалел стариков, больных и женщин. Дети были казнены на могилах армян на глазах у родителей. Девушки и невесты были взяты в плен. Многие из тех, кто смог убежать, были обморожены или попали в заснеженные лавины. Невозможно описать тот ужас, который был в глазах детей, потерявших родителей, или родителей, на руках у которых были бездыханные тела детей. Весь этот ужас никак нельзя передать. За одну ночь погибли более 800 жителей города, из них 22 были мои близкие и родные. 6 семей были полностью уничтожены, 1277 человек были взяты в заложники, сотни наших соотечественников получили ранения той или иной степени тяжести. Эта трагедия, которой нет равных в истории, могла быть совершена только армянами, которые потеряли человечность и чувство милосердия. Будучи в составе войсковых частей бывшей советской армии, и в частности 366-го полка в Ханкендинском районе, они атаковали невинных людей, совершили геноцид, уничтожив город. Мои родные - бабушка, тети, дяди, их дети и внуки, обморозившие разные части тела, также были свидетелями этих событий. Зверства, совершенные армянами, ни с чем сопоставимы. Они были настолько жестоки, что превзошли самых кровавых правителей-палачей, которых мы знаем из истории. Учиняя эти зверства, армяне, которые всегда преподносили себя «смирненными, подавленными турками», показали всему миру свои истинные лица. В Баку, столице Азербайджана, воздвигнут памятник жертвам Ходжалы. Памятник имеет символическое значение. Это крик матери, которая держит ребенка над головой и мечтает воспитать его. Это пример любви матери к ее детям. Ходжалинский геноцид положил конец моим сладким детским воспоминаниям.

РАССКАЗЫВАЕТ МОЛОДЕЖЬ ХОДЖАЛЫ

«ДЕТИ-СИРОТЫ, САМИ ТОГО НЕПОНИМАЯ, СТАЛИ ОСВОБОДИТЕЛЯМИ»

Гараева Ламия Юсифали гызы
(родилась в 1989 году в Ходжалы)

*Заместитель главы исполнительной власти района,
консультант по общественно-политическим и гуманитарным
вопросам*

Отголоском тех трагических событий, при которых я потеряла любимого отца, стали ночные кошмары, в которых я вижу себя в огне, среди развалин, слышу выстрелы. Тогда мне было 2 года. Конечно, я не все понимала, но по историям, которые мне рассказывали, могу вспомнить некоторые вещи и рассказать. Уже 4 месяца Ходжалы находился в блокаде. 25 февраля в 23:00 началась ожесточенная стрельба, горели дома. Мой папа и дядя тогда служили в батальоне. Ночью пришли домой и сказали, что город разгромлен и аэропорт захвачен армянами. И мы, собравшись в путь, направились к Кетикскомулесу. Чтобы туда добраться, надо было перейти через реку Гаргар. Мы шли босиком. И у многих замерзли ноги. Мы 3 дня прятались в лесу, находясь по пояс в снегу. Нам некуда было идти по снегу, армяне нашли нас и привели в деревню Дехраз, где заперли на свиноферме.

Находясь в плену, я, отец, брат и мама были вместе. Мама держала меня на руках. Во время стрельбы в Боздагепогибло много жителей и оставшиеся маленькие дети были взяты азербайджанскими солдатами. Почему-то армяне их не трогали, а забирали людей без детей. Папа держал меня на руках, а я все время плакала, он отдал меня маме и его тут же забрали армяне. Его и других солдат расстреляли на улице и с тех пор мы ничего не слышали об отце. Я каждый день говорю себе: «Дорогой отец, прости меня, лучше бы я не плакала столько, лучше бы ты не отдал меня маме в тот день». Такова его судьба...

Я благодарна маме за то, что она вырастила нас с братом, дала образование, помогла нам создать счастливые семьи. Она работает главным консультантом в Управлении статистики Ходжалинского района. Она все надеется, что папа когда-нибудь вернется. Мой брат женат, имеет 2-х детей, работает терапевтом. У нас есть семьи и мы учим наших детей любить и ценить свою родину, свою землю. Это наш долг. Только так мы можем донести наш голос до мировой

Три дня в лесу, мы по колено были в снегу

общественности. Только так они услышат и увидят всю правду о Нагорном Карабахе.

В ТУ НОЧЬ ПОГАС ОЧАГ ВСЕЙ СЕМЬИ

Потерявший всю свою семью во время тех событий

Алиев Мехти Фирдовси оглы

(родился в 1988 году в Ходжалы)

В самый несчастный житель Ходжалы

Я, Алиев Мехти Фирдовси оглы, родился в 1988 году в Ходжалы. В 1992 году в ночь с 25 на 26 февраля я потерял всю семью. Тогда мне было 4 года. Сейчас я живу в Гёранбойском районе, в деревне Агчакенд. Я ни на миг не забываю о событиях тех дней.

Было темно, со всех сторон были слышны выстрелы. Мы спрятались в подвале, а потом отец отвёл нас в лес. Меня оставили там одного и я не мог понять, почему меня бросили. Я плакал, вскоре пришли армяне и что-то говорили, я не мог их понять. Они меня отвели к другим пленным. Там я не мог найти свою семью. Я тогда еще не понимал, что вся моя семья была уничтожена. Через полтора дня нас освободили. Мне тяжело жить без семьи. Я самый несчастный из всех, кто остался жив после той трагедии. Меня вырастили родственники, но я один на белом свете. Тяжело, когда некому помочь. Все дается мне с трудом. Никому не пожелаю такой жизни...

ВЕСЬ ГОРОД ПАЛ ЖЕРТВОЙ В ТОТ ДЕНЬ...

Гусейнова (Алиева) Рахида Эльбрус гызы

(родилась в 1989 году в Ходжалы)

Я живу в Гёранбойском районе, в поселке Нижний Агчакенд. Работаю директором библиотеки. В 1992 году мне было 4 года. Наш дом был сожжен, жильцы расстреляны... Я никак не могу забыть все это. Я не понимала, что такое война, но помню, как моя семья и жители бежали в лес. В ту ночь были убиты моя бабушка, дедушка и брат. Мне тяжело и от того, что многие убитые не были похоронены. 26 февраля мы добрались до Агдама. В ту ночь город Ходжалы был стерт с лица земли и потерял почти все население. У меня 2 сыновей. Я им часто рассказываю о пережитом, о том, сколько людей убили армяне. Я хочу, чтобы наши сыновья росли мужественными и отважными, чтобы мы однажды вернули наши земли и ликовали.

ОГОНЬ ГОРИТ В ДУШЕ МОЕЙ

Ахмедова Парвин Казым гызы

(родилась в 1985 году в Ходжалы)

Я родилась 27 июня 1985 года в Ходжалы. Там прошло мое детство и школьные годы. Я помню, как в тот день нам было страшно, мы находились в школе. Учительница отвела нас в подвал. С наступлением затишья мы вернулись домой. Только пережив весь этот ужас, может понять его суть. На твоих глазах убивают твоих родных и ты не можешь помочь им. Я также смотрела, как убивали моего дядю Набиева Махйеддина Гасан оглы и не могла ничего поделать.

Это страшная трагедия. Усилиями общенационального лидера Азербайджана Гейдара Алиева, разделившим горе свое народа, весь мир узнал об этой резне. И сегодня эту политику продолжает наш президент Ильхам Алиев. У меня 2 детей. Они еще маленькие, однако знают о том, что я пережила тогда. Старший сын очень хочет служить в армии. Для матери это большая гордость. Сегодня он школьник, а завтра станет солдатом. А может быть даже национальным героем.

Я не могу забыть страх в темной ночи, пламя домов и стоны раненых.

МЫ ЗАБУДЕМ И О НАС ЗАБУДУТ

Орхан Вахидоглу

(родился в 1992 году в Баку)

«...Если кто-либо убьет человека не в отместку за [убийство] другого человека и [не в отместку] за насилие на земле, то это приравнивается к убийству всех людей...»

Священный Коран, Сура «Трапеза», 32-ой аят

В ту ночь сотни людей были убиты. Учинив эту резню, армяне и их покровители показали всему миру свое истинное лицо. Если один армянин, не задумываясь, убивает человека, с которым делил хлеб, то он ради своей выгоды пойдет на любой шаг. Говорят, если хотите узнать силу одного народа, то посмотрите на его прошлое. Азербайджанская история богата великими событиями. Я, как житель Ходжалы, уверен, что рано или поздно весь мир увидит наглую ложь армян. У лжи путь короткий. Она станет пощечиной для армян.

Следующая пощечина будет от нас – внуков Бабека, Шаха Исмаила, Наби, от молодежи Азербайджана, сражающейся за Карабах.

БЕЗ ХОДЖАЛЫ

Мамедов Джанали Али оглы

(родился в 1991 году в Ходжалы)

К несчастью, мы уже 25 лет живем без Ходжалы. 25 лет в жизни молодого парня – это годы, когда он добивается успехов. Несмотря на то, что я родился в Ходжалы, мне не суждено было там вырасти. Когда мой родной Ходжалы был захвачен армянами, мне было 11 месяцев. Невозможно без боли и огорчения говорить о Ходжалы. Там погибло много людей. Родственники убитых рассказывали о тех страшных событиях.

По словам жителя по имени Азиз, стрельбу армян можно сравнить с проливным дождем. Пули, как дождь, лились на нас. В ту ночь мы с семьями босикомвыбежали из своих домов. Отец отвел нас туда, где стрельба была не такой интенсивной, и нам удалось выйти из Ходжалы. Оставив нас, отец вернулся в

Ходжалы чтобы спасти оставшихся жителей. И больше я его не увидел. Мой отец числится среди погибших во время трагедии в Ходжалы. Мы с нетерпением ждем того дня, когда вернемся в Ходжалы. Погибшие за одну ночь 613 человек доказали своей кровью, как дорога им их земля. Ходжалинцы ценою своей жизни ни на минуту не позволили продажным врагам захватить их землю. Из рассказов наших родителей известно, что армянская армия с 1988 года держала Ходжалы под прицелом. Еще с древних времен армяне мечтали о нашей земле и даже в XX веке не скрывали свои помыслы. Это и вынудило их напасть на Ходжалы в ночь с 25 на 26 февраля 1992 года. Ходжалинцы приняли мученическую смерть.

Ходжалы неотъемлемая часть Азербайджана. Без Карабаха нет Азербайджана.

ЖИЗНЬ ПРОЖИТАЯ БЕЗ ХОДЖАЛЫ

Зейналова Гюльназ Садыг гызы

(родилась в 1970 году в городе Ходжалы, в деревне Джамилли)

Ходжалы был одним из красивых уголков Карабаха. Но озверевшие армяне мучили население Ходжалы и его окрестностей, часто нападали на деревни. Деревня Джамилли находилась очень близко к Ходжалы. В 1991 году в ночь с 14 на 15 декабря послышались выстрелы. Выйдя на улицу, мы не поверили – деревня была захвачена танками. Все старались покинуть деревню. В ту ночь было много убитых. Зейналов Мамед Микаил оглы, отец моего супруга тоже был среди убитых. Он родился в 1943 году в деревне Баллыджа. После захвата армянами деревни Баллыджа, Мамед тоже переселился в деревню Джамилли. Он всегда мечтал вернуться в свою деревню Баллыджа. В ту ночь мой свекр был убит. Мы не смогли его похоронить. Его труп был сожжен армянами. Все погибшие за Карабахские земли пусть покоятся с миром и мы с нетерпением ждем скорейшего возвращения на родную землю – в Карабах.

НИ КОМУ НЕ ПОЖЕЛАЮ ТАКОЙ ТЯЖЕЛОЙ УЧАСТИ И ЖИЗНИ БЕЗ ОТЦА

Салимова Айгюн Араз гызы
(родилась в 1988 году в городе Ходжалы)

В ту кровавую ночь мне было 5 лет. Хотя я и была маленькая, но хорошо помню зверства армян. С приближением февраля мое сердце начинает сильно биться и болеть...

Мы были захвачены в плен. Мои бабушка, дядя, тетя и их дети. Я все не могла понять что творится и что еще случится. Только видела, как всех подряд бьют. О том, что я потеряла отца, мне сказали когда я немногopoдросла. Емупосмертно присвоили орденнационального героя Азербайджана. Я всегда горжусь своим отцом. Пусть с миром покоятся все погибшие. Чтобы не было войн. Чтобы никто не знал, что такое боль и горе, чтобы дети не росли без отцов.

ОДНАЖДЫ МЫ ВЕРНЕМСЯ!

Захире Захир гызы Усублу
(родилась в 1993 году в городе Мингячевир)

Я коренная ходжалинка. Однако родилась в Мингячевире. Я не была свидетельницей тех событий, но по рассказам моих родителей, могу представить, что там творилось. Несмотря на то, что прошло 25 лет, эти события оставили глубокий след в сердцах жителей Ходжалы. Всякий раз, когда я смотрю кадры, снятые моим отцом и национальным героем Азербайджана Чингизом Мустафеевым, я понимаю, как были жестоки и безжалостны враги. Читая стихи, написанные моим отцом, я испытываю большую любовь к Ходжалы. Учинив ходжалинскую трагедию, враги, наверное, думали, что сломят волю азербайджанского народа. Но, это не так. Мы готовы умереть за свою Родину.

Сказавшие «Карабах наш» и убитые после страшных пыток, наши герои были посмертно награждены орденами азербайджанского флага. Это Атакишиев Фархад Бахман оглы и много-много других национальных героев. С каждым днем мы все больше приближаемся к нашим землям. Пусть враг знает, что наше

государство с каждым днем становится сильнее. Совершенные грязные преступления никогда не останутся без ответа!..

ЖИВОЙ СВИДЕТЕЛЬ

Орудж Джаббаров

(родился в 1962 году в Агдамском районе).

Инвалид Карабахской войны, живой свидетель геноцида в Ходжалы, вместе с соотечественниками спас более 50 человек из плена. Был командиром отряда. Бесстрашный боец находился на последнем агдамском посту недалеко от Аскерана

Орудж Джаббаров говорит: – «Если бы мы не взяли возвышенность «Черная скала», то жители, бежавшие от армянских истязаний в сторону Агдама, были бы убиты. Справа от «Черной скалы» находились «Кетик», «Нахчиваник», где расположились посты армян. И поэтому наши бойцы старались захватить возвышенность «Черная скала», чтобы мы могли освободить жителей Ходжалы. Тогда мне было 30 лет. Я был свидетелем бесчисленных злодеяний армян. Они так бесчеловечно и жестоко мучили людей, что даже не верится, что это мог сделать человек. Прижигали на груди окурки сигарет, зверски избивали. Армяне не смотрели не то, кто стоит перед ними - старики, дети или женщины. Они одинаково их мучили. Поверьте, когда я рассказываю об этом, такое ощущение, что вот-вот остановится сердце...

Да хранит Аллах нашу Родину. Чтобы не испытать нам больше такую боль и горе!

Не видеть нам больше ни боли, ни горя.

Ötən günə gün çatmaz Geçtiğimiz güne gün yetmez
Where are our days? Где же те наши дни !

Yaşamaq haqqımız deyildimi? Nə günahımız var idi?

Did not we have the right to live? What was our fault?

Yaşamak hakkımız değil miydi? Ne günahımız vardı!

Разве мы не имеем права на жизнь? В чем наша вина?

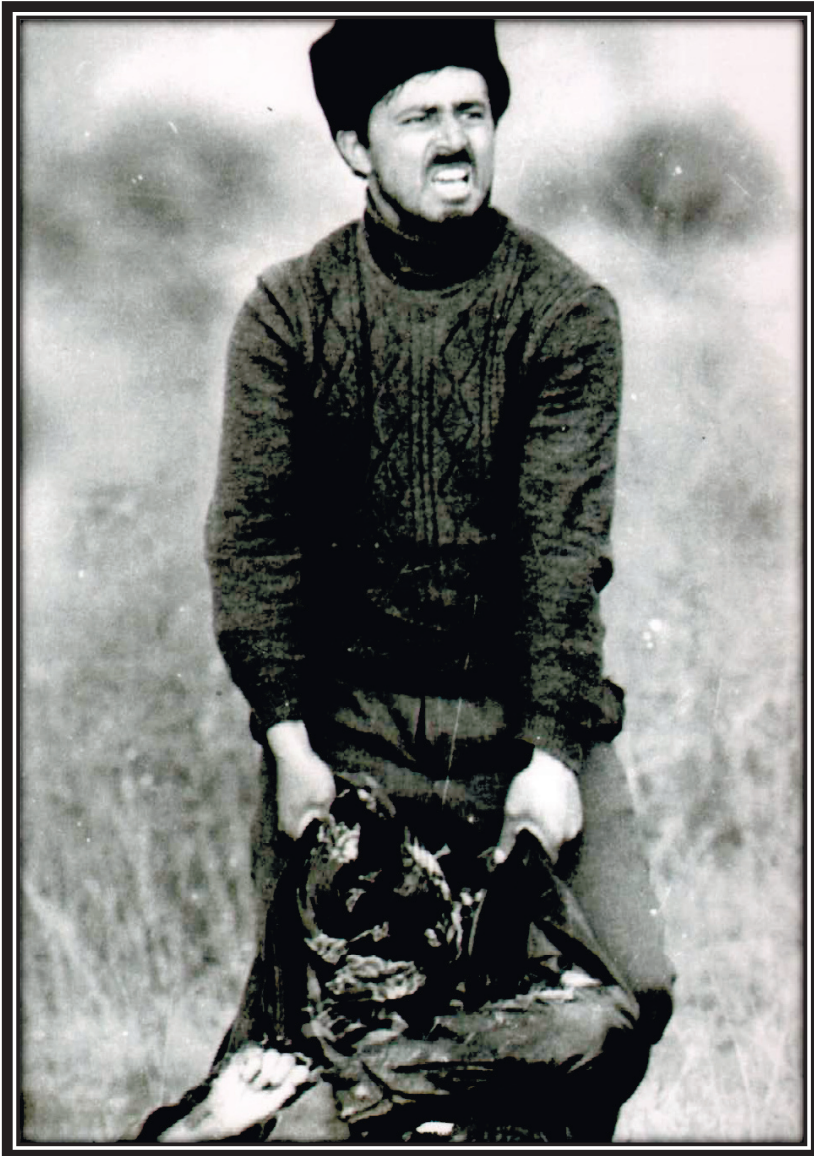

Bağışla körpəm atan səni qoruya bilmədi

My baby, I am sorry, your father couldn't protect you.

Affet bebeğim baban seni koruyamadı

Прости малыш, отец не смог защитить тебя!

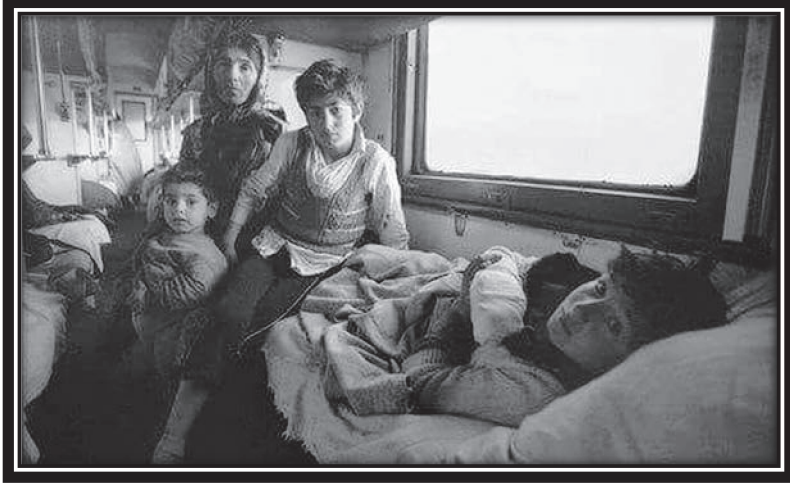

Aman Allahım, bu nə zülüm!

Oh my God, what a terrible thing!

Aman Allah'ım bu ne zulüm!!

О Аллах, какое мучение!

*Uşalıđımızın ən acılı-ađrılı günləri, bunu heç bir uşalıđ
yaşamasın*

*They were the most painful days of our childhood. Don't let any
children live so!*

Çocukluđumuzun en acı günleri ... Hiç bir çocuk yaşmasın

*Самые горестные дни нашего детства ... Ни один ребёнок
не должен такое пережить*

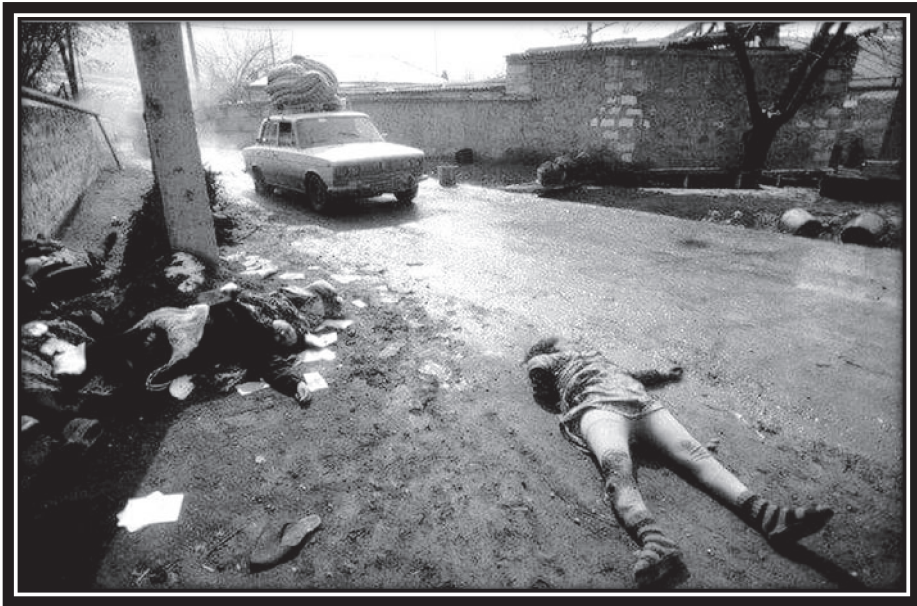
Ürəyim qovulduğum yurtdumda qaldı

My heart stayed in my country where I was forced to leave.

Kalbim kovulduğum ülkemde kaldı

Сердце мое осталось в родном краю, откуда меня изгнали

Bu soyuq şaxtalı gecə onların son qış fəslı oldu

*This chilly and frosty night became their last
winter season.*

Bu soğuk gece onların son kış mevsimi oldu

*Эта холодная морозная ночь стала их
последней зимой*

*Ölümümüzə səbəb doğma torpağımızda
yaşamaq istəyi oldu*

*The reason for our death was our desire to live in
our homeland.*

*Ölümümüze neden, ana topraklarımızda yaşama
isteyi oldu.*

*Причиной нашей смерти было желание
жить на своей родине*

Ana qaranlıqdan çox qorxuram

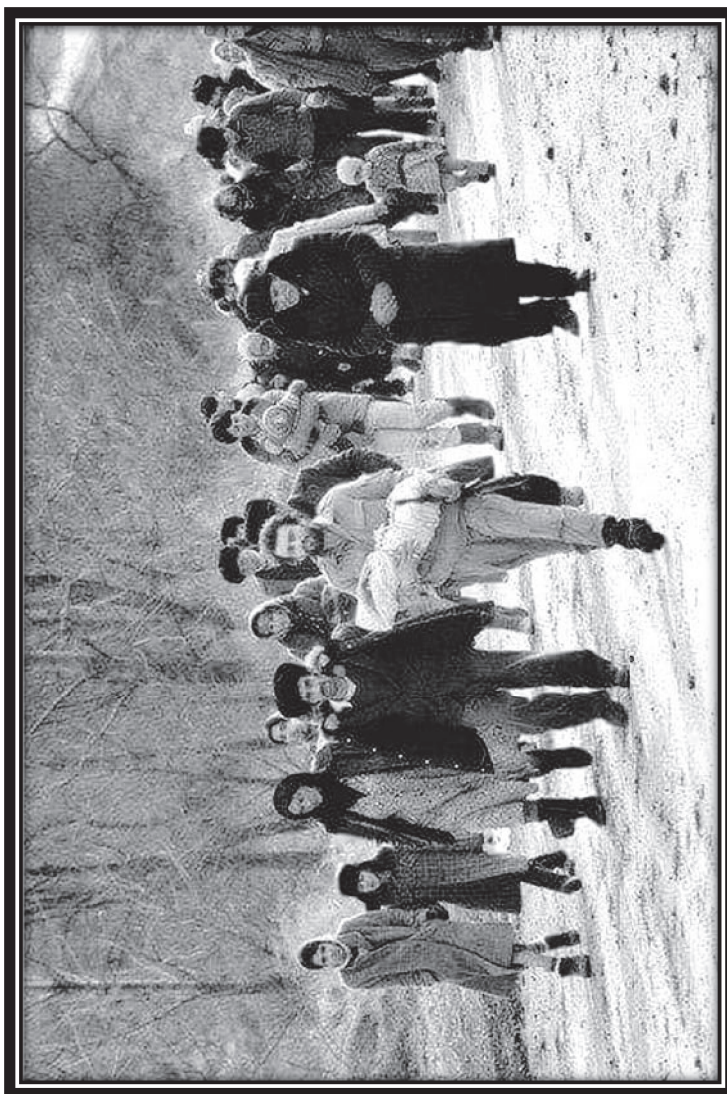
Mother, I am afraid of the darkness!

Anne karanlıktan çok korkuyorum

Мама, я боюсь темноты

Xoşbəxt günlərimizi əlimizdən aldılar

Mother, I am afraid of the darkness!

Mutlu günlərimizi elimizdən aldılar

Нас лишили счастливых дней

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı

- 1.Şükürov M. Xocalı: daş yaddaşım, qan yaddaşım.- Bakı, Təknur, 2011.- 248.
- 2.Ağayeva D. Erməni zindanında sekiz gün.-İstanbul, Pelikan Basım, 2016.-276 s.
- 3.Xocalı faciəsi şahidlərin dili ilə //Vedibasər, 2012, 16-19 fevral
- 4.Qarabağnamələr . -Bakı, Elm, 1989.-192s.
5. N. Tapdıqoğlu. Ermənistanın Azərbaycana təcavüzünün nəticələri.-Bakı, Təknur, 2015.
- 6.Mən Xocalıya döyüşə-döyüşə qayıtmaq istəyirəm// Ziyalı,2012, fevral

List of used literatures

- 1.Shukurov M. Khojaly: my stony memory, bloody memory.- Bakı, Taknur,2011.- 248.
- 2.Agayeva D. 8 days in armenian captivity.-İstanbul, Pelikan Basım, 2016.-276 p.
- 3.Khojaly massacre in the memories of the witnesses //Vedibasər, 2012, 16-19 february
- 4.Karabakh-name. -Bakı, Elm, 1989.-192p.
5. N. Tapdıqoglu. The consequences of Armenia's aggression against Azerbaijan.-Bakı, Teknur, 2015.
6. I want to return to Khojaly by fighting// Ziyalı,2012, february

Kitabda kullanılmış edebiyyat

- 1.Şükürov M. Hocalı: taş yaddaşım, kan yaddaşım.- Bakü, Teknur,2011.- 248.
- 2.Ağayeva D. Ermeni zindanında sekiz gün.-İstanbul, Pelikan Basım, 2016.-276 s.
- 3.Hocalı faciası tanıkların dili ile //Vedibasarı, 2012, 16-19 Şubat
- 4.Karabağnameler . -Bakü, Elm, 1989.-192s.
5. N. Tapdıqoğlu. Ermenistanın Azərbaycana tecavüzünün sonucları.-Bakü, Təknur, 2015.
- 6.Ben Hocalıya savaşa-savaşa dönmek istiyorum// Ziyalı,2012, Şubat

Список используемой литературы

- 1) Шюкюров М.: каменная память , каменная кровь.- Баку, Текнур, 2011.248 стр.
- 2) Агаева Д. 8 дней в подвале у армян.- Стамбул, Пеликан Басын, 2016.-276 стр.
- 3) Ходжалинская трагедия словами очевидцев// Ведибасар.- 2012, 16-19 февраля
- 4) Карабахнамелер .-Баку, Наука, 1989.-192 стр.
- 5) Н.Таптыгоглу.Результаты армянского вторжения в Азербайджан .- Баку,Текнур, 2015
- 6) Я хочу вернуться в Ходжалы сражаясь//Интеллектуал. 2012, февраль

KİTABIM İÇİNDƏKİLƏR

Ön söz	8
Xocalı Soyqırımı: İnsanlıq Əleyhinə Olan Cinayət.....	13
Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu	19
Ağrı-acım Xocalı	23
Xocalı sakinlərinin dediklərindən	26
Xocalı gəncləri danışır.....	48

CONTENTS OF THE BOOK

Foreword.....	62
Khojaly Genocide – Crime Against Mankind	67
Upper Karabakh economic region	72
My pain-bitter Khojaly	76
Bitter memories of the residents of Khojaly	79
The young of khojaly are narrating.....	100

KİTABIN İÇİNDEKİLER

Önsöz	113
Hocalı soyqırımı İnsanlığa qarşı olan suç.....	117
Yukarı Karabağ bölgəsi.....	122
Ağrım acım Hocalı	126
Hocalı sakinlərinin söyledikləri	129
Hocalı gəncləri konuşuyor	150

СОДЕРЖАНИЕ

Предисловие.....	164
Геноцид ходжалы – преступление против человечества.....	169
Экономический район Верхний Карабах	173
Боль- горе Ходжалы	177
Из рассказов жителей Ходжалы	179
Рассказывает молодежь Ходжалы	194

İradə Əlili

Xocalı: Şahidlər danışır

Yığılmağa verilmişdir: 23 avqust 2017

Çapa imzalanmışdır: 10 fevral 2018

Irada Alili

Khojaly: The witnesses are narrating

Submitted for packing: 23 August 2017.

Signed for printing: 10 February 2018.

İrade Alili

Hocalı: Tanıklar konuşuyor

Yığılmağa verildi : 23 Ağustos 2017.

Baskı tarihi: 10 Şubat 2018.

Ирада Алили

Ходжалы: Рассказывают свидетели

Отдана в набор(в печать):23 августа 2017

Подписано в печать:10 февраля 2018